

[Hajdu-Németh Lajos] 1953-ban a Szabad Európa Rádióban így fogalmazta meg közéleti tevékenységét: „Egyszerű parasztcsalád voltunk a szép és istenáldotta Sopron megyében. Tisztességben, becsületben keményen dolgoztunk a mindennapi kenyérért. A jól végzett munka nyomán a család huszonnégy holdja megtermette, amire szükségünk volt. Téli víz idején – amikor a munka megengedte – otthagytam kis családomat, hogy társadalmi téren is teljesítsem kötelességemet hazámmal és parasztfajtámmal szemben. A „krisztusibb emberért” dolgoztunk, a „műveltebb faluért” harcoltunk... az „életerős népért” folyt a küzdelemünk. „Önérzetes magyarokat” akartunk látni széles e hazában. Kemény munkát folytattunk a magyar Parasztszövetségben, majd a magyar Parlamentben. Mindig és mindenhol a magyar népért dolgoztunk!” [...]

1947-től Párizsban élt, majd 1955-ben átköltözött az Egyesült Államokba, ahol kertészkedéssel foglalkozott, majd magyar éttermet és magyar húsboltot nyitott. Aktív szerepet játszott a katolikus emigrációban, 1948-tól tagja volt a Magyar Keresztény Népmozgalom Végrehajtó Tanácsának és az 1950-ben alakult Közép-európai Kereszténydemokrata Unió Magyar Tagozatának. A Nyugati Hírnök munkatársa. 1949-től 1956-ig a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, a munkaügyi és szakszervezeti bizottság alelnöke. 1956 októberében a Magyar Keresztény Népmozgalom megbízásából hazatért Magyarországra, két társával fogadta őt a fogságából kiszabadult Mindszenty József.

Soós Viktor Attila: Két Pajtás. Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos
nemzetgyűlési képviselők életútja, közéleti tevékenysége

Ára: 1000,-Ft

2025. harmadik szám

Soproni Szemle

Soproni Szemle

2025. harmadik szám

Hetvenkilencedik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Bolodár Zoltán, Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István,

Kiss Melinda technikai szerkesztő, Németh Ildikó, Sági Éva,

Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre, Turbuly Éva

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csekő Ernő, Fiziker Róbert, Gömöri János, Józán Tibor,

Kücsán József, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 6500 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak 5000 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 4000 Ft, egyes szám ára 1000 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növényteni Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magaspöldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlokat megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegátalakítást Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelentetésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokat kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájlt küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

2025. harmadik szám

hetvenkilencedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI ELITEK A 19–20. SZÁZADI SOPRONBAN ÉS SOPRON VÁRMEGYÉBEN

SUSLIK ÁDÁM: Katonai szolgálat alól felmentett hivatalnokok Sopronban és Sopron vármegyében Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációja idején	215
KELEMEN DÁVID: Papp Kálmán soproni városplébános közéleti tevékenysége a sajtó tükrében	230
SOÓS VIKTOR ATTILA: Két Pajtás. Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos nemzetgyűlési képviselők életútja, közéleti tevékenysége	239
RIGÓ RÓBERT: Népbíróság és politikai rendőrség Kecskeméten és Sopronban 1945-ben	261

MŰHELY

TÓTH VILMOS: A Széchényi nemzetség nagycenki sírjai	282
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

DOMINKOVITS PÉTER: Viskolcz Noémi: Az öntörvényű palatinusné. Thököly Éva (1659–1716). Kossuth Kiadó – MTA KIK. Budapest, 2024.	309
CSISZÁR ATTILA: Balázs Lívia: Népi próza a Rábaközben. Magyar népköltészet tára XXIII. Balassi Kiadó, Budapest, 2025	312
CSEKŐ ERNŐ: Turbuly Éva: Soproni emberek, soproni történetek I. Arcok a 20. századból. Artemisz Kiadó, Sopron, 2024.	314

KÖZLEMÉNYEK

TASCHNER TAMÁS: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület tevékenységéről és 2025. évi közgyűléséről	322
---	-----

TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI ELITEK A 19-20. SZÁZADI SOPRONBAN ÉS SOPRON VÁRMEGYÉBEN

SUSLIK ÁDÁM

Katonai szolgálat alól felmentett
hivatalnokok Sopronban és Sopron
vármegyében Bosznia-Hercegovina
1878-as okkupációja idején

Az 1867-es kiegyezést követően az első hadügyi reformot 1868-ban fogadták el, amikor is létrehozták a tartalékos katonai szolgálat lehetőségét.¹ Ezzel a véderőtörvény megszüntette a sorkötelesség pénzzel való megváltását, így, ha valaki a szolgálat idejét akarta le rövidíteni és társadalmi osztályt kívánt lépni, követelmény lett a középiskola elvégzése. Elsősorban a polgári családok akarták ezt a fajta szolgálatot, hiszen tisztviselői állás betöltéséhez erre szükség volt.² Természetesen nem minden tisztviselő, hivatalnok választotta előképzettségnek a katonaságot, ugyanis békében nem egyszerre és általánosan hívták be őket. A Monarchia szárazföldi haderejét az első vonalbeli cs. és kir. ezredek, majd az Ausztria és Magyarország területéről kiegészült *Landwehr* és magyar honvédség alkotta.³ A harmadik vonalbeli népfelkelést és osztrák megfelelőjét, a *Landsturm*-ot csak háború esetén kívánták létrehozni a veszteségek pótlására és a hátsországi feladatok ellátására.⁴ Ezek kiegészítésére, feltöltésére hadkiegészítő kerületeket hoztak létre, amelyeket a hadtestparancsnokságok fogtak össze: Budapest, Kassa, Nagyszeben, Pozsony, Temesvár és Zágráb központokkal. A vezényleti nyelv ugyan a német volt, de a kiképzés és a közkatonákkal való érintkezés során a többséget figyelembe véve az adott anyanyelvet használták.

A sorozás minden évben tavasszal és ősszel történt. Tavasszal a gyalogsághoz, ősszel a lovasághoz vonultak be;⁵ összességében a közös hadseregen belül a gyalogság volt a

¹ A véderőtörvény kiegészítéseként szabályozták az egyéves önkéntességet is.

² *Hajdu Tibor*: Tisztikar és a középosztály (Ferenc József magyar tisztjei). Budapest, 1999. 290.

³ Ferenc József volt a hadsereg fővezére, a legfelsőbb hadúr. Az éves hadgyakorlatokon túl a haderő katonai és társadalmi rendezvényeinek állandó résztvevője. *Balla Tibor*: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadügyi vezető szervei (1867–1918). In: *Hermann Róbert* (szerk.): A magyar hadügyi igazgatás története 1526–1990. Budapest, 2021. 207.

⁴ *Balla Tibor*: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In: *Hermann Róbert* (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Budapest, 2015. 211.

⁵ Uo. 213.

döntő fegyvernem.⁶ Ebben az időszakban egy sorgyalogezred öt zászlóaljból állt, három első vonalbeli zászlóalj és a 4. és 5. zászlóaljból felállított, de azonos számot viselő tartalékezred, külön alkalmazva. A szolgálat formája lehetett: tényleges (ezen belül önkéntes), póttartalékos⁷ (ha létszámfelettivé vált az illető), tartalékos és népfölkelő.⁸ A szolgálati idő tíz évig tartott, ebből három év a tényleges és hét év a tartalékalományhoz való tartozás. A katonákat ezután két évre a honvéd vagy a *Landwehr* alakulatokhoz helyezték át. 1878-ban a hadseregben egy zászlóalj négy századból állt, hadi létszáma 965 fő volt.⁹ Az önkéntes formának több előnye lehetett. A szolgálati idő csupán egy év, de ennél talán fontosabb, hogy a fegyvernemet és a szolgálat helyét szabadon megválaszthatták. A tényleges szolgálatot töltő tisztek nem minden esetben fogadták kedvezően ezeket a változásokat, amelynek következtében némi engedmény is történt a javukra. A tartalékos tiszt főhadnagynál¹⁰ magasabb rangot nem érhetett el, békében ez még nehezebb volt, így leginkább tartalékos hadnagy, tiszthelyettes vagy altiszt lett az adott illető.¹¹ Egyesek az önkéntes szolgálatot saját költségen töltötték, míg a szegényebbek az állam segítségével, leginkább a gyalogságnál. 1912-ben ezt a lehetőséget eltörölték, csak a lovasságnál, a lovas tüzérségnél és a trénnél maradt meg az önköltség.¹²

Sopron város és a vármegye 1867 előtt és után jelentős számban, átlag felett képviselte magát a hadsereg tiszti állományában. Sopronnál több tiszte csak Krassó-Szörény, Temes, Pozsony, Nyitra és Komárom megye adott a hadseregnek, de még így is az átlag többszörösét. Természetesen ez a megye területén nem egyenlően oszlott meg. Sopron és a nyugati területek kissé visszafogottabbak voltak. A Wiener Neustadti Katonai

⁶ Az általános hadkötelezettség bevezetését követően a besorozott újoncok 80 %-a került a közös hadseregbe. A sorköteleesség határát 20 évben határozták meg. *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. Budapest, 1993. 77.

⁷ A póttartalékba állandóra vagy ideiglenesen beosztott orvos, okleveles sebész, állatorvos és gyógyszerész, mozgósítás esetén kitörölhetővé vált a póttartalék állományából. Magyarországi Rendeletk Tára, 1878. 59. A magyar királyi honvédelmi miniszter 12931./ V. szám alatti rendelete valamennyi törvényhatóság közönségének, az orvostudorok, okleveles sebészek, állatorvosok és gyógyszerészek összeírása tárgyában. 241.

⁸ Az 1889. évi VI. tc. véderőtörvény a tényleges szolgálati időt a gyalogságnál 2 évben, a lovasságnál, tüzérségnél, műszakiaknál 3 évben és a haditengerészetnél 4 évben szabta meg. A tartalékos kötelezettség 36 éves korig tartott. *Szijj Jolán* (szerk.): Fond- és állagjegyzék. A budapesti Hadtörténelmi Levéltár őrzésében lévő katonai iratok. Budapest. 1998. 81.

⁹ *Balla Tibor*: A Magyar Királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja. Hadtörténelmi Közlemények 121. évf. (2008) 1. sz. 3–38., 4.

¹⁰ Az önkéntesség alatt ugyanolyan sorozottnak tekintették az adott személyt, mint minden más bakát. 1 év szolgálat után hadapród őrmester vált belőle. Három év múlva zászlós, majd tartalékos hadnagy lehetett, ha teljesítette a követelményeket.

¹¹ A tartalékos tisztnak megfelelő állással, jövedelemmel, sikeres tiszti vizsgával kellett rendelkeznie. Előbbi nem volt nehéz elérni, ugyanis a hivatali foglalkozásoknál prioritás volt a főiskolai végzettség és a legjobban fizetett állások, mint a bíró, miniszteri fogalmazó, vasúti mérnök és tanár (elsősorban gimnáziumi tanár), a többség alig keresett havi 300–400 korona körül, de mégis többet, mint egy fiatal katonatiszt. *Hajdu*: i. m. 298.

¹² *Balla* 2015. i. m. 207–243.

1. kép. Gyalogsági laktanya, Sopron. Képeslap. Soporni Múzeum, ltsz. A.2004.1.541

Akadémiára 1848–1866 között első évfolyamra beiratkozott növendékek közül 6 fő volt soproni illetőségű, míg 1867–1881 között 7 fő képviselte a várost, egy pedig a megyét.¹³ Az akadémiák¹⁴ a tehetség mellett a jó összekötöttesel rendelkező fiatalokra számítottak főleg, így szinte kizárólag katonatiszti, katonai tisztviselői¹⁵ és köztisztviselői családok sarjai kerültek ide.¹⁶ 1867–1885 között a Magyar Királyság területéről, így Sopronból és Sopron vármegyéből¹⁷ összesen 47 000 fő választotta az egyéves önkéntesi katonai

¹³ Hajdu: i. m. 356–360.

¹⁴ A Monarchiában a katonai oktatásban ugyan az akadémiai rendszer volt a csúc, akiket elsősorban katonai reáliskolákból toboroztak, de tiszteket képeztek hadapródisziskolákban (zászlósokat képeztek itt) és átképző iskolákban, amelyek főként a tartalékos tiszteket érintették.

¹⁵ A katonai tisztviselőkhöz tartozott a hadbiztos, számvitel-ellenőrzési tisztviselő, pénztárnok, élelmezési tisztviselő, katonai gyógyszerész, tábori posta alkalmazottja, vasútigazgatósági tisztviselő, távirás, fegyintézeti munkatárs, épületigazgatósági munkatárs, magasabb rendőri tisztviselő, magasabb diplomatikai személyzet a főparancsnokságnál és a katonaorvos.

¹⁶ Deák: i. m. 1993. 115.

¹⁷ Sopron mint a pozsonyi hadtest hadkiegészítő terület része, az első világháború előtt igazi katonavárosként működött. Békében az előbbiben állomásozott a cs. és kir. 76. gyalogezred, a cs. és kir. 13. tábori ágyúezred, a Hadik András nevét viselő cs. és kir. 3. huszárezred, továbbá a cs. és kir. 4. táviró zászlóalj mellett a magyar királyi 18. honvéd gyalogezred is. Gere Zsigmond: Színes képek a 76-os bakák harcaiból. Bécs. 1918.; Nemess Ernő: Tizennyolcas honvédek. Sopron. 1916.; Martini Róbert: Egy 18-as honvéd hadinaplója. Sopron. 1933.; Renner Gusztáv: A Polychnai ütközet 1914. augusztus 23-án. Sopron. 1931.

szolgálatot,¹⁸ amelyből később 30 500 lett tartalékos.¹⁹ 1868-tól a Monarchia béke létszáma 272 000 főt számlált, amely háború esetén kiegészült mintegy 600 000 katonaköteles,²⁰ elsősorban tartalékos gyalogossal és tiszttel.²¹

A soproniak és a vármegye hadköteles személyei elsősorban a cs. és kir. 76. gyalogezredben teljesítették szolgálati idejüket. Az ezred 1860-ban a 49. gyalogezred két és a 43. gyalogezred egy zászlóaljából Krainburgban (Kranj) alakult meg. Kiegészítése kezdettől fogva Sopron és Moson megyékből történt. Az ezred a tűzkeresztségen 1866-ban Custozzanál esett át, majd az évek során több csatában és ütközetben vett részt az első világháborúig,²² így az 1866-os osztrák–porosz háborúban és a 1878-as boszniai okkupációban.²³

Az 1877–78-as orosz–török háborút lezáró San Stefano-i béke, majd a berlini kongresszus rendelkezései alapján Ausztria-Magyarország jogot kapott arra, hogy az Oszmán Birodalomhoz tartozó Bosznia-Hercegovinát katonailag megszállja és igazgassa, sőt a Novibazári Szandzsákban katonaságot helyezzen el. Az osztrák–magyar vezérkar már 1876-ban kidolgozta Bosznia elfoglalására a háborús előkészületi tervet. A vezérkar hatáskörét még 1874-ben bővítették, amikor is megkapta a háború esetére rendelkezésre álló tervezet előmunkálatait, a katonapolitikai kérdéseket, hadseregszervezést és a hadgyakorlatokat is.²⁴

A katonai akció hatalmas összegeket emésztett fel mind osztrák, mind magyar részről. Ha az 1878–79-es év egészét vesszük figyelembe akkor összesen ez 135,280.200 forintot tettek ki, ami csak súlyos feltételű kölcsönnel volt kivitelezhető.²⁵ A hadművellet nagy ellenkezést váltott Monarchia szerte, amikor kiderült, hogy a mozgósítás, az ellátás, a muníció biztosítása mekkora anyagi teher és mekkora véráldozatba fog kerülni, hiszen szabályos harcokra számítottak több százezer katona bevonásával.²⁶

¹⁸ Az 1878-ban Magyarország területéről besorozott önkéntesek száma 247 fő. Magyar Statisztikai Évkönyv, 1878. X. Haderő. Budapest, 8. (1881). 6.

¹⁹ Magyarországrol 12281 fő, ebből tiszt 3315, kadét 6558 és közkatona 2408 fő. *Hajdu*: i. m. 1999. 294.

²⁰ Az 1868-as véderőtörvény a közös hadsereg újoncainak számát évente 95 400 főben határozta meg, amelyből 56 000 az osztrák tartományokból, míg 40 000 a magyar vármegyékből lett sorozva. A honvédséghez és a Landwehrhez további 20000 fő nyert beosztást. *Deák*: i. m. 77.

²¹ Az 1881-ben végrehajtott népszámlálási adatok szerint Sopron vármegye lakossága meghaladta a 222 000 főt, míg Sopron városában a 23 222 főt. Ezek mellett a megye területén 601, a városban további 1014 katona tartózkodott a különböző laktanyákban. *Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal*: Népszámlálás. Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt, I. kötet. Budapest, 1882. 13.

²² A legénység vitézségi érmeinek száma: 3 arany, 33 nagezüst és 136 kisezüst.

²³ *Berkó István*: A régi hadsereg magyar csapatai. 13. (1925). 1-2. sz. Magyar Katonai Közlöny. 92.

²⁴ *Balla* 2021. i. m. 213.; 220.

²⁵ *Hantos Elemér*: A Monarchia pénzügyi harcokszülsége. Budapest, 1914. 121.

²⁶ *Gergely András*: A Monarchia külpolitikája. In: *Gergely András* (szek.): Magyarország története a 19. században. Budapest, 2005. 392.

Az 1878-as évben a katonai szolgálatra kötelezettek az 1858, 1857 és az 1856-os korosztályok voltak, amelyek közül a sorozóbizottságnál megjelenni kötelesek száma a soproni ezrednél az alábbiak szerint alakult:²⁷

Évfolyam	Megjelentek száma/fő	Alkalmatlan	Jelenleg alkalmatlan megjelölés
1858	1245	129	428
1857	1293	85	422
1856	1154	78	326

A soron következő korosztályokon túl még 1878. március 3-án rendelte el a honvédelmi miniszter, hogy az 1868: XL. törvénycikk 33. szakasza alapján a tartalékos tisztek és sorállomány tagjai, így a soproni hivatalnokok is négy-négy heti fegyvergyakorlatra még a tavaszi időszakban, ahol pedig olyan magas volt a behívandók száma, ott ősszel is kötelesek megjelenni. A rendelet elsősorban azokra vonatkozott, akik letették a tartalékos tiszti vizsgát vagy az 1869., 1871. és 1873. évben vonultak be. Ezen felül azokat is behívták, akik korábban ezt elmulasztották megtenni, ez főként a sorgyalogságot érintette.²⁸

A soproniakat az okkupáció megkezdés után (a hadjárat hivatalosan 1878. július 29. és október 20. között zajlott) 1878. augusztus 15-én mozgósították. A tartalékezred (4. és 5. zászlóalj, vagyis a 13–20. századok) parancsnoka a korábban kinevezett Julius von Eltz alezredes lett, míg a zászlóaljakat közvetlenül Karl Kratschmann százados és Eduard von Waldkirch őrnagy parancsnokolta.²⁹ A hadjáratot Josef Philippovics von Philippsberg³⁰ báró tábornagy irányította. A XIII. hadtest mintegy 53 000 emberrel kezdte meg a harcokat. Ezekhez később csatlakozott Stephan von Jovanovic³¹ báró altábornagy vezette 20 000 fős 18. gyaloghadosztály, köztük a soproni tartalékezred is.

²⁷ Militär-statistisches Jahrbuch für das Jahr 1878. I. Theil. Wien, 1884. 90.

²⁸ Magyarországi Rendeletek Tára. 1878. 32. A m. kir. honvédelmi miniszter, f. évi 5956/ VII. sz. alatt a következő körrendeletet intézte valamennyi törvényhatósághoz a tartalékos katonák fegyvergyakorlatokon megjelenés kötelezettségéről. 153.; valamint Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K148. Belügyminisztérium. Elnöki iratok (továbbiakban HU-MNL-OL K148) Szabályrendeletek-1653. Honvédelmi miniszter az időszaki fegyvergyakorlatokra behívott tisztviselőkre vonatkozó rendelet.

²⁹ Varga Ottó: Naplóm 1878. Szerk. Balla Tibor – Dominkovits Péter. Sopron, 2020. 78.

³⁰ Josef Philippovics von Philippsberg (1819–1889) tábornagy. 1834-ben kezdte meg a katonai pályafutását. Az 1848–49-es szabadságharc idején Josip Jelačić tábornagy alatt szolgált századosi rangban. Részt vett többek között a schwechat, kápolnai csatákban, a tavaszi hadjáratban. Gyorsan lépked a ranglétrán. 1848 végén már őrnagy, 1851-ben alezredes, majd ezredes. 1859-ben vezérőrnaggyá léptetik elő. 1859. június 24-én harcol a solferinói csatában. Ezt követően 1860-ban bárói rangra emelik. 1866-ban újból a harctéren találjuk, mégpedig a königgrätzi csatában mint hadtestparancsnok. Még ugyanebben az évben tábornaggyá léptetik elő.

³¹ Stephan von Jovanovic (1828–1885) altábornagy. Philippovics tábornagyhoz hasonlóan ő is Gospićban született. 1848–49 között Olaszországban szolgált Joseph Radetzky von Radetz tábornagy alatt, majd a vezérkarhoz került. 1861–65-ös időszakban főkonzul Szarajevóban. Az 1866-os osztrák–porosz háború alatt szintén Olaszországban van Albrecht főherceg alatt. 1877-től Splitben a 18. gyaloghadosztály parancsnoka.

A soproni 76. tart. gyalogezred hivatalos tiszti állománya a boszniai harcok kezdetekor³²

Rang	Létszám
Ezredes	2
Alezredes	2
Őrnagy	3
1. osztályú százados	18
2. osztályú százados	4
Főhadnagy	28
Hadnagy	68
Kadett (hadapród)	3
Orvos	7
Számtiszt	2
	Összesen: 137

A hadnagyok létszáma magasnak tűnik, de le kell szögeznünk, hogy ebből 45 a tartalékos állományhoz tartozott, mint számos hivatalnok. 1875-ben törvényjavalat készült az állami alkalmazottak katonai szolgálatának lehetőségéről, követelményről. De kiket tekintettek állami hivatalnokoknak? A törvényjavaslat szerint mindazokat, akik eskü alatt, nyugdíj vagy egyéb ellátási igény mellett lettek alkalmazva, így állandó jövedelmüket az államtól kapták. Ezek a személyek, ha a kötelező katonai szolgálat után tényleges katonai szolgálatot akartak teljesíteni, úgy elvesztették polgári állásukat, viszont ha háború esetén mozgósították, megtarthatták azt. A hivatalok mindenkit kötelesek voltak elengedni, kivéve, ha teljesen nélkülözhetetlennek minősítették munkatársukat. Ha tényleges szolgálatra hívták be, nem kellett engedélyt kérnie szabadság terhére, csak előjárójának bejelenteni. Ez vonatkozott mozgósítás,³³ kiképzés, időszakos fegyvergyakorlás és népfelkelés alkalmára is.³⁴

A Soproni Pénzügyigazgatóságon ekkor Cherny Miklós irányítása alatt 35 fő végezte a munkáját pénzügyi tanácsosi, titkári, fogalmazói, irodatiszti, segédtszti, számtanácsosi

³² Militär-Almanach und Schematismus. Kais. Königl. Militär-Schematismus 1878. Wien, 1877. 376–377.

³³ Mozcósítás: Egy állam fegyveres erőinek átállása béke-hadrendből hadi hadrendbe. Részleges és általános mozcósításról is beszélhetünk. Előbbi esetében a haderő bizonyos részét emelik hadi létszámra a felvonulási tervektől függően. *Pollmann Ferenc: Mozcósítás. In: Szijj Jolán – Ravasz, István (szerk.) Magyarország az első világháborúban: Lexikon A–Zs. Budapest, 2000. 479.*

³⁴ HU-MNL-OL K148-1878-9-1448. A hadköteles állami tisztviselők és szolgák személyi és szolgálati viszonyainak szabályozásai.

2. kép. Tüzérségi laktanya, Sopron. Képeslap. Soproni Múzeum, ltsz. A.2004.1.543

és számtiszt beosztásokban.³⁵ Az igazgatóság alá további 12 fő (1 pénzügyi titkár, 2 fogalmazó, 1 számtiszt, 6 tiszt, 1 adósedő, 1 ellenőr, 1 biztos) tartozott, a megyei adófelnyomozási bizottságban pedig 2 fő. A főbb törvényhatósági tisztviselők létszáma a főispántól (Esterházy Pál herceg) a rendezett tanácsú városok polgármestereiig³⁶ bezárólag mintegy 22 főt tett ki. A megyei adófelügyelőség 8 fővel rendelkezett.³⁷

A budapesti Hadtörténelmi Levéltárban³⁸ meglévő tiszti személyügyi anyagok listáját kutatva arra a következtetésre juthatunk, hogy az 1900 előtt született tisztek anyagai között, ahol születési helyként Sopron vagy Sopron vármegye valamely települése volt feltüntetve, összesen 267 személyről beszélhetünk, akikből 261 fő Sopron városához köthető. A személyi kartonok listája vélhetően nem teljes, azok csak a fennmaradt kartonok adatait tartalmazzák. Például a katonai kimutatásban Hannibál József tartalékos hadnagy, aki Sopronban mint főjegyző dolgozott, nem szerepel.

A két legkorábban született tiszt Artner Rezső (1816) ezredes, valamint Heley Sándor (1818) alezredes volt. Koruknál fogva valószínűleg ők már nem kaptak behívást a boszniai kalandra, mivel a korabeli sematizmusokban már nem szerepelnek. A születési dátumok alapján és azt tekintve, hogy 1878-ban ki számított hadkötelesnek vagy tartalékosnak, a 267 főből 30 volt kénytelen megjelenni a mozgósításkor, ez nagyjából a hivatalnoki réteget is érinthette. Ezen létszám 20%-a, vagyis 6 fő biztosan berukkolt és

³⁵ Magyarország tiszti cím- és névtára 1879. Magyar kir. Pénzügyminisztérium. Budapest, 1879. 91.

³⁶ Kismarton: Grüssner Ferenc, Ruszt: Franz Mátyás.

³⁷ Magyarország tiszti cím- és névtára 1879. Magyar kir. Pénzügyminisztérium. Budapest, 1879. 103.

³⁸ Forrás: <https://militaria.hu/adatb/leveltariuj/node/276> (Letöltés ideje: 2025. augusztus 15.)

ezredével Boszniába távozott, mivel a sematizmusban is szerepelnek. A fennmaradtakról csak feltételezzük, ugyanis a nevük nincs feltüntetve az ezred hivatalos kimutatásában, de a személyi kartonjuk alapján alkalmasnak minősülhettek harctéri szolgálatra. Három személy szolgálata pedig kérdéses: Szabó Kálmán (1827) százados, Niczky Gyula (1834) százados, Fehér Ferenc (1832) százados.

Vélhetően behívott soproni illetőségű tényleges állományú és tartalékos tisztek³⁹

Név	Születési dátum	A tiszti személyügyi anyagok listájában szereplő rangjelölés
Agneli Miklós	1838	hadnagy
Baumann Lajos	1850	hadnagy
Benedek András ⁴⁰	1844	ezredes
Festetics Pál ⁴¹	1858	hadapród
Kaiser Lajos	1847	hadnagy
Krump Miklós ⁴²	1855	hadnagy
Lähne Miksa ⁴³	1856	százados
Lakner Vilmos	1842	hadnagy
Leinner Mihály ⁴⁴	1855	hadnagy
Muschek Emil ⁴⁵	1838	százados
Nérey Ernő ⁴⁶	1856	főhadnagy

³⁹ A szerző saját szerkesztése. Forrás: <https://militaria.hu/adatb/leveltariuj/node/276> (Letöltés ideje: 2025. augusztus 15.)

⁴⁰ Benedek András ezredes nemességi rangra emelése 61794/1892. A Felsőeőri előnevet 1893-ban kapta meg. *Gerő József*: A M. Kir. Belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Budapest, 1938. 61.

⁴¹ Festetics Pál gróf (1858–1930).

⁴² Ő szerkesztette 1902-ben A soproni Állatvédő Egyesület 1900–1901. évi évkönyvét (Jahrbuch des Soproner Thierschutz-Vereines).

⁴³ 1887-ben főhadnaggyá, 1892-ben II. osztályú századossá nevezték ki. 1910-ben már őrnagy, 1913-ban alezredes. 1914-ben a 15. honvéd gyalogezred parancsnoka, 1916-ban dandárparancsnok. *Németh Ildikó*: A soproni Laehne-féle nevelőintézet 1853–1918. FONS III. (1996) 2. sz. 183.

⁴⁴ Leinner Mihály 1877. november 1-i kinevezéssel lett tartalékos hadnagy. A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csenedőrség Névkönyve 1894. M. kir. honvéd gyalogság. Budapest, 1894. 101.

⁴⁵ Muschek Emil 1870-ben még a m. kir. 71. honvéd gyalogzászlóalj törzstisztje. Földesi Ferenc: „A szellem emlékezete halhatatlan!”. In: *Tölgyesi József* (szerk.): A kultúra vonzásában: egy életút párhuzamai (Tanulmányok dr. Csiszár Miklós 70. születésnapjára). Veszprém, 2013. 60.

⁴⁶ Nérey Ernő 1889. május 1-től százados hadbíró a VI. honvédkerület parancsnokságon. A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csenedőrség Névkönyve 1891. M. kir. honvéd hadbírák. Budapest, 1891. 211.

Rátz Ottó	1857	főhadnagy
Schmidt Gusztáv ⁴⁷	1858	hadnagy
Skrobanek János ⁴⁸	1850	hadnagy
Szabovics Ottó ⁴⁹	1854	főhadnagy
Tóth Béla	1837	hadnagy
Zenker Alajos	1856	hadnagy
Pomkovits János	1854	hadnagy
Preinreich Károly	1850	hadnagy
Preinreich Gyula ⁵⁰	1835	ezredes

Az otthon maradt hivatalnokok ügyintézését és mozgósítását a Belügyminisztérium⁵¹ IX. osztálya kezelte.⁵² 1878. október 19-én Ferenc József a tartalékosok, honvéd és póttartalékosok pontos és gyors mozgósításáért, megjelenéséért legnagyobb elismerésben részesítette a Belügyminisztériumot, amelyet Wenckheim Béla belügyminiszter továbbított is az illetékes osztályoknak.⁵³

„Kedves Tisza! Midőn a politikai viszonyok a jelen nyár folyamán az álló hadsereg, hadi tengerészet és honvédségek egy részének mozgósítását követelék, első ízben történt az általános védkötelezettség életbe lépte óta, hogy minden állás és hivatásbeli egyének fegyver alá lettek szólítva, mikép állampolgári kötelmeik legnehezebbikét teljesítsék. Különös meglelégedéssel kell elismernem, hogy a tartalékosok, honvédek és póttartalékosok megjelenése minden csapattestnél oly gyorsaság és pontossággal történt meg, miként ennek folytán nagyobb hadtesteknek várakozást felülmúló gyorsasággal való mozgósítása, harcképessé tétele és ez által a hadmíveletek tartamának lényeges megrövidítése lehetővé tétetett...”⁵⁴

⁴⁷ Schmidt Gusztáv polgári foglalkozását tekintve később aljárásbíró.

⁴⁸ Skorbanek János hivatalnok, az okkupáció után a M. Kir. államvasutak központi igazgatásán dolgozott a Számvevősegi és pénztári szakosztályon, azon belül pedig a Számfejtősegi ügyosztályon.

⁴⁹ Szabovics Ottó (1854–1904) mérnök, kivitelező. Elsősorban Szombathelyen dolgozott.

⁵⁰ Preinreich Gyula ezredes 1903-ban áthelyezték Kassára és a kassai 9. honvéd gyalogezred parancsnoka lett. 1914. augusztus 26-án Komarownál hősi halált halt.

⁵¹ A belügyminisztérium 1873-tól felelt a közegészségügyért, a közbiztonságért és a közigazgatásért.

⁵² A Belügyminisztériumba került iratanyagok 1867–1925 között kétféle (elnöki és központi) iktatásnak estek át, ezt követően az utóbbit maguk az osztályok vették át, így innentől kezdve osztályiktatásról beszélünk. az előbbiben iktatták a miniszterek, minisztériumok levelezéseit, az ott dolgozók egyéb ügyeit, míg az utóbbiban a titkos, fegyelmi stb. ügyeket. *Suslik Ádám: A soproni népszavazás a belügyminisztériumi jelentésekben.* In: *Orosz László* (szerk.) „Haza – szeretet – hűség”. A soproni népszavazás elő- és utóélete. Budapest, 2024. 180.

⁵³ HU-MNL-OL K148-1878-9a-4049. A tartalékosok pontos megjelenése.

⁵⁴ Uo.

3. kép. Id. Romwalter Alfréd 1900 körül (SOM-AF 30744, Adorján Attila reprodukciója, 1973.)

A boszniai események során az említett belügyminisztériumi osztályon belül A és B részleget is létrehoztak, ahol az előbbi a hivatalnokok mozgósításáért, az utóbbi a harctérre vonult katonák családtagjainak a segélyezéséért⁵⁵ és a sebesültek⁵⁶ Magyarországon való kezeléséért felelt.⁵⁷ Az állam vagy a megye szolgálatában álló polgári tisztviselő vagy szolga, a mozgósítás alatt állását, hivatalát megtarthatta.⁵⁸ Kedvezménynek minősült, hogy a szolgálat sem a magasabb állásra való kinevezést vagy megválasztást, sem az ezzel járó pluszbevételét nem szüntette meg, sőt nem szakadt meg a szolgálati idő és a magasabb

⁵⁵ HU-MNL-OL K148-1878-9a-3633. A mozgósított katonák családjainak segélyezése.; HU-MNL-OL K148-1878-9a-2640. Mozsósítás folytán szorult helyzetbe jutott családok segélyezésére adakozás.

⁵⁶ HU-MNL-OL K148-1878-9a-3475. Megsebesült vagy ápolott katonák segélyezése. HU-MNL-OL K148-1878-9c-3781. A sebesültek javára beérkezett adományok.; HU-MNL-OL K148-1878-9c-3715. A vasúton szállított katonák javára gyűjtés.

⁵⁷ HU-MNL-OL K148-IX. A. tétel. Katonai ügyek: mozgósítással kapcsolatos ügyek; HU-MNL-OL K148-IX. B. tétel. Katonai ügyek, a mozgósítottak családtagjainak segélyezése.

⁵⁸ Egy tisztviselő mozgósítása során katonai havidíján felül (600 korona) polgári fizetésének egyharmadára volt jogosult, amely további 200-400 korona juttatást eredményezett. Magyarországi Rendeletek Tára, 1878. 144. A m. kir. pénzügyminiszternek 3621. sz. rendelete, a hadköteles állami és megyei tisztviselők és szolgák személyi és szolgálati viszonyainak hadkötelezettségük lerovása tekintetéből ideiglenes szabályozásának vonatkozó szabályrendelet némely határozmányainak helyes értelmezése iránt. 630.

fizetési osztályba való kerülés lehetősége sem.⁵⁹ A tényleges katonai szolgálatra behívott állami és megyei tisztviselők, akik nem a tisztekhez, hanem a legénység állományához tartoztak, szintén megtarthatták az illetményeiket.⁶⁰

A bevonult tartalékos tisztek névsora Sopronban a hivatalos adatok alapján⁶¹

Név	Születési dátum	A tiszti személyügyi anyagok listájában szereplő rangjelölés
Romwalter Alfréd ⁶²	1857	főhadnagy
Proszwimmer Sándor ⁶³	1849	százados
Hauer Sándor	1848	főhadnagy
Király Ernő ⁶⁴	1855	hadnagy
Kretschy Sándor ⁶⁵	1855	hadnagy
Eichberger József ⁶⁶	1854	főhadnagy

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium a Belügyminisztériumtól átvett tartalékos tiszti okmánygyűjtőiben csak 7 fő szerepel, mint soproni tartalékos tisztt, de egyik sem született 1900 előtt, így a boszniai harcokban sem vehettek részt. A 21 személy, aki felmentést kaphatott a szolgálat alól, elsősorban felülvizsgálat, családi állapot, közszolgálat okán, bár meglepő módon az utóbbi országos szinten csak 91 főt érintett.⁶⁷ Azokról, akik a közigazgatás számára nélkülözhetetlennek minősültek névjegyzék készült és azt a Belügyminisztérium illetékeseinek továbbították. A névjegyzék címe: *azon védkötelezet-*

⁵⁹ HU-MNL-OL K148-1878-9a-2606. Mozgósítás folytán behívott tisztviselők illetményeiről.

⁶⁰ Magyarországi Rendeleték Tára. 1878. 84. A m. k. ministerium által 1245. sz. a kibocsátott szabályrendelet, a hadköteles állami és megyei tisztviselők és szolgák személyi és szolgálati viszonyainak hadkötelezettségük lerovása tekintetéből való ideiglenes szabályozásáról. 292.

⁶¹ A szerző saját szerkesztése.

⁶² Romwalter Alfréd 1884. január 24-től főhadnagy. A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csendőrség Névkönyve. M. kir. honvéd gyalogság. 1894. 98.

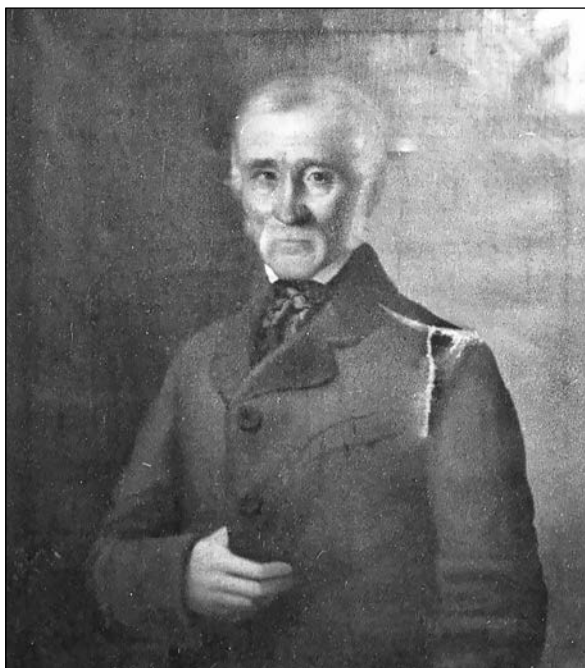
⁶³ Proszwimmer Sándor 1886-tól a soproni ügyvédi kamara tagja. Magyarország tiszti cím- és névtára. / M. kir. igazságügyi ministerium. 5. (1886). 478. p.; Dr. Proszwimmer 1910-től pedig a városi központi választmány tagja is, mint választási elnök. Kiírták a soproni választást. 14. (1910) 110. sz. Soproni Napló. 7.

⁶⁴ Király Ernő (1855–1933) a selmecbányai evangélikus líceum tanára 1885-től, majd 1903–1919 között igazgatója. Számos történeti cikket, könyvet írt, köztük a selmecbányai líceum történetét.

⁶⁵ Kretschy Sándor városi tanácsnok, a Soproni Katolikus Kör tagja. Mint tartalékos 1887-től a 3. Kőszegi honvéd zászlóalja hadnagya. *Schöberl Miklós: A Soproni Katolikus Kör története IV. fejezet. Az egylet elnökei, tagsága, a tagok társas élete, az egylet kapcsolatrendszere.* 76. (2022) 1. sz. 39.; 47.; valamint A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, a Honvédség és Csendőrség Névkönyve. Gyalogság. Budapest, 1887. 131.

⁶⁶ Eichberger Sándor Édesapja a Soproni Széchenyi István Gimnázium szépírási tanára az 1858–59-es tanévben. *Dékány Zsigmondné: A Soproni Széchenyi István Gimnázium Jubileumi Évkönyve 2001/2022-es tanév.* 45.

⁶⁷ Magyar Statistikai Évkönyv, 1878. Budapest, 1881. 24.

4. kép. Kretschy Sándor cenki vadász, (SOM-AF 57208, Adorján Attila reprodukciója, 1993.)

tekről kik a véderőről szóló 1868 XL. tc. 26. §. alapján háború esetén mint nélkülözhetetlenek alkalmazásukban meghagyandók lennének. A táblázatban feltüntették az illető nevét, illetőségét, honosságát, amelyben a településen túl a járás és a megye is szerepelt. A katonai szolgálati viszonyról fel kellett tüntetni az állomány illetékes csapattestet vagy intézetet és a hadkiegészítési kerületet az adott hivatalnok katonai rendfokozata és a felavatásának éve mellett. Mivel hivatalnokokról beszélünk, nem maradhattak ki azok az információk sem, amelyek a polgári alkalmazásra vonatkoztak, így az illetékes hatóság és a szolgálat minősége sem. Az adatszolgáltatást a nélkülözhetetlenség indoklása és a cs. és kir. hadügyminiszter általános megjegyzése, jóváhagyása zárta le.⁶⁸ Ezt a megjelölést a vármegyei központi tisztviselők és a járási szolgabírák kivétel nélkül megkapták. Ezek közé tartozott Hannibál József főjegyző, Noszlópy Lajos aljegyző, Simon Ödön alispán is. Illés Gedeon tiszti ügyész már túlkorosnak számított.

A katonák 1878. augusztus 31-én indultak el a kijelölt állomásra a horvátországi Tounj-ba. Az ezred a hadművelet során a 28. gyalogdandárba lett beosztva, amely a 14. gyaloghadosztályhoz és az V. hadtesthez tartozott. Három jelentősebb ütközetben vett részt: 1878. szeptember 15–18. között Bihács, október 6–7. Pečin és október 18–20.

⁶⁸ HU-MNL-OL- K148-1878-9-728. A polgári alkalmazásukban meghagyandó védköteles közigazgatási tisztviselők.

Velika Kladuša.⁶⁹ Mindezek mellett útvonalak biztosítására, járőrszolgálatra és települések lefegyverzésére használták őket. A hadjáratban részt vett Varga Ottó is, akinek visszaemlékezései 2020-ban Balla Tibor és Dominkovits Péter gondozásában jelentek meg. Varga még 1878-ban az őszi sorozás alkalmával jelentkezett egyévi önkéntesnek a gyalogsághoz. A szolgálatot követően 1875. október 1-én a Soproni Postahivatal munkatársa lett, 1875-ben már államhivatalnok.⁷⁰ 1878 nyarán a korábban kiképzett, de már tartalékos állományba sorolt katonaköteles személyeket mozgósították, mintegy 1000 embert. A soproni tartalékezred 1878. augusztus 4. és november 11. között tartózkodott Boszniában.⁷¹ Ugyan Philippovich báró 1878. október 4-én jelentette, hogy a hadjárat véget ért, de a harcok néhány nappal később újra felerősödtek. Az október 6-i heves harcokban elsősorban a 48. nagykanizsai, a tart. 71. trencsényi és a tart. 76. soproni gyalogezered vett részt, melynek eredményeképpen a veszteségek meghaladták a 200 főt halottakban és sebesültekben egyaránt.⁷² Az ezred szeptembertől novemberig történt alkalmazása során 9 halottat, 59 sebesültet és 4 eltűntet jegyzett.⁷³ Meg kell jegyeznünk, hogy a Monarchia összvesztességében eltérések mutatkoznak, sem a halottak, sem a sebesültek, sem a betegek számban nem alakult ki konszenzus. A korabeli katonai kimutatások veszteséggként 800 főt adtak meg, míg az 1980-as évek végén publikált kutatások akár 110 000 fős fogytékot is elképzelhetőnek tartanak. Vélhetően a korabeli kimutatások csak a halottakat rögzítették, míg a 110 000 fős értékben benne vannak a sebesültek és a betegek is.⁷⁴

Az újágokban megjelenő katonai jelentések sokszor a betegek számát nem is közölték. 1878-ban, köztük a boszniai okkupáció során összesen 764 katona betegedett meg az ezredből és dőlt ki hosszabb-rövidebb időre.⁷⁵

Beosztás	Betegek száma
Tiszt	6
Altiszt	119
Gyalogos	639

Ezzel szemben nagyon érdekesnek tűnhet a Magyar Statisztikai Évkönyv 1878-as évfolyama, amely szerint a Monarchia haderejéből az ellenség előtt elesett és eltűnt sorgyalogosok száma 977 fő, de meglepően magas az adott fegyvernemben az öngyilkosok (236),

⁶⁹ Balla – Dominkovits: i. m. 88.

⁷⁰ Balla – Dominkovits: i. m. 16.

⁷¹ Balla – Dominkovits: i. m. 18–19.

⁷² A háború. 29. (1878) 245. sz. Pesti Napló. 1.

⁷³ Balla – Dominkovits: i. m. 89.

⁷⁴ Bencze László: Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Budapest, 1987. 220., valamint Berkó István: A magyarság a régi hadseregben. Budapest, 1926. 65.

⁷⁵ Militär-statistisches Jahrbuch für das Jahr 1878. 2. Theil. Wien, 1884. 17.

szökevények (953) és fegyházakba szállítottak (153) száma. Utóbbi három kategória természetesen a békeidőszakot is érinti.⁷⁶

A Monarchia területén lévő helyőrségekben és erődökben 1902-ig 38 hadbíróság is működött. A Magyar Királyság területén ebből Budapest, Pozsony, Komárom, Kassa, Miskolc, Temesvár, Nagyszében, Gyulafehérvár, Kolozsvár rendelkezett egy-egy ilyen intézménnyel. Ezen felül pedig minden jelentősebb helyőrségben, ún. *Garnisongericht*-eket (helyőrségi bíróság) állítottak fel. Az elítéltek elhelyezése az ítélethozatalt követően a katonai büntetés-végrehajtási intézetekben történt. Ilyen a monarchia területén öt működött: Urad (Lengyelország), Theresienstadt és Möllersdorf (Ausztria), Komárom és Pétervárad (Magyarország) településeken.⁷⁷ A soproni hadkiegészítő kerület területén elkövetett bűncselekményeket a soproni (Ödenburg) *Garnisongericht* vizsgálta.⁷⁸ Összesen 7 doboznyi peranyag maradt fent az 1875–1902, 1904, 1912–1914 közötti évekből. A kartonok 116 katonai személy bűncselekményét tartalmazzák hosszabb-rövidebb formában.⁷⁹ A soproni helyőrségi bíróság ügyei elsősorban parancsmegtagadás, függelém-sértés, szökés és csalás tárgyában keletkeztek. Az első fennmaradt bírósági eljárás még 1875-ben keletkezett, amely Bosznia okkupációjával és az azt követő időszak további 18 személy ügyének vizsgálatával folytatódott.

A soproni Garnisongericht által vizsgált személyek listája 1875–1900 között⁸⁰

1	Biscontini Béla
2	Hrabovszky Emil
3	Kopp Mihály
4	Bauer János
5	Tóth János
6	Josef Welhofschtitz
7	Johann Faulhuber
8	Steuer János
9	Horváth János
10	Johann Naukovich

⁷⁶ Magyar Statistikai Évkönyv, 1878. Budapest, 1881. 24.

⁷⁷ Mobilisierungs- Instruction für das k.u.k. Herr. Anhang für die Militärgerichte und Gefangenhäuser. (Sz.n.) Wien, 1902. 12. p.

⁷⁸ A soproni helyőrségi bíróság a Flandorffer utcai Ferenc József laktanyában működött.

⁷⁹ AT-OeStA Österreichisches Staatsarchiv. Kriegsarchiv/ Militärgerichtsarchiv Gerichtsstandorte Ödenburg (továbbiakban AT-ÖeStA. KA/MGA GS O. Ödenburg.) A Sopronnal kapcsolatos iratok az 1541; 3110; 4126; 5534; 7051; 9454; és a 9909. kartonok.

⁸⁰ AT-ÖeStA. KA/MGA GS O. Ödenburg. 5534. doboz.

11	Franz Pichlager
12	Josef Jäger
13	Johann Eibl
14	Tischinay János
15	Anton Hiesl
16	Franz Schlager
17	Rottenbiller Fülöp
18	Gustav Ruitz
19	Hayder Róbert

Bosznia katonai megszállásának a végét a soproni tartalékezred viszonylatában 1878. október 26-ra tehetjük, amikor is a gyalogdandár megkapta a békeállományra történő csökkentésről szóló rendeletet. Ezt követően az ezrednek a határ túlsó oldalára kellett vonulnia Károlyvárosba (Karlovac). A tartalékosokat november 10-én szállították Sopronba, a tényleges állomány pedig csak 1879. április 1-én tért haza. A harcok során a soproni ezred tagjai összesen 19 kitüntetést szereztek.⁸¹ A város és a vármegye az ország többi régiójához hasonlóan örömmel fogadta a hazatérőket. A háború több katonaköteles számára meghozta a kedvet az önkéntes szolgálathoz és a tartalékos tiszti ranghoz, hiszen nőtt a tisztek társadalmi megbecsültsége katonai helytállásuk okán. 1878 után a magyarországi önkéntesek egyharmada tiszttá lett, míg a fele altiszt.⁸² Azok, akik megjárták a Balkánt, a későbbiekben a város elismert polgáraivá váltak, magas pozíciókat töltöttek be és személyi kapcsolataiknak, bajtársi összetartozásuknak köszönhetően befolyásuk a város történetének alakulásában megkerülhetetlenné vált. Példamutatásuk számos fiatalot ösztönzött arra, hogy a katonai hivatást válasszák, akár a polgári szolgálat mellett. 1878–1918 között 237 személy döntött arról, hogy katonatisztté válik Sopronban, a katonavárosban.

⁸¹ Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments Freiherr von Salis-Soglio Nr. 76. Esztergom, 1911. 145–157. p.

⁸² Hajdu: i.m. 294. p.

Papp Kálmán életútja

Papp Kálmán József Sopronban született 1886. február 28-án. Édesapja Sopron vármegye alispáni hivatalának altisztje volt. Elemi iskolai tanulmányait és a gimnázium I–IV. osztályát Sopronban, az V–VIII. osztályt pedig győri bencéseknél végezte, „tisztá kitűnő” osztályzattal. Osztálytársa volt Serédi György, későbbi rendi nevén Jusztinián hercegprímás és Harsányi Lajos győri papköltő. A teológiai stúdiumot a Győri Papnevelő Intézet és Hittudományi Főiskolán folytatta 1904 és 1908 között. Széchényi Miklós győri püspök szentelte pappá 1908. június 29-én. Első kápláni állomáshelye a mosoni plébánia volt, de főpásztora még ugyanez év decemberében Frigyes főherceg és Izabella főhercegnő kérésére ideiglenes nevelőnek küldte a hercegi családhoz. Várady Lipót püspök 1912 júliusában a Győri Magyar Királyi Állami Révai Miklós Főreáliskolához nevezte ki hitoktatónak. Időközben csaknem négy évig a fronton szolgált, mint a győri 19-es ezred tábori lelkésze. 1920. május 1-jén a kegyúr báró Berg testvérek bemutatása alapján elnyerte a röjtökmuzsaji plébánia javadalmát. A csendes falusi plébániáról 1925-ben Sopron város közgyűlése városplébánossá választotta, ezzel egyúttal a Soproni Társaskáptalannak is tagja lett. Nem sokkal később főpásztora poki címzetes prépostnak nevezte ki, majd ezüstmiséje alkalmával (1933-ban) pápai prelátus címmel tüntette ki. Sopron város törvényhatóságának választott felsőházi tagja volt az országgyűlésen. Soproni plébánossága alatt szemmel láthatóan megnőtt a katolikusok súlya a városban. Ez nem kis mértékben közvetlen modorának és nagy közéleti szerepének tulajdonítható. Tagja volt a törvényhatósági bizottságnak, a közigazgatási bizottságnak és a kisgyűlésnek, elnöke a Soproni Katolikus Konventnek és a keresztényszocialista egyesületnek. Széleskörű publicisztikai tevékenységet folytatott, folyóiratokban, egyházi lapokban és a napisajtóban is sok cikke jelent meg.¹

1946. június 16-án, Szentháromság vasárnapján Mindszenty József bíboros hercegprímás, esztergomi érsek – Grósz József kalocsai érsek és Meszlényi Zoltán felszentelt püspök közreműködésével – szentelte püspökké a soproni Szent Mihály plébániatemplomban (1. kép). Ünnepélyes beiktatását június 29-én, Szent Péter és Pál apostolok ünnepén tartották. Címere soproni plébániájának kettős titulását, a Szentlelket és Szent

¹ Győregyházmegyei Almanach – Schematizmus Dioecesis Jaurinensis 1968. Győr, 1968. 71.; Soproni és Sopronmegyei fejek. Szerk.: Halász H. Imre. Sopron, 1930. 24-a.

1. kép. Papp Kálmán püspökké szentelése
(MNL GyMSM SL, XIV.98. 16. d. Püspökszentelés és búcsúztatás)

Mihály arkangyalt ábrázolta. A II. Vatikáni Zsinat 2. ülőszakán (1963) magas kora és gyengülő egészsége ellenére személyesen részt vehetett. Megindította hivatali elődje, báró Apor Vilmos boldoggá avatási eljárását, de mind a per, mind a vértanú püspök ünnepélyes újratemetése az állami hatóságok önkényének áldozatául esett. Annnyit mégis el tudott érni, hogy vértanú elődje ideiglenes nyughelyén márványból készült emléktáblát kapjon. Az Apostoli Szentszék 1964. szeptember 15-én dr. Bánk József címzetes prépost, budapesti hittudományi akadémiai tanár személyében segédpüspököt nevezett ki Kálmán püspök mellé. Az idős főpásztort hosszantartó betegség után, 1966. július 28-án a győri püspökvárban érte a halál. A székesegyház kegyoltára alatti kriptában helyezték örök nyugalomra, csaknem a teljes magyar püspöki kar részvétele mellett.²

Míg a közvetlen előd, a vértanúhalált halt Apor Vilmos püspök életrajza részletesen ismert, Papp Kálmán püspöki tevékenységével csak kevesen foglalkoztak.³ Első világ-

² Győregyházmegyei Almanach – Schematizmus Dioecesis Jaurinensis 1968. Győr, 1968. 71.; „Ha engem üldöztek...” Válogatott dokumentumok a Győri Egyházmegye életéből 1945–1966. A bevezetőket írta és a válogatást készítette: *Bindes Ferenc és Németh László*. Budapest, 1991. 7–11.; *Hetény János*: Számvetésem hivatásomról, családomról. Szeged, 2017. 109–110.

³ *Kelemen Dávid*: Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében Papp Kálmán egyházkormányzása alatt (1946–1966). Doktori (PhD) értekezés, PTE-BTK ID, 2021.; *Balogh Margit*: Papp Kálmán győri megyéspüspök és az 1948-as zsákutcs tárgyalások. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk.: *Nemes Gábor – Vajk Ádám*. Győr, 2011. 39–56.

háborús harctéri és 1956-os naplóinak egy részét kiadták,⁴ de papi életútjának első 38 éve, közte a Sopronban töltött 21 év szinte teljes egészében feldolgozatlan. Ebből az időszakból naplói nem ismertek, csak 1943-ból maradtak fenn személyes feljegyzései, melyek nem feltétlenül rendszeres események leírását, hanem egyes ünnepek, összejövetelek történéseit rögzítik.⁵ Az alábbiakban a hiány pótlásához szeretnék néhány adalékot hozzátenni. Nem célom a soproni életút-szakasz teljeskörű feldolgozása, ez alkalommal elsősorban a soproni sajtó tükrében mutatom be a városplébános soproni közéleti tevékenységét a *Sopronvármegye* (SV), *Soproni Hírlap* (SH), *Soproni Újság* (SÚ), és a *Soproni Világosság* (SVil) alapján.

Plébánosválasztás Sopronban

A Zehetbauer Ottó pápai prelátus, prépostkanonok 1925. február 18-án bekövetkezett halálával jogilag és ténylegesen is megüresedett, a Szentlélekről és Szent Mihály arkangyalról címzett soproni városplébánia elnyeréséért hárman folyamodtak Fetser Antal győri püspökhöz: szentelési sorrendben Seedoch Vince Károly pápai titkos kamarás, kerületi tanfelügyelő, tatabányai lelkész; Papp Kálmán röjtöki plébános; és Bán János soproni hitoktató. Fetser május 10-én az 1800. augusztus 12-én 181.836. szám alatt kiadott királyi rendeletre ugyanazon sorrendben jelölte, és a pályázók folyamodványait a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1876. évi 19.185. számú elvi határozatára való hivatkozással Sopron szab. kir. város közönségéhez továbbította, hogy kegyúri jogánál fogva egyiküket szabályszerű választás útján a plébániára kijelölje, és a püspöknek bemutatassa.

A város törvényhatósági bizottsága június 3-án tartott rendkívüli közgyűlést a városplébános megválasztása ügyében. Az elnöklő főispán a szokásnak megfelelően titkos választást rendelt el. Összesen 41 szavazatot adtak le, ebből Papp Kálmánra 22, Seedoch Vincére 14, Bán Jánosra 5 szavazat esett. Benyújtott pályázatában Papp Kálmán nyíltan kimondta, „előadott kérelmemre ösztönző okok egyike éppen az volt: hogy megválasztásom esetén szülővárosomnak lehessen lelkipásztora s dolgozhassam annak javán.” Majd így folytatta: „Sopron szab. kir. város közönsége mint kegyúr bizonyára nem várja tőlem azt a szerénytelenséget, hogy kérésem támogatásához érdemeimre hivatkozzam, avagy hangos ígéreteket tegyek; – azt az egy ígéretet azonban engedje megtennem, hogy megválasztásom esetén a belém helyezett bizalomnak teljes erőmből iparkodom megfelelni és bízom abban, hogy egyházi és társadalmi téren egyaránt tudok szülővárosom javára munkálkodni.”⁶

⁴ Perger Gyula: Papp Kálmán tábori lelkész, később soproni városplébános háborús naplója. Soproni Szemle 73. évf. (2019) 1. sz. 36–60.; Soós Viktor Attila: Papp Kálmán győri megyés püspök 1956-os naplója. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, 2006. 115–122.

⁵ Soós Viktor Attila: Párhuzamok és különbségek két egymást követő győri megyéspüspök naplóiban. Apor Vilmos és Papp Kálmán személyes dokumentumai. In: Soproni Szemle 71. évf. (2017) 3. sz. 277–285.

⁶ MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, IV.1403.d. Sopron Város Tanácsának iratai, Tanácsi iratok, II. 80/1925.

A *Sopronvármegye* lelkesen üdvözölte a megválasztott városplébánost: „Ma vonul be Sopronba az új katolikus plébános. Papp Kálmán, az újonnan megválasztott városplébános ma vonul be ünnepélyes fogadtatás mellett városunkba. A bevonulás útvonalán: a Győri út, Magyar utca, Ezüst utca, jobbra lekanyarodva a Várkerület, Ikvahíd és Szentlélek utca háztulajdonosai a polgármester kérésére fel fogják lobogózni házaikat. A plébános és a kísérő díszbandérium fogadtatására városi fogatok mennek ki a polgármester vezetésével. Azok az urak, akik a fogadtatáson részt óhajtanak venni, gyülekezzenek d.e. 11 órakor a városházán. A fogatok elosztására és a fogadtatás részleteire vonatkozó felvilágosítások dr. Farkas városi tanácsosnál kaphatók. A bevonulás délután fél 1 és 1 óra között fog megtörténni.” (SV 1925. július 1.)

A sajtóorgánum július 7-i számából megtudjuk, hogy vasárnap délelőtt iktatta be Fetser Antal győri püspök képviselőjében Mohl Adolf apátkanonok Papp városplébánost az új hivatalába. Az ünnepség és az egyházi aktus fényes keretek között zajlott le, díszes menet kísérte az új városplébánost a gyönyörűen feldíszített Szent Mihály-templomba. A szertartás elején Keszler Antal csapodi plébános latin és magyar nyelven felolvasta a városplébános kinevezési okmányát, ezt követően a püspök képviselője átnyújtotta Papp Kálmánnak a városplébánia egyházi méltóságának jelvényeit. Mohl apátkanonok német nyelven mutatta be az egybegyűlt híveknek az új lelkipásztort. „Papp Kálmánnak úgy a magyar, mint német nyelvű szónoklata felragyogtatták mindenki lelkében azt a reményt, amit működésébe előre helyezünk. Papp Kálmán nemcsak kiváló szónok, hanem szavainak keresetlen, minden keneteljes pátosznélküli, meggyőző ereje egy csapásra azon keveseket is meghódította, kik Papp Kálmánt nem ismerve, őt bizonyos idegenkedéssel fogadták.” – fogalmazott a cikk írója, de egyúttal csalódását is kifejezésre juttatta. „Kár azonban, hogy a lélekemelő ünnepségbe egy kis disszonancia keveredett. Disszonancia a magyar szívben. Előrebocsátjuk, hogy egy percig se kételkedünk Papp Kálmán rendíthetetlen magyarságában és tudjuk, hogy maroknyi népünk e fontos végvárában Papp Kálmán nemcsak Krisztus igéinek, hanem a legszentebb hazaszeretet vallásának, a társadalmi és felekezeti békének és a magyar jövő hitének egyaránt buzgó hirdetője lesz. De szomorúan tudjuk azt is, hogy egyáltalán problémává fejlődhetett a beiktatást megelőzően az a kérdés, hogy a megnyitó szónoklat milyen nyelven mondassék el! Ezek a plébánosiktatás kulisszatitkai és – élénk tükörképe egyik ősrégi magyar hibánknak. Hogy magyar földön a »civitas fidelissima« plébániatemplomában a hivatalos beiktatást kísérő első bemutatkozó szónoklat német nyelven mondatott el először s csak másodsorban magyarul – erről Papp Kálmán nem tehetett. Ez vitában eldőntött eredmény volt. Németajkú magyar testvéreink nemcsak, hogy nem nehezteltek volna, csak a legtermészetesebbnek vették volna, ha az első szentbeszéd magyar földön, a magyar állam területén, a magyar városban a városplébános ajkáról magyarul hangzott volna el s csak azután németül. Sajnos fordítva történt.” (SV 1925. július 7.)

A beiktatási szertartást és a szentbeszédeket az újonnan kinevezett plébános első soproni nagymiséje követte. Az ünnep fényét emelte, hogy az énekkar Struglitz karnagy vezetésével Mozart Koronázási miséjét adta elő. A szertartást követően bankettet tartot-

tak a plébánián, melyre helyszűke miatt a megye és város csak korlátozott számú vezető embereit hívták meg. A díszében elsőként Papp Kálmán emelt szót, majd Mohl apátkanonok után Thurner Mihály polgármester mondott beszédet. Végül Berg Tasziló báró, Papp Kálmán régi plébániájának kegyura köszöntötte fel az új városplébánost. „A bankett vendégei a városplébánost mint kifogástalan társaságbeli embert is megismerve a délután késő óráiban osztak szét.” (SV 1925. július 7.)

Közéleti szerepben

Első hitéleti-közéleti szereplésére néhány nappal később került sor, és a háromnapos soproni katolikus nagygyűlés egyik szónoka – mégpedig a német gyűlés szónoka – volt. (SV 1925. július 11.) A *Sopronvármegye* 1926. február 16-án számolt be arról, hogy Papp Kálmánt két község, Röjtök és Muzsaj díszpolgárrá választották. Várospplébánossá történt kinevezése előtt a röjtöki plébánián évek hosszú során át volt a két községnek áldásos működést kifejtő lelkipásztora. (SV 1926. február 16.)

1928. október 11-én a soproni Katolikus Nőszövetség évváró gyűlésén a várospplébános a női erény és méltóság védelmében szólalt fel. „A mai kor embere szereti a nőt luxustárgynak tekinteni, élvezeti cikknek, amelyben gyönyörködik. [...] A katolikus nő nem utánozhatja azt a nőtípust sem, mely kiáll a pódiumokra és a férfiakkal egyenlő jogokat követel magának. De azt sem, hogy mely lemond minden szereplésről és minden gondolata a konyhához fűzi. A katolikus nő a kettő között találja meg a helyét.” (SH 1928. október 12.) 1928 októberében a győri volt 19-esek emlékünnepe Papp celebrálta az ünnepi nagymisét, és „lélekemelő beszéd kíséretében” ő helyezte el az ezred koszorúját. (SH 1928. október 23.) Nem sokkal később, október 28-án a bányai hősök emlékszobrának leleplezésén és megáldásán tartott emlékbeszédet. (SH 1928. október 28.)

Sopron Város Törvényhatósági Bizottsága 1930. január 9-én tartott rendes közgyűlésében dr. Pinezich István ügyvédet, az Egységes Párt vezérét választotta felsőházi tagnak. Pröhle Károly egyetemi tanár Gallus Sándor közjegyzővel egyetértésben arra kérte a bizottsági tagokat, hogy a felsőházi póttagságra való jelölésükről mondjanak le, „mert hiszen a póttagság megtiszteltetés és akkor szép, ha egységes”. „A maga részéről még külön is hangsúlyozta, hogy kérésével a felekezeti békét akarja szolgálni, melyre sohasem volt akkora szüksége ennek a megnyomorított csonka országnak, mint éppen napjainkban.” A főispán által elrendelt titkos szavazással a törvényhatósági bizottság egyhangúlag Papp Kálmán prépostot és várospplébánost választotta felsőházi póttaggá. (SH 1930. január 10.)

1930. január 13-án a Katholikus Nőszövetség ülésén „nagyhatású, értékes beszédet mondott a keresztény családról, nevezetesen a keresztény családtagok egymáshoz való viszonyáról”. (SH 1930. január 12.) Január 25-én is ő tartott ünnepi beszédet azon alkalomból, midőn dr. Szalay János Domonkos-rendi elöljárónak harmadosztályú érdemkeresztet küldött a kormányzó. 1931 októberében sor került a kurucdombi új iskola felszentelésére. A várospplébános a következőket mondta: „Lelkipásztori működésem legszebb funkcióját végeztem el, mikor ma ezt az iskolát felszenteltem.” Köszönetet mondott a kormánynak

és a városnak azért, hogy az iskolát arra a helyre építették, ahol „a legtöbb a szegény ember, a munkás, a kisiparos, akiknek rosszul öltözött gyermekei a legnagyobb tében is a legkönnyebben megközelíthetik az iskolát.” (SH 1931. október 27.)

Sopron város 1935 júliusi kisgyűlésén Papp hangsúlyozta: „a magántőke, főleg a bankok tőkéje – amelyek között sajnos, egyetlen soproni pénzintézet sincs –, nem vesz részt az építő munkában, s a Sopronban befolyó összegeket nem gyümölcsöztetik a soproni érdekek számára.” (SH 1935. július 12.) A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 1936. november 23-i gyűlésén a párt Sopron megyei elnökévé Papp Kálmán pápai prelátust választotta, aki mellé még három kisgazda elnök megválasztását határozták el. (SH 1936. november 24.) 1936. december 12-én és 13-án a Csornai Katolikus Kör kétnapos jubileumi ünnepségsorozattal ünnepelte fennállásának 75. esztendejét. A jubileumi est ünnepi beszédét a soproni városplébános mondta. Beszédében hangsúlyozta: „Az öntudatos és elevenerejű katolicizmusnak eszméje három oszlopon épül fel, Istenbe vetett hit, Jézus Krisztus és az Egyház. Ezeken az oszlopokon kell felépíteni a katolicizmus boltozatát. Ma világhatalomválság tanúi vagyunk, egy közelgő háború, gazdasági válság, bolsevizmus rémei ellen kell küzdenünk s az új világ programja Jézus Krisztus legyen.” (SH 1936. december 15.)

1938. július 8-án „A sopronvidéki szőlősgazdák érdekeiért szállt síkra a felsőházban Papp Kálmán prelátus, városplébános” címmel jelent meg cikk a *Soproni Hírlap*ban. A cikk szerint a felszólalás „élénk érdeklődést” keltett. A hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsfeldolgozásról szóló törvényjavaslat indokolta. Papp megköszönte, hogy a kormány még a nyári szünet előtt a törvényhozás elé hozta a javaslatot. „A nyugati széleknek a sopron-rusztai borvidéknek a panaszait ismertette. Az itteni gazdák igen nagy nehézségekkel küzdenek, az adóterhek aránytalanul nagyok. [...] Kérde, hogy a sopronkörnyéki síkvidéki szőlősgazdákat milyen elbírálás alá veszik. Kérte, hogy a hegyközségi tisztviselők kinevezésével ne érvényesüljön a protekció, hanem az alkalmasság. A javaslatot elfogadja.” (SH 1938. július 8.)

1938. október 23-án, vasárnap délelőtt felavatta a Nándor-magaslaton épült cserkészkápolnát. Gyönyörű beszédben méltatta azt a nemes gondolatot és önzetlen munkát, amely a kápolnát a Halál-sziklára építette: „Az összedobbanó magyar szívek nemes élete és munkája a hit és az erkölcs örök szikláján építheti fel a szebb, a boldogabb magyar jövőt.” (SH 1938. október 25.) A kápolnát a 382. számú Szent Imre kiscserkészcsapat kezdeményezésére állították. A szikla nevét arról kapta, mert számos elkeseredett ember választotta a helyet, hogy a mélybe vesse magát. 1940. június 2-án ő áldotta meg a szentély és torony kivételével újjáépített, kibővített csepregi templomot. Tagja volt annak a küldöttségnek, amely 1940. június 4-én gróf Csáky István külügyminiszternél, Sopron város országgyűlési képviselőjénél házasságkötése alkalmából tisztelegő látogatást tett Budapesten. Ebből az alkalmából Sopron városa a grófnak egy értékes, soproni témájú festményt, a grófnénak pedig egy kapuvári díszruhát ajándékozott. (SH 1940. június 4. és 5.)

Jubileumok

Sokat elárulnak Papp városplébános személyiségéről és tevékenységéről azok az újságikkek, amelyek három kiemelt alkalomhoz fűződnek: 25 éves papi jubileumához, városplébánosi beiktatásának 10. évfordulójához, valamint püspökké szenteléséhez és búcsúztatásához.

Pappá szentelésének 25. évfordulóját 1933. június 29-én, Péter-Pál napján ünnepelte. Társadalmi megbecsülését mutatja, hogy a zuhogó eső ellenére is nagy tömeg jelent meg a Petőfi-téren, hogy részt vegyen abban a menetben, amely a jubiláló főpapot kísérte a városplébániáról a Szent Mihály-templomba. A feldíszített templomban az ünnepélyes nagymisét fényes papi segédlettel mutatta be az ünnepelt. A szertartás után a városplébánia udvarán Thurner Mihály polgármester köszöntötte az ünnepeltet. Beszédében „a kötelességteljesítésben eltöltött 25 esztendő egyik-másik mozzanatát” hozta fel példaként: a családi szeretet megalapozta nevelést és lelki fejlődést; papságának első állomáshelyeit; a győri főreáliskolában kifejtett oktató-nevelő tevékenységet; a harctéren tanúsított bátor helytállást, ahol bajtársaiban felekezeti hovatartozástól függetlenül a segítségre szoruló embert látta; a proletárdiktatúra idején a győri székesegyházi vagyron mentésében kifejtett tevékenységét; röjtöki plébánia falusi csendjében végzett pasztorációs munkát; végül a városban eltöltött nyolc év érdemeit. Thurner beszéde a plébánosválasztás sikerére is magyarázatot ad: Zehetbauer halála után megjelent nála Papp Kálmán közvetlen egyházi előjárója (esperese), és a következőket mondta: „Ha jó papot, diplomata városatyát és hű barátot keres, válasszák meg Papp Kálmánt városplébánossá.” Nyolc év távlatából beigazolódni látta, hogy jó papot választottak, aki Isten szent titkainak osztogatója, a felekezetek közötti békének hirdetője, a szegények és rászorulóknak támogatója, tekintélynek és tiszteletnek örvendő városatya és jó diplomata, a katolicizmus harcos védelmezője. (SH 1933. július 1.) A *Sopronvármegye* vezércikke Sopron abbéjának nevezte a jubiláló főpapot, aki az Egyház tanítását hűen követve, rátermett, az idők szavát értő, rokonszenves papi egyéniség. „Papp Kálmán írásaiiban és szózataiban nem egyszer belekiáltott merészen a város problémáiba és lelkiismeretébe már akkor, amikor az újszerűségek rádiója itt még nem volt a lelkekre szerelve és az abbé bátorsága nem volt mindenkinek rokonszenves.” (SV 1933. július 1.)

A beiktatás 10. évfordulóján, 1935-ben megjelent méltatás szerint, „Sopron katolikussága többet kapott Papp Kálmánban, mint amennyit várt. Az előlegezett bizalom és szeretet a legérdemesebbre szállt. A legszociálisabban érző és gondolkodó embert ismertük meg benne, aki nemcsak mint pap, de mint ember is a krisztusi szeretet alapján áll, s aki a tíz évvel ezelőtt adott programját, mely a krisztusi szeretet terjesztését foglalta magában – százszázalékig megvalósította. A jubiláló főpap előtt tisztelettel és megbecsüléssel adózik ma nemcsak a katolikusság, de az egész város társadalma is pártokra és felekezetekre való tekintet nélkül.” (SH 1935. július 5.) Sopronyi-Thurner polgármester köszöntőjében hangsúlyozta, hogy Papp Kálmán volt az, aki a felekezetek közötti békét kimélyítette”. (SH 1935. július 6.)

2. kép. Papp Kálmán győri püspök portréja (Brenner János Hittudományi Főiskola)

Püspökké szentelve

Plébánossá választásának 1946-ban esedékes 20. évfordulójáról azonban az 1945 őszén megindított *Új Sopron* demokratikus politikai napilap már nem emlékezett meg. A *Soproni Világosság* 1946. június 3-ai számából értesülhetett a lakosság, hogy a XII. Pius pápa Papp Kálmán prelátus kanonokot, soproni városplébánost nevezte ki győri püspökké. „Papp Kálmánnal most egyszerű magyar családból származó pap került az egyházmegye élére. Kinevezése városszerte igen nagy örömet keltett.” (SVil 1946. június 3.) (2. kép)

Püspökké szenteléséről és búcsúztatásáról a *Soproni Újság* számolt be részletesen. Kiemelt ünnep volt ez a város életében, mert király- és királyné-koronázást már megélték az ősi városfalak, püspökké szentelést azonban ezidáig még nem. A köztisztelőben álló városplébánost, Papp Kálmánt szentelte püspökké Mindszenty József bíboros, hercegprímás a Szent Mihály templomban. A helyszín kiválasztásában a kortársak hármast sejtettek: elismerést a várossal szemben, amely 1944 decemberében, nyilas elfogatása idején pártfogásába vette Mindszenty veszprémi püspököt; megbecsülés a városplébános

személye iránt, aki „habozás nélkül merte teljesíteni az irgalmasság cselekedetét az akkori világi hatalmasság által lesújtott veszprémi püspökkel szemben”; és figyelmes gesztus a Katolikus Konvent iránt, amely „több mint 300 esztendő óta gyakorolja a világi apostolkodást és töretlen erővel néz szembe minden eléje tornyosuló nehézségnek”. (SÚ 1946. június 17.) A sajtóban megjelent méltatás jól összefoglalja a városplébános 21 esztendőes tevékenységét: „Papp Kálmán, az új győri megyéspüspök 21 esztendőn keresztül minden nehézség, minden küzdelem közepette igazi atya volt a városnak; nemcsak a katolikus hívóknak nyújtott lelki és nagyon sokszor anyagi vigaszt, hanem felekezetre való tekintet nélkül hozzáfordulhatott mindenki s nála megértésre talált. Papp Kálmán személye, nyugodt, higgadt, megfontolt világ- és életszemlélete biztosítéka volt a katolikus életlehetőségnek ebben a városban s így méltán nyerte el ezt a jelenlegi magas egyházi méltóságot.” (SÚ 1946. június 16.) „A gyönyörű szertartáson sokan részt szerettek volna venni, a templom zsúfolásig megtelt s a templomkertben akik kiszorultak, mikrofonon keresztül kísérték figyelemmel.” A mintegy két és fél órás szertartás után az Isteni Megváltó Leányai zárdában tartottak fogadást és ebédet, majd délután négy órától az Actio Catholica szervezésében megrendezett ifjúsági napon több ezres tömeg hallgatta végig az ifjúság hitvallását és a bíboros hercegprímás beszédét. (SÚ 1946. június 18.) A távozó városplébánosnak a város vezetősége Horváth József soproni művész festményét, a Szent Mihály-templomot ajándékozta. (SVil 1946. június 24.) Papp Kálmán kapcsolata szülővárosával később sem szakadt meg. Első egyházi tevékenysége volt, amikor 1946. októberében a soproni és sopronkörnyéki fiatalságnak szolgáltatta ki a bérmlás szentségét. (SVil 1946. október 7.)

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a sajtóbeszámolók alapján Papp Kálmán városplébános a soproni katolikusok életében az állandóságot testesítette meg. Megfontolt és határozott jelleme és műveltsége több alkalommal hozzájárult elfogadásához és sikeréhez. Városplébánosként képes volt a más vallásfelekezethez tartozókkal is a kapcsolatot keresni, velük együtt gondolkodni. Eredményes tevékenységéhez hozzájárult a város vezetésében és életében meghatározó szerepet játszó férfakkal (például Sopronyi-Thurner Mihály polgármesterrel és Házi Jenő konventelnök, városi főlevéltárnokkal) kötött barátsága, a Katolikus Konventben betöltött alelnöki szerepe.

Talán meglepő a cím, de Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos leveleikben így szólították egymást: „Drága jó Öreg Pajtás!”, sőt Hajdu-Németh Lajos Czupy Bálintról írt nekrológjában így zárta sorait: „Viszontlátásra Édes Pajtás!” Ha ők Pajtásnak hívták egymást, akkor jelen írás címében, őket megidézve használom ezt az elnevezést.

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos Sopron vármegye nemzetgyűlési képviselői voltak az 1944–1945-ös Ideiglenes Nemzetgyűlésben és az 1945–1947 közötti Nemzetgyűlésben.¹ Életútjuk sokszor párhuzamosan futott, olykor tíz év különbséggel éltek meg hasonló eseményeket. Életrajzuk szisztematikus feldolgozására még nem került sor, de Kovács K. Zoltán *Két parasztpolitikus* címmel írt róluk tanulmányt², egy dokumentumfilm³ is készült róluk 2024-ben, valamint egy-egy kiadvány⁴ tiszteletet emléküik előtt, és megjelent egy-egy visszaemlékező írásuk, naplójuk is⁵. Czupy Bálint szülői házában 2020.

¹ Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944. december 21. – 1945. november 29. Főszerkesztő: Vida István; Szerkesztők: Kiss József és Somlyai Magda; Szerkesztőbizottság: Gyarmati György, Horváth Zsolt, Hubai László, Kiss József, Kovács István Gábor, Somlyai Magda, Vida István. Szerkesztőségi titkár: Tari Beáta. Magyar Országgyűlés, Budapest, 1994. Czupy Bálint életrajza a 72., Hajdu-Németh Lajos életrajza a 166. oldalon található. Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja 1945. november 29. – 1947. július 25. Főszerkesztő: Vida István; Főszerkesztő helyettes: Kiss József; Szerkesztők: Horváth Zsolt, Hubai László. Szerkesztőségi titkár: Kőrösi Zsuzsanna, Novok Rostás Éva. Magyar Országgyűlés, Budapest, 1999. Czupy Bálint életrajza a 85–86., Hajdu-Németh Lajos életrajza a 207–208. oldalon található.

² Kovács K. Zoltán: Két parasztpolitikus – Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos. In: Katolikus Szemle 37. évf. (1985/2.), 123–128.; A tanulmány megjelent az alábbi kötetben: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 354–359.

³ Két parasztpolitikus című dokumentumfilm, Közi Horváth József Népfőiskola, 2024. Közreműködött: özv. Czupy Józsefné és Hajdu-Németh László, történész szakértő: Petrás Éva és Soós Viktor Attila. Szerkesztő: Szalai Viktor, operatőr: Kalma Kristóf és Moldoványi Barnabás; vágó: Körtési András; hangmérnök: Szabó Kristóf; rendező: Bágya Ferenc és Szalai Viktor; felvételvezető: Magyarász Eszter; grafika: Kóbor Mirandola; fotó: Káldy Márton.

⁴ Czupy Bálint Emlékalbum. „Egy emberöltőn át végzett munkája nem marad nyomtalanul.” Szerkesztő: Soós Viktor Attila – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2020. Hajdu-Németh Lajos Emlékalbum. „A kereszténydemokrata Magyarország megteremtése a mi feladatunk.” Szerkesztő: Soós Viktor Attila – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2022.

⁵ Czupy Bálint: Emigrációim első ideje. 1947. május 30. - 1948. augusztus 1. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2017.; Hajdu-Németh Lajos: Sorsdöntő évek. Történetek a Hajdu-Németh család életéből. Szerkesztő: Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2022.

1. kép. Kovács K. Zoltán, Hajdu-Németh Lajos és Czupy Bálint
(A fotó a Hajdu-Németh család tulajdonában)

szeptember 20-án, születésének 120. évfordulója alkalmából az agyagosszergényi Közi Horváth József Népfőiskola emléktáblát helyezett el. Hajdu-Németh Lajos szülői házában 2022. október 2-án helyezett el emléktáblát a Közi Horváth József Népfőiskola. Életútjuk, tevékenységük sokkal gazdagabb, mint ami eddig bemutatásra került róluk, idővel talán teljes életútjuk feldolgozásra kerül. Jelen írással életútjukat, közéleti tevékenységüket mutatom be, megemlékezve arról, hogy Czupy Bálint 50 évvel, Hajdu-Németh Lajos 40 évvel ezelőtt hunyt el.⁶

Czupy Bálint életútja

Czupy Bálint a Sopron vármegyei Völcséjen született 1900. szeptember 20-án, római katolikus, kisparaszti családban. Édesapja Czupy József, édesanyja Czupy Zsófia, akiknek 10 kataszteri hold földjük volt. Czupy Bálint a hat elemi elvégzése után, 15 holdon

⁶ Czupy Bálint Münchenben hunyt el 1975. április 17-én; Hajdu-Németh Lajos Somerset-ben (Colorado, USA) hunyt el 1985. március 25-én.

gazdálkodott. „Szülőfaluja iránti szeretetét élete végéig megőrizte.” – Fogalmazta meg Czupy Bálintról írt nekrológiájában Közi Horváth József. Majd így folytatta: „Szabadsága idején többször is elutazott a határig, hogy külön erre a célra vett távcsövével átnézhessen a »Vasfüggöny«-ön és legalább messziről láthassa a házat, amelyet fiatal gazdakorában épített a családjá számára.”⁷ Látható, hogy milyen fontos volt számára a szülőföld, még a nehéz emigrációs időszakban, a nyugati világban Németországból is visszavágyott szülőföldjére, a szülői házba. A nagyatádi Szabó István-féle kiscgazdapártba 1922-ben lépett be. Czupy Bálint 1922-ben feleségül vette Kéry Erzsébetet (született Völcssej, 1905. április 24. – Rosenheim, 2001. szeptember 7.), házasságukból négy gyermekük született, Czupy Emília (Völcssej, 1923. március 30. – Szombathely, 1946. augusztus 1.), Czupy Jolán (Völcssej, 1924. június 16. – München, 2004. december 3.), Czupy Vilma (Völcssej, 1926. január 31. – Szentés, 2021. április 21.) és Czupy József (Völcssej, 1935. június 3. – Keszthely, 2019. március 9.).

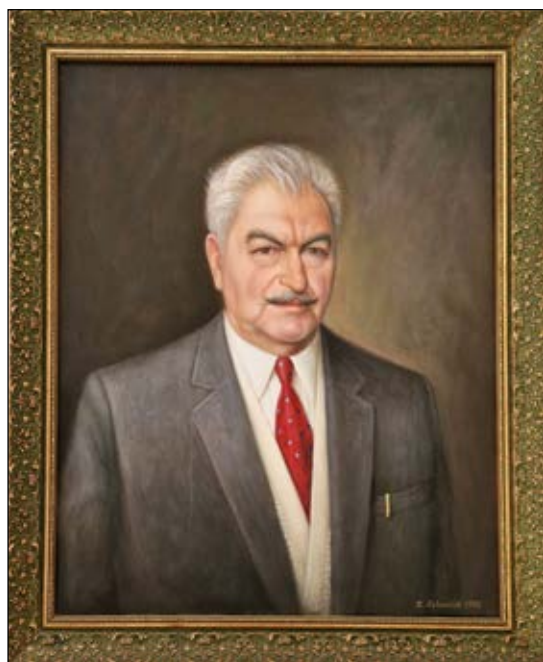
Czupy Bálint a harmincas évek második felétől több egyházi, közéleti szervezetnek lett a tagja. A Katolikus Agrárfűsági Legényegyletek Országos Tanácsa (KALOT) mozgalom egyik szervezője Sopron vármegyében. Tagja volt az Egyházközségi Munkás Szakosztálynak. A völcsseji Hangya Szövetkezet ügyvezetője 1939–1941 között. Czupy Bálint Hajdu-Németh Lajossal és Mézes Miklóssal együtt tagja volt a Sopron vármegyei Törvényhatósági Bizottságnak.⁸ 1941-től a Magyar Parasztszövetségben tevékenykedett, mint a szervezet egyik Sopron megyei vezetője. Sorkatonai szolgálatot 1942. április 22. – 1943. január 4. között töltötte le. Behívása évében, 1942-ben ezt fogalmazta meg: „... minden igaz magyar szív megdobog, némelyek imádkoznak, mások könnytől csillogó szemmel néznek vissza. Ki tudja, mikor tehetjük lábunkat mégegyszer e drága szent földre. Gondolataink visszaszállnak a kis magyar falvakba, ahol szeretteinket hagytuk. Néhány nehéz sóhaj, aztán megkeményednek a szívek és komor gondolatokba merülve nézünk a jövőbe.”⁹

A németek kiűzése után szerepet vállalt a Keresztény Demokrata Néppárt megszervezésében. A párt országos vezetőségi tagja lett 1945 februárjában, bekerült a választmányba Hajdu-Németh Lajossal együtt. Hamarosan átlépett a Független Kiscgazdapártba. 1945. április 23-tól az FKGP Sopron vármegyei szervezetének elnöke, és bekerült az országos nagyválasztmányba is. 1945. június 24-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Győr-Moson és Sopron vármegyei választókerületben újra nemzetgyűlési képviselői mandátumot szerzett. Beválasztották a Magyar Parasztszövetség Elnöki Tanácsába. Tagja lett a Magyar Mezőgazdasági Állatértékesítő Részvénytársaság felügyelő bizottságának. 1947 tavaszán a Nyugat-Dunántúlon

⁷ Közi Horváth József: Búcsú Czupy Bálinttól. Életünk. VII. évfolyam 6. szám, 1975. június 1.

⁸ Mézes Miklós: A kalászbá szökkenő vetés. Mézes Miklós szerzői kiadása, 1991. 33.; Mézes Miklós: Hogyan szerveztük a Széchenyi Népfőiskolát? In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 48.

⁹ Czupy Bálint Emlékalbum. „Egy emberöltőn át végzett munkája nem marad nyomtalanul” Szerkesztő: Soós Viktor Attila – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2020. [oldalszám nélküli kiadvány, 4. oldal]

2. kép. Csupy Bálint, Schmidt Béla festménye, 1981. (A fotó a Csupy család tulajdonában.)

3. kép. Az egyházasfalui KALOT Népfőiskola programjának résztvevői.
(A fotó a Hajdu-Németh család tulajdonában.)

– másokkal együtt – hozzákezdett a Demokrata Néppárt újjászervezéséhez. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása és emigrációba kényszerítése után, 1947. június 4-én elhagyta az országot. Az FKGP Politikai Bizottsága 1947. június 11-i ülésén kizárta a pártból. Magyar állampolgárságától 1947. augusztus 26-án megfosztották. Előbb 1948-ban Belgiumban, majd 1949–1950-ben Párizsban élt, 1951-ben a Német Szövetségi Köztársaságban Münchenben, majd Hofoldingban telepedett le. A müncheni Szabad Európa Rádió mezőgazdasági műsorainak bemondója, falusi műsorainak szerkesztője 1951-től, Bálint gazda néven önálló rovat vezetője. Részt vett az emigrációs mozgalmakban, 1948-tól a Magyar Keresztény Népmozgalom Végrehajtó Bizottsága, majd a Közép-Európai Keresztény Demokrata Unió, 1950–1956 között a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja. Az 1956. októberi forradalom alatt rövid időre hazajött Magyarországra. Fogadta őt két társával együtt Mindszenty József hercegprímás is.

Az agráriummal foglalkozó publicisztikai tevékenysége még Magyarországon elkezdődött, 1940 és 1944 között a *Magyar Vetés* című lapnak, valamint a *Soproni Hírlap*nak a cikkírója. 1975-ös haláláig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa maradt. Münchenben hunyt el 1975. április 17-én.

Hajdu-Németh Lajos életútja

Hajdu-Németh Lajos a Sopron vármegyei Nagylózson született 1909. május 15-én, római katolikus, kisparaszti családban. Édesapja Hajdu-Németh János, édesanyja Zsubrits Aranka, akiknek 8 kataszteri hold földjük volt. Hat elemi és téli gazdasági iskolát végzett. Tíz éves kora óta szülei földjén dolgozott. Hajdu-Németh Lajos 1934. január 31-én feleségül vette Galavics Ilonát (1911. november 6. – 1999. november 9.). Négy fiú gyermekük született Béla (1934. december 28. – 2024. január 6.), Miklós (1936 – 1993), Lajos (1938. március 15. – 2002. október 23.), László (1945. február 10. –).

Hajdu-Németh Lajos 1935-ben belépett a Független Kisgazdapártba. Sopron megyei gazdák számára, a politikai pártoktól távolságot tartó mozgalmat szervezett. A gazdamozgalom először Nagycenken bontott zászlót, báró Solymossy Zsigmond ottani földbirtokos és Hajdu-Németh Lajos nagylózsai gazda vezetésével.¹⁰ Megszervezte a helyi gazdakört, amelynek 1938-tól ő lett az elnöke. Beválasztották a Sopron Vármegyei Mezőgazdasági Bizottságba. Hajdu-Németh Lajos Czupy Bálinttal és Mézes Miklóssal együtt tagja volt a Sopron vármegyei Törvényhatósági Bizottságnak.¹¹ Az 1939. május 28–29-i országgyűlési választásokon a sopron-csepregi választókerületben a kormánypárti és a nyilas jelölt mögött 9,55 százalékkal a harmadik helyen végzett.

¹⁰ Esti Kurir, 1938. május 26. 16. évfolyam 118. szám. 7. A magyar falu új megmozdulása a „politikai pecsenyesütők” ellen.

¹¹ *Mézes Miklós*: A kalászbá szökkenő vetés. Mézes Miklós szerzői kiadása, 1991. 33.; *Mézes Miklós*: Hogyan szerveztük a Széchenyi Népfőiskolát? In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 48.

4. kép. Hajdu-Németh Lajos portréja (Fotó a Hajdu-Németh család tulajdonában.)

A Nemzeti Parasztpárt 1939. június 29-én alakult meg Makón. Mivel a hatóságok nem engedélyezték a rendezvényt, ezért a pártot illegális körülmények között, a Maroson, egy kompon hozták létre. A találkozón a Szabad Szó szerkesztőségéből ott volt Szabó Pál, Kovács Imre, Darvas József és bisztrai Farkas Ferenc. A makóiak közül Erdei Ferenc, Erdei Sándor, H. Szabó Imre. Biztosan tudható, hogy ott volt Hódmezővásárhelyről Takács Ferenc szociáldemokrata képviselő, Szolnokról Guba Mihály, Szentesről Nagy Pál, Kisújszállásról Nánási László, Nagylózsáról Hajdu-Németh Lajos.¹² Hajdu-Németh Lajos 1939. augusztus 20-tól a Nemzeti Parasztpárt Végrehajtó Bizottságának lett a tagja, de aktív tevékenységet nem fejtett ki.¹³

A Sopron vármegyei Gazdasági Egyesület nagyszabású búza- és sörárpakiállítást rendezett Sopronban 1939. szeptemberében, amelyet Hőgyész Pál főispán nyitott meg. Az ünnepélyes megnyitón az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet Fabricius Endre igazgató, gazdasági főtanácsos képviselte. A búzakiállításon az első díjat Hajdu-Németh

¹² Szeredi Pál: A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt két évtizede 1939–1960. Pilisszentkereszt, 2014. 106.; Lőkös Imre – Presztőczki Zoltán: A Nemzeti Parasztpárt hódmezővásárhelyi szervezetének története. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2012. Szerk.: Kovács István – Presztőczki Zoltán. Hódmezővásárhely, 2013. 171.

¹³ Szeredi Pál: A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt két évtizede 1939–1960. Pilisszentkereszt, 2014. 116.

Lajos nagylőzsi aranykalászos kiskazda nyerte bányai búzával, a második díjat a Petőházi és Nagycenki Cukorgyárak Részvénytársaság.¹⁴

1940-ben elvégezte a KALOT érdi népfőiskoláján tartott tíz hetes faluvezető tanfolyamot, ami nagy hatással volt rá. A tanfolyam záróvizsgálata után került sor a záróeseményre, melyen Teleki Pál miniszterelnök is részt vett és beszédet mondott. A résztvevők közül Hajdu-Németh Lajos mondott köszönetet a tanításért, melyet a tanfolyam során kaptak.¹⁵ A KALOT Sopron vármegyei szervezője lett. Bekapcsolódott az arany- és ezüstkalászos gazdák mozgalmába, annak egyik vármegyei vezetője. 1941-től a Magyar Parasztszövetség Sopron vármegyei elnöke. Részt vett a KALOT érdi népfőiskoláján szervezett tízhetes faluvezető tanfolyamon is, melynek lezárására Bárdossy László miniszterelnök jelenlétében 1942. február 5-én került sor.¹⁶

Hajdu-Németh Lajos részt vett az Egyházasközponti Népfőiskolán megrendezett Gazdasági előjárók tanfolyamán 1943. május 17-20. között,¹⁷ továbbá a Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete Agrártagozatának Dunántúli titkára volt. A kolozsvári Munkásfőiskola és a Hivatásszervezet 1943. november 28-án délután 5 órai kezdettel munkásünnepélyt rendezett a Mátyás Király Diákházban. Hajdu-Németh Lajos „A parasztság és a munkásság” címen ismertette a két társadalmi csoport egymáshoz való viszonyát.¹⁸

1945-ben először a Keresztény Demokrata Néppárt szervezésébe kapcsolódott be, 1945 februárjában a párt országos vezetőségi tagja lett, a választmányba került be Czupy Bálinttal együtt. Hamarosan átlépett az FKGP-be, április 23-tól a kiskazdapárt Sopron vármegyei szervezetének az elnöke. Bekerült a megyei Nemzeti Bizottságba is. 1945. június 24-től Sopron képviselőjeként tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek.

Sopronban a Széchenyi téren 1945. május 1-én a politikai pártok nagygyűlést szerveztek. A politikai pártok képviselői a Szovjetuniót és a kommunizmust éltették. Hajdu-Németh Lajos azonban máshova helyezte beszédének súlypontját, így beszélt: „Kedves magyar testvéreim! Engem a magyar föld küldött. Az a magyar föld, amely sok vihart, sok vért és szenvedést látott. Most is szörnyű vihar vonul keresztül rajtunk, szinte mindent tönkretesz. Eltűnt a régi Magyarország rendszere, eltűntek mindazok a keretek, amelyek rendet és biztonságot jelentettek a népnek. A romokon nekünk kell egy új Magyarország felépíteni! A magyar föld azt üzeni nektek, hogy az új Magyarország nem lehet más, csak keresztény és magyar! Higgyétek el nekem, hogy a mi nemzedékünk nem érdemel megbecsülést, ha elfelejti a magyar múltat, megtagadja a történelmet, megtagadja az ősök szellemét, nem veszi figyelembe ezer esztendő tanítását, és nem tanul a történe-

¹⁴ Magyar Távirati Iroda 11. kiadás, 1939. szeptember 18. 10. óra 35 perc.

¹⁵ Ellenzék, LXI. évf. 295. sz. 1940. december 24. 3. Gróf Teleki miniszterelnök mondotta az érdi népfőiskola záróünnepélyén: „A hivatásrendi munkát Soprontól Csíig kell kiterjesztenünk”

¹⁶ Magyar Távirati Iroda 4. kiadás, 1942. február 6. 7. óra 35 perc.; 5. kiadás, 1942. február 6. 7. óra 45 perc.

¹⁷ Egyházasközponti Széchenyi István KALOT Népfőiskola Törzskönyve 19.

¹⁸ Ellenzék, LXIV. évf. 267. sz. 1943. november 25. 2. Munkásünnepélyt szervez a Hivatásszervezet; Ellenzék, LXIV. évf. 270. sz. 1943. november 29. 2. „Megelégedett munkás, boldog család, erős, szociális Magyarország” A Munkásfőiskola és Hivatásszervezet estje a Mátyás Király Diákházban.

lemből. Mi demokráciát akarunk, a magyar nép uralmát a magyar földön. Mi keresztény nemzet vagyunk – ez a demokrácia nem lehet más, csak keresztény! Csak a magyar nép lelki akarátára szabott demokrácia! Csak akkor lesz május elsejének jelentősége, ha ilyen jövőt építünk! Csak akkor tudunk önérzetesen dolgozni, ha megbecsüljük önmagunkat – úgy becsülnek meg majd minket mások, azok is, akik felszabadították az országot!”¹⁹

A Parasztszövetség Országos Nagyválasztmányát 1945. augusztus 19-ére a Faluszövetség volt székházába, Budapesten a Báthory utca 24. szám alá összehívták. A közgyűlés új vezetőséget választott, így lett Hajdu-Németh Lajos az egyik alelnök.²⁰ Augusztus 20-án beválasztották az FKGP Országos Intézőbizottságába. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Győr-Moson és Sopron vármegyei választókerületben ismét mandátumot szerzett. A kisgazdapárti jobboldal ún. katolikus csoportjához tartozott, Mindszenty József hercegprímás híve. A Magyar Parasztok Értékesítő, Beszerző és Fogyasztási Szövetkezetének, valamint a Gazdák Biztosító Szövetkezetének az igazgatósági tagja. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása és emigrációba kényszerítése után, 1947. június 3-án elhagyta Magyarországot. 1947. június 11-én az FKGP Politikai Bizottsága kizárta a pártból. 1947. június 26-án megfosztották a magyar állampolgárságától.

1953-ban a Szabad Európa Rádióban így fogalmazta meg közéleti tevékenységét:

„Egyszerű parasztszalád voltunk a szép és istenáldotta Sopron megyében. Tisztes-ségben, becsületben keményen dolgoztunk a mindennapi kenyérért. A jól végzett munka nyomán a család huszonnégy holdja megtermette, amire szükségünk volt. Téli idején – amikor a munka megengedte – otthagytam kis családomat, hogy társadalmi téren is teljesítsem kötelességemet hazámmal és parasztfajtámmal szemben. A „krisztusibb emberért” dolgoztunk, a „műveltebb faluért” harcoltunk... az „élet-erős népért” folyt a küzdelemünk. „Önérzetes magyarokat” akartunk látni széles e hazában. Kemény munkát folytattunk a magyar Parasztszövetségben, majd a magyar Parlamentben. Mindig és mindenhol a magyar népért dolgoztunk!”²¹

1947-től Párizsban élt, majd 1955-ben átköltözött az Egyesült Államokba, ahol kertészkedéssel foglalkozott, majd magyar éttermet és magyar húsboltot nyitott. Aktív szerepet játszott a katolikus emigrációban, 1948-tól tagja volt a Magyar Keresztény Népmozgalom Végrehajtó Tanácsának és az 1950-ben alakult Közép-európai Kereszténydemokrata Unió Magyar Tagozatának. A Nyugati Hírnök munkatársa. 1949-től 1956-ig a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, a munkaügyi és szakszervezeti bizottság alelnöke. 1956 októberében a Magyar Keresztény Népmozgalom megbízásából hazatért Magyarországra, két társával fogadta őt a fogságából kiszabadult Mindszenty József. 1958. évi megalakulásától a Magyar Bizottság tagja. Elnöke volt az Amerikai-Magyar Szövetség

¹⁹ Hajdu-Németh Lajos: Sorsdöntő évek. Történetek a Hajdu-Németh család életéből. Szerkesztő: Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2022. 27.

²⁰ Vörös Vince: A Magyar Parasztszövetség jelentősége. In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 131.

²¹ Hajdu-Németh Lajos: Sorsdöntő évek. Történetek a Hajdu-Németh család életéből. Szerkesztő: Petrás Éva – Soós Viktor Attila. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2022. 92.

5. kép. Mindszenty József, Mészáros Tibor és Hajdu-Németh Lajos, 1973, New Brunswick, New Jersey
(Fotó a Hajdu-Németh család tulajdonában.)

New York-i szervezetének és az általa alapított Magyar Amerikai Republikánus Szövetségnek. 1980-ban részt vett a Reagan-Bush republikánus párti jelöltek megválasztását támogató amerikai magyar országos szövetség munkájában. Somersetben (USA) hunyt el 1985. március 25-én.

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos közéleti tevékenysége

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos életét ifjú koruktól a mezőgazdaság, a paraszti létforma határozta meg, de emellett a közelet is fontos volt mindkettőjüknek, meghatározó közeget jelentett számukra. Különböző egyházi, társadalmi, politikai szervezetekben tagként, szervezőként, vezetőként vettek részt.

Sokakkal együtt Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos 1940 szeptemberében az újonnan létesült érdi KALOT népfőiskolától egy vezetőképző tanfolyamra kapott meghívást Ugrin József aláírásával. Sopron vármegyéből négyen vettek részt ezen a vezetőképző tanfolyamon Czupy Bálinttal együtt ott volt Eröss Antal, Hajdu-Németh Lajos és Mézes Miklós.²² Visszatérésük után az volt a legerősebb vágyuk, hogy Nyugat-Magyarországon is legyen egy népfőiskola az érdi minta alapján. A Nyugati Széchenyi Népfőiskola Szervező Bizottságába Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos is bekerült. Dr. Czillinger József alispántól engedélyt kértek, hogy Sopron vármegye minden településén népfőiskolai

²² Mézes Miklós: A kalászba szökkenő vetés. Mézes Miklós szerzői kiadása, 1991. 30–31.; Mézes Miklós: Hogyan szerveztük a Széchenyi Népfőiskolát? In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 44–45.

propagandanapokat tarthassanak és gyűjtést szervezhessenek a tervezett népfőiskolára. Miután megkapták az alispán engedélyét, utána a vármegye négy járását felosztották egymás között és munkába kezdtek. Komoly, embert próbáló munkával járták a falvakat és gyűjtötték a támogatásokat, melléjük állt a vármegye vezetése, báró Apor Vilmos győri megyéspüspök, komoly anyagi és erkölcsi támogatást kaptak a Széchenyi családtól. Egyházasfaluban öt holdon fekvő épülettömböt vásároltak, amely kényelmes elhelyezést biztosított egy bentlakásos népfőiskolának,²³ melynek létrejöttében Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos is részt vett.²⁴

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos aktívan részt vettek a közéletben, a politikában. KALOT-os múltjuk, a Sopron vármegyei Széchenyi Népfőiskola létrejöttében vitt szerepük, közéleti aktivitásuk eredményeként először a Keresztény Demokrata Néppártban vállaltak szerepet. Pálffy József a Keresztény Demokrata Néppárt elnöke 1945. március 28-án kelt levelében Erdei Ferenc belügyminiszternek beterjesztette a párt vezetőségének névsorát. Ezek szerint a Keresztény Demokrata Néppárt választmányi tagjai: Barankovics István, a *Magyar Nemzet* volt főszerkesztője; Slachta Margit, a Keresztény Női Tábor vezetője, Budapest; dr. Bálint Sándor, egyetemi magántanár, Szeged; dr. Varga László, ügyvéd, Budapest; Zoltán Pál, nyugállománybeli őrnagy, Debrecen; Hajdu-Németh Lajos, kiskazda, Nagylózs; Czupi Bálint, kiskazda, Völcséj;²⁵ Babóthy Ferenc, földmunkás, Érd-Ófalu; dr. Gorondi Sándor, MÁV (üzemvezető), Debrecen.²⁶

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos 1945. június 24-én lett az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. A 2. világháború után komoly közéleti csatározás kezdődött, az első szabad választások előtt. A választási harc elég erős volt 1945 októberben és november első napjaiban Sopron vármegyében. A Független Kiskazdapárt részéről öten jártak be Sopron vármegye összes falvát és városát. Czupy Bálint, Hajdu-Németh Lajos, a soproni Horváth Péter, Komlós Géza és Mézes Miklós.²⁷ Szónoklatuk, kiállításuk és biztatásuk eredményeképpen a háború és a megszállás aléltóságából felébredt magyar nép tömegesen járult az urnákhoz. A kiskazdapárt 57 százalékos abszolút többséget kapott. A kommunisták minden erőlködése csak 17 százalékot eredményezett.

A Nemzetgyűlés 1945. november 29-i 1. ülésén a megbízólevelüket rendben találta az igazoló osztály és feltételeken igazoltattak.²⁸ A Nemzetgyűlési napló tanúsága sze-

²³ Az egyházasfalui Széchenyi Népfőiskoláról lásd: *Tóth Imre*: Emlékezés egy népfőiskolára (1942–82). A szerző kiadása, Szombathely, 1984.; *Tóth Imre*: KALOT-képeskönyv, A szerző kiadása, Szombathely, 1989.

²⁴ *Mézes Miklós*: A kalászbába szökkenő vetés. Mézes Miklós szerzői kiadása, 1991. 31–32.; *Mézes Miklós*: Hogyan szerveztük a Széchenyi Népfőiskolát? In: *Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása?* Róma, 1990. 45–46.

²⁵ Sic! Helyesen: Hajdu-Németh Lajos; Czupy Bálint.

²⁶ *Orbán Sándor*: Dokumentumok a Keresztény Demokrata Néppárt 1945. évi megjelenéséhez és programjához. Századok, 132. évfolyam 3. szám 708.; 712.

²⁷ *Mézes Miklós*: A kalászbába szökkenő vetés. Mézes Miklós szerzői kiadása, 1991. 31–32.

²⁸ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója I. kötet, 1–30. ülés (1945. XI. 29.–1946. V. 9.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 1. ülése 1945. november 29. 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_01/?pg=0&layout=s

rint a Budapesti Népfőügyészség Czupy Bálint mentelmi jogának felfüggesztését kérte. Az ügyet a mentelmi bizottsághoz áttették.²⁹ A Nemzetgyűlés 1946. február 7-i 15. ülésén Czupy Bálintot a Számvizsgáló Bizottságba és a Zárszámadásvizsgáló bizottságba, Hajdu-Németh Lajost a Földművelésügyi Bizottságba beválasztották.³⁰ Hajdu-Németh Lajos a bizottságban betöltött tisztségéről 1947. februárjában lemondott, melyet a Nemzetgyűlés 93. ülésén 1947. február 11-én jelentettek be.³¹

Egy új szervezet, a Katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) megalakítására 1946. augusztus 11-én került sor a KALOT új központjában, mert azt nem vették el a feloszlás után. Megjelent vagy 30 vidéki legény, kb. 10 pap és néhány más KALOT munkatárs. Eredetileg úgy tervezték, hogy Czupy Bálint lesz az elnök. Ő azonban nem jött el. Nem jelent meg Hajdu-Németh Lajos sem. Hogy miért nem, nem tudjuk. Talán nem bíztak abban, hogy érdemes még valamit újra kezdeni. De az is lehet, hogy más értelmű figyelemztetést kaptak.³²

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos 1945. november 29. és 1947. június 2. között a Nemzetgyűlés tagjaként vett részt a politikai élet legmagasabb döntéshozó szervezetének a munkájában, mint a Kisgazdapárt képviselői. A Nemzetgyűlés előtt Czupy Bálint két interpellációt mondott el a 2. világháború során sérülést szenvedett, rokkanttá vált honfitársaiért szólalt fel. Hajdu-Németh Lajos is tervezett interpellációt, amire azonban nem került sor. A Nemzetgyűlési napló alapján rekonstruálom parlamenti tevékenységüket.

Czupy Bálint a Nemzetgyűlés 1946. szeptember 18-i ülésén interpellációt nyújtott be Bartha Albert honvédelmi miniszterhez a hivatásos rokkantak sérülési pótdíjának folyósítása tárgyában. A Nemzetgyűlés jegyzőkönyve szerint így zajlott az interpelláció: „Szántó Vezekényi István jegyző: »Interpelláció a honvédelmi, miniszter úrhoz. Mi az oka annak, hogy a hivatásos hadirokkantak sérülési pótdíjait immár 19 hónap, óta nem kapják meg. Mit szándékozik tenni a honvédelmi miniszter úr, hogy a hivatásos rokkantak e szerencsétlen ügye most már sürgősen rendezést nyerjen?« Czupy Bálint képviselő interpellációja így hangzott:

„T. Nemzetgyűlés! A mai szomorú idők sok elesettje közül: a legelesettebbeknek és a legülődöttebbeknek a sorsát kell idehoznom a nemzetgyűlés elé és felhívnom rájuk

²⁹ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója I. kötet, 1–30. ülés (1945. XI. 29.–1946. V. 9.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 8. ülése 1946. január 24. 206. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_01/?pg=0&layout=s

³⁰ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója I. kötet, 1–30. ülés (1945. XI. 29.–1946. V. 9.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 15. ülése 1946. február 7. 383.; 385–386. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_01/?pg=0&layout=s

³¹ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója V. kötet, 89–101. ülés (1947. febr. 4.–1947. febr. 26.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 93. ülése 1947. február 11. 267. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_05/?pg=0&layout=s

³² Babóthy Ferenc: Utam a KALOT-hoz. In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? Róma, 1990. 37.

az illetékes miniszter, nevezetesen a honvédelmi miniszter úr figyelmét. A hivatásos rokkant egyénokről van szó. Az a helyzet, hogy a hivatásos honvédegyének sérülési pótdíjait 1945. április 1-e óta nem kapják meg, ugyanakkor a hadirokkantak járulékaikat ma is megkapják. A sérülési pótdíjat az 1921:XXXII. tc. rendszeresítette és ezt semmiféle törvény nem módosította. A beszüntetést a pénzügyminisztérium nyugdíj osztályának vezetője rendelte el azzal, hogy a 2500/1945. M. E. számú rendelet mindenféle pótdíjat megszüntetett. Később kiderült ugyan, hogy ez az intézkedés tévedésen alapult, mert csak a nyugdíjba beszámítható pótdíjat kellett beszüntetni, a sérülési pótdíj azonban önálló illetmény, amely teljesen független minden más illetménytől, vagy nyugdíjtól; a sérülési pótdíj folyósítását azonban mindezek ellenére is a népjóléti minisztérium elfoglalt állásfoglalása miatt a mai napig nem rendelték el.

Ha ezeket a fájó kérdéseket taglaljuk, akkor meg kell állapítanunk, – én kutattam ebben az irányban és szomorúan tapasztaltam ezt – hogy a népjóléti minisztérium a hadigondozottak kielégítésére igényelt 180 millió forintot és csak 45 millió forintot kapott, tehát negyed részét a kért összegnek. Azt kellene hinnünk, hogy talán ez az oka annak, amit magam is és mindannyian tiszteletben tartunk, hogy a mai korlátozott lehetőségek miatt talán nem lehet őket fizetni, de sajnos mást kellett tapasztalni. Valóban az elfogultság az oka annak, hogy ezek a szerencsétlen emberek nem kapják pótdíjukat. Amikor erre költségvetés nem volt, akkor sem kapták és azt kell tapasztalnunk, hogy bizonyos elfogultság nyilvánul meg ezekkel a szerencsétlenekkel szemben.

Az államháztartás egyensúlya miatt takarékoskodnunk kell minden téren, ahol csak lehet, de ahol a nemzet hálájáról, sőt így is mondhatnám: becsületéről van szó, ott nagyon gondoljuk meg, szabad-e takarékoskodnunk. Tudnunk kell, hogy amikor a népjóléti minisztérium kimutatása szerint a tartalékos hadigondozottak száma 600.000 fő, akkor a hivatásos rokkantak száma még az ezret sem éri el.

A Gazdaságig Főtanács 1946. augusztus hó 3-án már hozzájárult a sérülési pótdíj folyósításához. A minisztertanácson előterjesztett rendelettervezet jelenleg a pénzügyminisztériumban van tárgyalás alatt. A pénzügyminisztérium hozzájárulása előtt azonban ismét a népjóléti minisztérium véleményét kérték ki, amely vélemény azonos az előző véleményekkel.

Rá kell mutatnom itt arra, hogy a hozzászólók nem ismerik a két csoport: a hivatásos és a tartalékos csoport közti óriási eltérést. A tartalékos katonának t. i. tanult polgári foglalkozása van, a hivatásosnak nincs. Ha a tartalékos egyén otthagyja a katonai szolgálatot és visszamegy foglalkozásához, tanult mesterségéhez, akkor ott folytatja, ahol abbahagyta, kivéve, ha nem vált százszázalékos rokkanttá, de a hivatásos rokkant ezt nem teheti meg, mert neki nincs tanult mestersége, az ő hivatása a katonai pálya, amely rokkantsága következtében megszűnt. Az a helyzet tehát, hogy ha a hivatásos katona rokkanttá válik, akkor ő nem hálaképpen kapja a nemzettől azt a bizonyos rokkant-díjat, hanem nélkülözhetetlen megélhetési alap képpen, mert ha ezt nem kapja, akkor más megélhetési lehetősége nincs.

Az ilyen hivatásos katona új pályát kezdeni már csak azért sem tud, mert megfigyelésünk szerint idegenkednek tőlük: ha valahol szinte könyörög, hogy vegyék föl, mert még tudna dolgozni, rideg elutasító közönyt talál a legjobb esetben, ha nem megbélyegző elutasítást.

Körülbelül 700 fő a hivatásos rokkantak száma; ezeknek 83 %-a tiszthelyettes állományú, 17 %-a pedig tiszts, legnagyobbbrészt fiatal hadnagy és főhadnagy.

Az a tény, hogy az ilyen hivatásos rokkantnyugdíjat is kap, nem befolyásolja a sérülési pótdíjra vonatkozó igényét, mert a hasonló szolgálati idővel rendelkező egészséges egyén is nyugdíjat kap; a sérülési pótdíj a betegséggel, a testi hiányossággal kapcsolatos többi kiadás céljait szolgálja: ebből a kis összegből kell beszereznie például az orthopédcipt, a mankót, a szemüveget, a hallócsövet, sőt mindenféle belső betegség esetén a gyógyszereket.

Szakvélemény szerint itt is tulajdonképpen csak a jelenlegi sérülési pótdíj összegének megállapítása a fontos, mivel téves beszüntetésről van szó. El kell tehát rendelni a továbbfolyósítást új rendelkezés nélkül. Az alapelveik szabályozva vannak az 1921:XXXII. tc.-ben, annak megváltoztatására szükség nincs. A népjóléti tárca gyámkodását nem szabad a honvédelmi minisztériumnak elfogadni, mert csak a pénzügyminiszternek és a Gazdasági Főtanácsnak van ehhez joga hozzászólni.

Igen t. Nemzetgyűlés! Sürgősen kell rendezni ezt a kérdést, mert ezek a szerencsétlen emberek immár 19 hónapja minden támaszték nélkül vannak, és nagyon sajnálatos, hogy itt kell megemlítenem ezt a megállapítást: ez a mai szomorú időknek egyik legszégyenteljesebb jelensége. Nagyon kérem az igen t. honvédelmi miniszter urat, igyekezzék odahatni, hogy ez a sérülési pótdíj minél előbb és visszamenőleg is folyósíttassék. (Helyeslés és taps a kispapdapárton.)

Elnök: A képviselő úr interpellációját a nemzetgyűlés kiadja a honvédelmi miniszter úrnak.”³³

Ugyanezen az ülésen Czupy Bálint interpellálni tervezte Molnár Erik népjóléti minisztert, majd a képviselő halasztást kért, amihez a Ház hozzájárulást adott.³⁴

Bartha Albert honvédelmi miniszter a Nemzetgyűlés 68. ülésén 1946. október 23-án válaszolt Czupy Bálintnak, amelyre képviselő viszonzválaszt adott. Ez szerepel a jegyzőkönyvben:

„Bartha Albert honvédelmi miniszter: T. Nemzetgyűlés! Czupy Bálint képviselő úr szeptember 18-án interpellációt intézett a honvédelmi miniszterhez a hadirokkantak sebesülési és sérülési járuléka tárgyában. Erre bátor leszek most válaszolni. A képviselő urat nagyon szép és igazán nemes szándék vezérelte. Hálás vagyok, hogy ráterelte a közfigyelmet erre a régi sebre.

³³ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója III. kötet, 51–66. ülés (1946. aug. 13.–1946. okt. 4.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 62. ülése 1946. szeptember 18. 731–732. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_03/?pg=0&layout=s

³⁴ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója III. kötet, 51–66. ülés (1946. aug. 13.–1946. okt. 4.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 62. ülése 1946. szeptember 18. 733. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_03/?pg=0&layout=s

Még 1945 április 1-én a pénzügyminisztérium nyugdíjszámfejtősége minden mellékjárandóságot beszüntetett. Ezért be kellett szüntetnie a honvédelmi minisztériumnak is ezeknek a sebesülési pótdíjaknak és sérülési járulékoknak a fizetését. A minisztérium azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez nem pótdjárandóság, hanem állandó illetmény. Ezzel a kérdéssel a minisztérium elment a Gazdasági Főtanács elé, és a Gazdasági Főtanácsot rá tudtuk venni arra, hogy ebben a felfogásunkban osztozzék. Ezt az álláspontunkat azután a minisztertanácson is keresztülvittük. Én már készítettem egy rendelettervezetet ezeknek a járandóságoknak a kifizetéséről. Ez momentán a pénzügyminisztériumban van. Az egész eddigi levelezés meglehetősen sok időt vett igénybe. Amint a pénzügyminisztériumtól vissza fogom ezt kapni, a legrövidebb idő alatt intézkedni fogok aziránt, hogy erre a mindenesetre nagyon fájó sebre meglegyen az ír. Kérem válaszum tudomásul vételét. (Helyeslés és taps a nemzetgyűlés minden oldalán.)

Elnök: A képviselő urat a viszonzás joga megilleti.

Czupy Bálint (kg): T. Nemzetgyűlés! Mind a magam, mind képviselőtársaim, mind pedig azoknak a szerencsétleneknek nevében, akik érdekelve vannak, nagy megnyugvással és örömmel látom, hogy a miniszter úr igazán szívvel nyúlt hozzá ehhez a fájó kérdéshez. Itt most alkalmunk volt hallani egy olyan miniszteri választ, amely úgy foglalkozott egy interpellációval, mint ahogyan kell. (Helyeslés és taps a kisgazdapárt oldalán.) Legyen szabad rámutatnom arra, hogy ez a válasz iskolapéldája lehet annak, hogyan kell a mi interpellációnkkal foglalkozni és azokra választ adni. (Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárt oldalán.) Éppen ezért a választ nagy megnyugvással tudomásul veszem. (Helyeslés és taps a nemzetgyűlés minden oldalán.)

Elnök: Kérdem a nemzetgyűlést, méltóztatik-e a honvédelmi miniszter úr választát tudomásul venni? (Igen!) A nemzetgyűlés a honvédelmi miniszter úr választát tudomásul veszi.”³⁵

Ugyanezen az ülésen Czupy Bálint interpellálni tervezte Molnár Erik népjóléti minisztert, majd a képviselő halasztást kért, amihez a Ház hozzájárulást adott.³⁶

A Nemzetgyűlési napló tanúsága szerint az 1946. november 28-i ülésen jelentették be, hogy a Sopron vármegye tiszti főügyésze Czupy Bálint mentelmi jogának felfüggesztését kérte. Az ügyet a mentelmi bizottsághoz áttették.³⁷ Az úgyről a Nemzetgyűlés 1947. január 24-i 88. ülésén ezt jelentették be:

³⁵ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója IV. kötet, 67–88. ülés (1946. okt. 22.–1947. jan. 24.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 68. ülése 1946. október 23. 43–44. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_04/?pg=0&layout=s

³⁶ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója IV. kötet, 67–88. ülés (1946. okt. 22.–1947. jan. 24.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 68. ülése 1946. október 23. 53. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_04/?pg=0&layout=s

³⁷ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója IV. kötet, 67–88. ülés (1946. okt. 22.–1947. jan. 24.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 71. ülése 1946. november 28. 239. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_04/?pg=0&layout=s

„Következik a mentelmi bizottság 109. számú jelentésének tárgyalása Komlós Géza képviselő mentelmi ügyében. Virágh József előadó urat illeti a szó.

Virágh József (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém előterjeszteni a nemzetgyűlés mentelmi bizottságának 109. számú jelentését sajtó útján elkövetett rágalmazás vétségével gyanúsított Komlós Géza, nemzetgyűlési képviselő mentelmi ügyében. (Olvassa): »T. Nemzetgyűlés! A győri főállamügyészség 838/2–1946. f. ü. szám alatt Komlós Géza nemzetgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, mert a soproni törvényszék 98/5–1946. számú megkeresése szerint Csendes József, a Magyar Kommunista Párt kaposvári helyi szervezetének titkára, kapuvári lakos főmagánvádoló feljelentésére, nevezett képviselő ellen büntető eljárás tétetett folyamatba a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt soproni szervezete kiadásában, Sopronban 1945. évi október hó 23-án, I. évfolyam 13. szám alatt kiadott »Soproni Ujság«-ban »Vége a türelmünknek!« főcím és »Válaszunk Czupy Bálintot ért útszéli támadásra« alcím alatt megjelent, főmagánvádlóra vonatkozó következő kitételei miatt: »... Másik járási titkár, a Csendes úr pedig... sikkasztását volt elítelve.«

A feljelentés tárgyát képező ezen cselekményben az 1914:XLII. tc. 1. §-ába ütköző és a 3. § 2. bekezdése szerint minősülő, Csendes József kommunistapárti kapuvári helyi szervezeti titkár főmagánvádoló sérelmére sajtó útján elkövetett rágalmazás vétségének tényálladási elemei állapíthatók meg. A szóbanforgó hírlapi közlemény »K. G.« szerzői megjelöléssel jelent meg. Az előzetes nyomozás adatai szerint a cikk szerzője Komlós Géza nemzetgyűlési képviselő. Ennélfogva a sajtójogi felelősség nevezettet, mint szerzőt terheli a sajtótörvény 33. §-a értelmében.

A mentelmi bizottság megállapította, hogy a megkeresés illetékes hatáságtól érkezett, az összefüggés nevezett képviselő személye, és a vélelmezett bűncselekmény között nem kétséges, zaklatás esete nem forog fenn, javasolja a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Komlós Géza nemzetgyűlési képviselő mentelmi jogát ebben az ügyben függeszse fel.«

Elnök: Kíván, valaki a mentelmi bizottság jelentéséhez hozzászólni? (Nem!) Ha szólni senki nem kíván, a vitát bezárom és a tanácskozást befejezettnek nyilvánítom. Következik a határozathozatal. Felteszem a kérdést, méltóztatnak-e a mentelmi bizottság javaslatát elfogadni? (Igen!) Ha igen, határozatilag kimondom, hogy a nemzetgyűlés Komlós Géza képviselő mentelmi jogát ebben az ügyben felfüggesztette.”³⁸

Czupy Bálint a Nemzetgyűlés 1946. december 4-i ülésén interpellációt nyújtott be Molnár Erik népjóléti miniszterhez hadigondozottak ügyében kiadott népjóléti miniszteri rendelet tárgyában. A Nemzetgyűlés jegyzőkönyve szerint így zajlott az interpelláció:

³⁸ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója IV. kötet, 67–88. ülés (1946. okt. 22.–1947. jan. 24.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 88. ülése 1947. január 24. 1019. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_04/?pg=0&layout=s

„Futó József jegyző (olvassa): »Van-e tudomása a népjóléti miniszter úrnak arról, hogy a hadigondozottak, illetve hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak létszámcsökkentése tárgyában kiadott népjóléti miniszteri rendelet az érdekeltek körében milyen visszhangot keltett? Hajlandó-e a népjóléti minisztérium a fenti rendeletet oly értelemben módosítani, hogy a hadigondozottak körében némi megnyugvást keltsen?«

Elnök: Czupy Bálint képviselő urat illeti a szó.

Czupy Bálint (kg): „T. Nemzetgyűlés ! (Halljuk! Halljuk!) Hetekkel ezelőtt jegyeztem be ezt az interpellációmát az illetékes miniszter úrhoz, (Halljuk! Halljuk! – Felkiáltások: Hangosabban!) és pedig annak a kiadott rendelkezésnek tárgyában, amely a hadigondozottak létszámát csökkenti. A minisztériumban érdeklődtem a rendelet megszövegezőjétől és az a felvilágosítást kaptam, hogy a népjóléti minisztérium a hadigondozottak számára, illetve igényeik kifizetésére évi 180 millió forintot kért, de ennek pontosan csak egynegyed részét kapta meg, tehát nem volt más út a minisztérium számára, mint hogy a hadigondozottak létszámát csökkentse, mert különben csak olyan csekély összeg jutott volna a hadigondozottakra egyedenként, hogy azt már szinte nem is lehetett volna komoly összegnek nevezni.

Amikor azonban a rendelet úgy intézkedik, hogy a hadigondozottak közül azok számára, akiknek jövedelme a havi 50 forintot meghaladja, vagy akik olyan ingatlanal rendelkeznek, amelynek jövedelme szintén eléri vagy meghaladja a havi 50 forintot, szüntessék be az eddigi járadék, ez nagyon helyes, azonban járva a kerületünket, sőt az országot, szinte nap mint nap jönnek hozzánk a panaszosok, úgyszólván kénytelenek vagyunk az ügygel foglalkozni. Azt kell látnunk, hogy hiba lehet valahol ebben a rendeletben, mert nem az történik mindig, hogy a nagyobb jövedelmű hadigondozottak esnek el a járadéktól, illetve, hogy számukra szüntetik be a járadékot, hanem a legelesettebbek, a legszegényebbek számára. Az elmúlt héten is két öreg anyóka topogott el hozzám, akiknek megállapításom szerint egyáltalán nincsen ingatlanjuk, eltartójuk sincsen, dolgozni sem tudnak már, mert 65 éven felül vannak, és számukra beszüntették a hadiözvegyi járadékot.

Ugyanakkor ugyanabban a faluban ma is van olyan ember, akinek 90 holdja van és ma is kapja a rokkantdíjat. Én nem azt mondom, hogy aki egyik szemét elvesztette, az nem érdemli meg a nemzet hálájaképpen, hogy holtanapjáig kapja a rokkantdíjat, de akkor mégis először inkább attól vonjuk meg a járadékot, akinek 90 holdja van, mint attól az öreg anyókatól, akinek semmije sincs, aki dolgozni sem tud. (Általános helyeslés.)

Nagyon szeretném, ha interpellációmmal arra tudnám bírni a népjóléti miniszter urat, tegye újból vizsgálat tárgyává ezt a kérdést, mert valahol hiba van. Nem állapítottam meg, hogy pártigazolványok alapján döntöttek, szó sincs róla, azonban a községi nemzeti bizottságokhoz, van utalva a kérdés elbírálása s ott a sógorság és komaság folytán senki sem akar ártani a rokonoknak, vagy másoknak, úgyszólván nem lehet a községi nemzeti bizottságokra bízni, hanem kívülálló szervre kell bízni ezt

a nagyon fontos és nagyon súlyos kérdést. Kérem a népjóléti miniszter urat, igyekezzék módot találni rá, hogy ezek a súlyos és sérelmes esetek kivizsgáltassanak és orvoslást nyerjenek. (Helyeslés és taps a kiskazda- és a szabadságpárton.)

Elnök: A nemzetgyűlés az interpellációt kiadja a népjóléti miniszter úrnak.”³⁹

Czupy Bálint képviselő úr a hadigondozottak ügyében kiadott rendelet tárgyában december 4-én előterjesztett interpellációjára a népjóléti miniszter válaszolt, amelyet a Nemzetgyűlés 90. ülésén 1947. február 5-én Futó József jegyző olvasott fel. Ez szerepel a nemzetgyűlés jegyzőkönyvében:

„Futó József jegyző (olvassa): »T. Nemzetgyűlés! Czupy Bálint nemzetgyűlési képviselő úrnak a nemzetgyűlés 1946. évi december hó 4. napján tartott ülésén a hadigondozottak ügyében kiadott népjóléti miniszteri rendelet tárgyában hozzám intézett interpellációjára válaszat az alábbiakban adom meg:

Czupy Bálint képviselő úr interpellációjában a hadigondozás és a hadi segélyezés egyes kérdéseinek ideiglenes rendezése tárgyában kiadott 8.980/1946. M. E. számú rendelet végrehajtása során tapasztalható hibákról szólott és ennek során említést tett »két öreg anyókárol«, akiknek egyáltalában nincsen ingatlanuk, eltartójuk sincsen, dolgozni nem tudnak, mert 65 éven felüliek és részükre mégsem folyósítanak hadiözvegyi járadékot» holott ugyanakkor, ugyanabban a faluban ma is van olyan, kinek 92 holdja van és mégis kapja a rokkantjáradékot.

Az 1946/47. évi költségvetésben a hadigondozási pénzellátásokra és a hadisegélyezésre a szükségletként mutakozó 180 millióval szemben mindössze 72 millió forint volt előirányozható. Ennek az összegnek a csekélyisége arra kényszerítette a kormányt, hogy az említett 8.980/1946. M. E. sz. rendeletével a pénzellátásból egyelőre kirekessze azokat, akiknek megélhetése jövedelmi és vagyoni viszonyaiknál fogva megfelelő pénzellátás nélküli is biztosítottnak látszik.

A pénzellátásra igényjogosultságnak a 8.980/1946. M. E. számú rendeletben foglalt rendelkezések szempontjából való elbírálása nem a községi nemzeti bizottságok – mint azt az interpelláló képviselő úr tévesen megjegyzi – hanem a járási (városi) hadigondozó bizottságok hatáskörébe tartozik, amelyeknek határozata ellen a közigazgatási bizottságok hadigondozó bizottságához lehetett fellebbezni.

A rendelet végrehajtása során tapasztalható hibák kiküszöbölése céljából jogszabálmódosítást kezdeményeztem, amely szerint a jövőben a járási (városi) hadigondozó bizottságnak az adóhivatal vezetője, a közigazgatási bizottság hadigondozó albizottságának pedig a pénzügyigazgató is tagja lesz. Egyébként a rendelet végrehajtásának ellenőrzése csakis központi közegeimnek a helyszínre való kiküldése útján lehetséges, ennek azonban a költségvetésben erre a célra előirányzott hitelösszegek csekélyisége szab határt.

³⁹ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója IV. kötet, 67–88. ülés (1946. okt. 22.–1947. jan. 24.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 74. ülése 1946. december 4. 435–436. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_04/?pg=0&layout=s

A képviselő úr által a neveik és a helység megjelölése nélkül említett konkrét eset kivizsgálása céljából a vezetésem alatt álló minisztérium illetékes főosztálya a szükséges adatok közlésére a képviselő urat két ízben felkérte. Tekintettel azonban arra, hogy a képviselő úr az említett adatokat mindezideig nem közölte, a panaszolt esetet nem vizsgálhattam ki és így arra nem is adhatok közelebbi választ. Kérem a Nemzetgyűlést, hogy válaszat tudomásul venni szíveskedjék. Budapest, 1947. január 24. napján Molnár Erik s. k. népjóléti miniszter.◀

Elnök: Czupy Bálint képviselő urat a viszonzvász joga megilleti.

Czupy Bálint (kg): T. Nemzetgyűlés! Minthogy a kirívó eseteket részben a magam közbenjárásával sikerült enyhíteni, a miniszter úr válaszat tudomásul veszem.

Elnök: Kérdem a t. Nemzetgyűlést, méltóztatik-e a népióléti miniszter úrnak az interpellációra adott válaszat tudomásul venni? (Igen!) A nemzetgyűlés a válaszat tudomásul vette.”⁴⁰

Kovács Béla 1947. február 25-i Szovjetunióba hurcolása és Nagy Ferenc miniszterelnök svájci nyaralása alatti 1947. június 1-jei lemondatása két olyan markáns jel volt, amely több kigazda politikust, köztük Varga Bélát, a Nemzetgyűlés elnökét arra készítette, hogy emigrációba menjen. Hajdu-Németh Lajos és Varga Béla 1947. június 3-án elhagyta Magyarországot, másnap Czupy Bálint is követte képviselő- és harcostársait.⁴¹ Ezt követően Czupy Bálintot és Hajdu-Németh Lajost a Kigazdapárt Politikai Bizottsága kizárta a pártból.⁴²

A Varga Béla vezetésével 1948. júniusában életre hívott Magyar Nemzeti Bizottmány, mind Czupy Bálint, mind Hajdu-Németh Lajos a tagja lett, sőt, utóbbi a Munkaügyi és szakszervezeti bizottság alelnöke is lett. Egy másik szervezetnek, a Párizsban működő Keresztény Népmozgalomnak is tagja lett Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos. A mozgalom 1948. szeptember – 1957 között, a kommunizmus elől menekült katolikus közéleti emberek szervezeteként működött. Alapítója és elnöke Közi Horváth József, főtítkára báró Kray István köziró, tagjai Babóthy Ferenc, Barankovics István, Belső Gyula, Eszterhás György, Horányi Tibor, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós, Pethe Ferenc, Pócza Lajos, Varga László, Villányi Miklós a Demokrata Néppárt, Czupy Bálint, Hajdu-Németh Lajos a Kigazdapárt volt nemzetgyűlési képviselői.

New Brunswickban a Szent László római katolikus egyházközség védnöksége mellett nagy „Magyar Találkozó”-t rendeztek 1956. május 12-én. A magyarság nagyon nagy számban gyűlt össze erre a műsoros társas-vacsorára, a Szent László Hall dísztermébe. Jöttek Philadelphiából, New Yorkból, Trentonból, Perth Amboyból és más Jersey-i

⁴⁰ Az 1945. november hó 29-re összehívott Nemzetgyűlés naplója V. kötet, 89–101. ülés (1947. febr. 4.–1947. febr. 26.) Athenaeum, Budapest, 1946. A Nemzetgyűlés 90. ülése 1947. február 5. 35–36. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1945_05/?pg=0&layout=s

⁴¹ *Czupy Bálint*: Emigráció első ideje 1947. május 30. – 1948. augusztus 1. Szerkesztette: Sajtos Gabriella – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2017. 22.

⁴² Alföldi Ujság, 1947. június 14. 3. évfolyam, 132. szám 3. Kizárások a kigazda pártból;

városokból, jöttek Bethlehem-Allentown vidékéről is. Msgr. Közi Horváth József asztali áldása nyitotta meg a vacsorát, amelyet Hajdu-Németh Lajos és családja, az új brunswicki magyar vendéglősök készítettek el és szerveztek meg.⁴³

A Keresztény Népmozgalom három tagja – Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos volt kisgazdapárti képviselők, illetve Raksányi Árpád – a forradalom alatt Magyarországra utazott; ők Budapesten találkoztak Mindszenty József bíborossal is.⁴⁴

Az emigráció új képviseleti szerve az 1958 márciusában megalakult Magyar Bizottság lett. A szervezet meghatározása és célja a következő volt: „Emigrációs politikai szervezet, amelyik magába foglalja a háború utáni magyar politikai személyiségeket és az 1956-os forradalom képviselőit. Célja, hogy Magyarország függetlensége és a magyar nép szabadsága érdekében tevékenykedjék.” A 16 tagú szervezet elnöke Varga Béla, alelnöke Kővágó József lett. 9 kisgazdapárti (Adorján József, Auer Pál, Hajdu-Németh Lajos, Kiss Sándor, Kővágó József, Nagy Ferenc, Pfeiffer Zoltán, Varga Béla és Vidovics Ferenc), ketten-ketten a Demokrata Néppártból (Barankovics István és Varga László) és a Petőfi Pártból (Kovács Imre és Sz. Szabó Pál), valamint hárman az '56-os szervezetek részéről (Jónás Pál, Király Béla és Váli Ferenc). Az új szervezetben Eckhardt Tibor, Kéthly Anna és Sulyok Dezső már nem vett részt. A székhely a Magyar Nemzeti Bizottmány korábbi, New York-i irodája lett.⁴⁵

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos szellemi munkássága

A két politikus, közéleti ember életútjában számos párhuzam, hasonlóság fedezhető fel. Különböző mértékben, de mindketten aktív média tevékenységet is folytattak, mindketjüknek volt rádió műsora és írtak cikkeket, tanulmányokat. A parasztság helyzetéről, a mezőgazdaság kérdéseiről, arról amihez értettek, azt bemutatva, amiben éltek. Személyes sorsuk, tapasztalatuk adta a szellemi tőkét, muníciót beszédeikhez, írásaikhoz. Czupy Bálint a Szabad Európa Rádió munkatársa, „Bálint gazda” néven rendszeresen jelentkezett rádióműsorral, foglalkozott a parasztság helyzetével, a mezőgazdasági kérdésekkel. 1951-ben került a Szabad Európa Rádióhoz, ahol 24 évig dolgozott. Hajdu-Németh Lajos az ötvenes évek végétől minden vasárnap „New Jersey magyar hangja” címmel rádióműsort vezetett a Trenton-i WTNJ állomáson sugárzott adón.

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos inkább szónokok, jó előadók voltak, de írásban fennmaradt munkáikat is érdemes áttekintenünk. A teljesség igénye nélkül a szellemi munkásságuk néhány fontos sarokpontja. Hajdu-Németh Lajos első írásainak egyike a *Szabad Szó* című politikai hetilapban jelent meg „Üzen a magyar föld” címmel.⁴⁶ Az egyházasfalui KALOT népfőiskola szervezéséről terjedelmes cikket írt a *Soproni*

⁴³ Híradó, XXXV. évfolyam 16. szám 1956. április 19. 4.; 20. szám 1956. május 17.

⁴⁴ Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. Európa Könyvkiadó, 1989. 402.

⁴⁵ Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985, I. Budapest, Európa, 1989, 429–434.

⁴⁶ Hajdu-Németh Lajos: Üzen a magyar föld. Szabad szó, 1939. április 30. 3.

Hírlapban.⁴⁷ 1945 októberében útjára indult a *Soproni Újság*, a lap első számába Czupy Bálint írt Beköszöntőt.⁴⁸

Czupy Bálint a *Látóhatár* című lapban 1952-ben írt recenziót Veres Péter Három nemzedék című munkájáról.⁴⁹ A *Katolikus Szemlében* 1963-ban „A magyar mezőgazdaság helyzete”,⁵⁰ 1966-ban „A magyar paraszttársadalom tragédiája” címmel jelent meg tanulmánya.⁵¹ A *Nemzetőr* évkönyvben A magyar falu 25 éves kálváriája címmel írt cikket.⁵² 1971-ben az *Új Európa* című folyóiratban jelentetett meg egy írást Tanúvallomás – Mindszenty és a földkérdés – címmel.⁵³

Hajdu-Németh Lajos egész életére nagy hatással volt a KALOT, különösen annak alapítója és vezetője, Kerkai Jenő jezsuita szerzetes. Így érthető, hogy személyes hangvételű, de történelmi távlatot, jelentőséget leíró cikkben búcsúzott a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című lapban az 1971-ben elhunyt jezsuita szerzetestől.⁵⁴

A fentiekben néhány kiragadott beszédet és írást említettünk Czupy Bálinttól és Hajdu-Németh Lajostól, amelyek leginkább jellemezték munkásságukat. Teljes közéleti, politikai, szellemi tevékenységük feltárásával azonban még adósak vagyunk.

Zárszó

Czupy Bálint és Hajdu-Németh Lajos kiemelkedő személyiségek, meghatározó közéleti, politikai szereplők voltak. Haláluk kapcsán egy-egy közismert, hozzájuk közel álló személyiség – Mindszenty József és George Herbert Walker Bush – személyes sorait idézem. Mindszenty József bíboros 1975. május 1-én így írt: „Kedves Gyászoló Család! Dél-amerikai utam akadályozott meg, hogy nem fejezhettem ki előbb őszinte részvétemet Szerettük elhunytá alkalmával. Mind érte, mind a gyászoló csaláért imádkozom és szentmisémben mindnyájukat Isten irgalmába ajánlom. Áldással + Mindszenty.”⁵⁵ George Bush, az USA republikánus alelnöke 1986. március 29-én ezt írta: „Sajnálattal hallot-

⁴⁷ Hajdu-Németh Lajos: Megindult a „Széchenyi Kalot Népfőiskola” szervezése. In: Soproni Hírlap, 1942. január 4. XXIX. évfolyam 3. szám 3.

⁴⁸ Czupy Bálint: Beköszöntő. Soproni Újság I. évfolyam 1. szám 1945. október 9. 1.

⁴⁹ Czupy Bálint: Veres Péter új könyvéről. Látóhatár III. évfolyam 1. szám 1952. május 63.

⁵⁰ Czupy Bálint: A magyar mezőgazdaság helyzete. In: Katolikus Szemle. XV. évfolyam 4. szám (1963) 258–262.

⁵¹ Czupy Bálint: A magyar paraszttársadalom tragédiája. In: Katolikus Szemle. XVIII. évfolyam 1. szám. (1966) 240–249.

⁵² Czupy Bálint: A magyar falu 25 éves kálváriája. In: Nemzetőr évkönyv 1970. München. Szerk. Makra Zoltán, Tollas Tibor. 122–126.

⁵³ Czupy Bálint: Tanúvallomás – Mindszenty és a földkérdés – In: Új Európa. 1972. 11. évfolyam 3. szám 16–17. megjelent: *Ki volt Mindszenty? Cikkgyűjtemény 1944–1998*. Válogatta és szerk.: Mészáros István. Eötvös József, Budapest, 1999. 14–17.

⁵⁴ Hajdu-Németh Lajos: Búcsú. Katolikus Magyarok Vasárnapja 1971. január 24. 78. évfolyam 4. szám 3.

⁵⁵ Czupy Bálint Emlékalbum. „Egy emberöltőn át végzett munkája nem marad nyomtalanul.” Szerkesztő: Soós Viktor Attila – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2020.

6. kép. Czupy Bálint emléktáblája szülőháza falán Völcsejen

tam Lajosról. Csodálatos vezetője volt ügyünknek és hiányozni fog. Őszinte részvétem: George Bush”⁵⁶

Czupy Bálint kilenc évvel volt idősebb, mint jó barátja és harcostársa, Hajdu-Németh Lajos. Amikor Czupy Bálint 1975. április 17-én elhunyt, igaz barátja így emlékezett meg róla nekrológiájában a *Nemzetőr* című újságban: „Április 17-én Bálint elköltözött az örök hazába. Nagyjainkat mindig akkor siratjuk meg igazán, amikor már nincsenek közöttünk. Ez a magyar tölgy, a magyar föld fia és szerelmese, a szabadság kemény harcosa, fajtájának utolsó pillanatig hűséges szolgálója letette a fegyvert. A gyászhiért órákon belül sugározta hazafelé a Szabad Európa Rádió magyar adása. Biztosak vagyunk, hogy milliósnyi hallgatóját odahaza éppúgy megdöbbenetette a hír, mint bennünket idekinn. Bálint a szovjet megszállás után, amikor a belső harc már reménytelenné vált, otthagya szeretett családját, a földet és minden kockázatot vállalva, beállt az első sorba azok közé, akik a magyar függetlenség és a tiszta demokrácia megvédése érdekében dolgoztak.

A KALOT Mozgalomban találkoztunk és lettünk életre szóló munkatársak és fegyvertársak. Együtt hirdettük a krisztusibb embert, műveltebb falut, életerős népet, önértékes magyart. Jártuk az országot, a falu felemelését, a népi önkormányzatok, a Kert-Magyarország megszervezését hirdettük, Péter Kerkai Jenővel az élen. Többször tanfolyam, 20 népfőiskola segített ebben a munkában. Ez idő tájt a munkában érlelődött a völcseji magyar paraszt fajtája vezérévé. Amikor jött az összeomlás s újra kellett kezdeni az életet,

⁵⁶ Hajdu-Németh Lajos Emlékalbum. „A kereszténydemokrata Magyarország megteremtése a mi feladatunk.” Szerkesztő: Soós Viktor Attila – Szalai Viktor. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 2022.

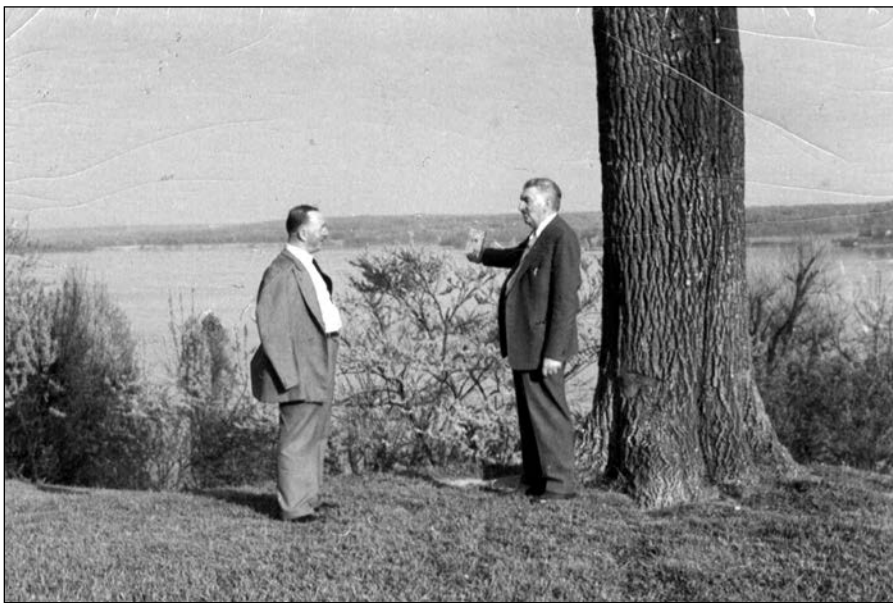
az ideiglenes nemzetgyűlés tagja lett. 1945-ben országgyűlési képviselővé választották. Kemény kiállása hamarosan az ellenfél szemében is szálkát ütött. 1947-ben a biztos halál elől hagyta el az országot, de egy pillanatra sem hagyta el a magyar népét.

1951-ben indult meg a Szabad Európa magyar adása. Akkori szervezői ízes magyar nyelvezet miatt meghívták Bálintot. A falusi adások bemondójából hamarosan szerkesztő lett. Önálló rovatot kapott és ő lett a magyar adások »Bálint gazdája«. Magyarországot ezekben az időkben öntötte el a legsötétebb terrorhullám. A falu felszámolása, a nemzet örök utánpótlást jelentő falusi családok szétszórása megindult. Ki tudná felsorolni azt a szenvedést, amellyel a végén némaságra kényszerítették és megtörték a magyar falu ellenállását.

Bálint naponként írta a kommentárokat, tiltakozásokat. Megszakítás nélkül folytatta a rádión keresztül ezt az ádáz küzdelmet. Kötetekre tevő írása bizonyítja azt a csodálatos életerőt, tehetséget, amely lelkéből kivirágzott. Amikor rendezik írásait és könyvalakban jelenik meg, íróink tudják csak meghatározni, hova sorolják ennek az életműnek színes gazdagságát.

Kicsiny bajor paraszt-temetőben helyeztük nyugovóra. Fejfájára – akárcsak Gárdonyiéra – legyen ráírva: »Csak a teste«. Isten-Urunknál is mond meg Bálint, – könyörülj rajtunk és legyen elég a magyar szenvedésből. Viszontlátásra Édes Pajtás!”

A Jóisten tíz évet adott még Hajdu-Németh Lajosnak, aztán követte „Édes Pajtását” az Örök hazába.

7. kép. Hajdu-Németh Lajos és Czupy Bálint. (Fotó a Hajdu-Németh család tulajdonában.)

A felelősségre vonás elve és a népbíróságok felállítása

A második világháború alatt a későbbi győztes szövetséges nagyhatalmak már 1943. október 30-án, a Moszkvában tartott külügyminiszteri értekezleten nyilatkozatban rögzítették, hogy a kegyetlenkedések felelőseit a háborút követően le kell tartóztatni és bíróság elé állítani, majd 1945. februárjában Jaltában visszautaltak a moszkvai nyilatkozatra és kimondták, hogy a háborús bűnösök felett ne jogi, hanem politikai fórumokon ítélkezzenek. Ezt megelőzően szovjet részről Vjacseszlav Mihajlovics Molotov külügyi népbiztos levelet írt a moszkvai brit nagykövetnek 1943. június 7-én, melyben jelezte, hogy amiért Magyarország fegyveres segítséget nyújtott Németországnak és a megszállt szovjet területeken elkövetett fosztogatásokért és kegyetlenkedésekért a felelősséget nem csak a kormánynak, hanem „kisebb-nagyobb mértékben” a magyar népnek is viselnie kell.¹ Magyarországon már 1945 tavaszán felállították a népbíróságokat annak érdekében, hogy felelősségre vonják a második világháború idején elkövetett háborús és népellenes bűnök elkövetőit.

A felelősségre vonás terve előzetesen már itthon is megjelent, a hazai illegális kommunisták, Kállai Gyula és Rajk László vezetésével, az 1944. október 2-i akcióprogram tervezetükben megfogalmazták a háborús bűnösök letartóztatását, vagyonuk elkobzását és népbíróság elé állításukat.² A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában, 1944. december 3-án rögzítette: „a hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.”³ A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A nyilatkozatot a Szovjetunióval aláírt fegyverszüneti egyezményben is megerősítették 1945. január 20-án. Ennek a 14. pontjában rögzítették, hogy „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett.”⁴ Tehát nemzetközi nyomásra,

¹ Zinner Tibor: A magyar nép nevében? In: Zinner Tibor: A magyar nép nevében? Tanulmányok népbíróságokról, jogászokról, diktatúráról. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2021, 11–68. (A továbbiakban: Zinner 2021.), 13–15.

² Zinner 2021, 15.

³ Romsics Ignác (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I–II. Budapest, 2000. (A továbbiakban: Romsics 2000.) I., 374.

⁴ Romsics 2000. I., 380.

melyben meghatározó szerepet játszott a hazánkat megszálló Szovjetunió és elsősorban a kommunista párt törekvése, a front elvonulását követően elkerülhetetlenné vált a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásának megindítása. Meg kell jegyezni, hogy a háború alatt elkövetett kegyetlenségek és tömeggyilkosságok, valamint az ország erőforrásainak irracionális kiszolgáltatása nem maradhatott számonkérés és felelősségre vonás nélkül.⁵

A népbíróságok felállításáról szóló rendeletet 1945. január 25-én hozták meg Debrecenben, majd február 5-én hirdették ki.⁶ Ekkorra azonban már több népbíróság is megkezdte a működését, 1945 májusáig a Budapesti Népbírószágon kívül vidéken, a törvényszéki székhelyeken 24 népbírószágot állítottak fel.⁷ A Kecskeméti Népbírószág 1945. március 26-án tárgyalat először.⁸ A Soproni Népbírószág május 12-én délelőtt 10 órakor, a Magyar utca 4. szám alatt alakult meg,⁹ majd két nappal később tartotta az első tárgyalását.¹⁰ Tehát a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását igyekeztek decentralizálni és ezek helyi szerveit is igen gyorsan felállították.

A népbírószágok működését szabályozó törvény definiálni igyekezett, kiket tekint háborús és népellenes bűnösnek. Eszerint háborús bűnös az a vezető, közéleti személy, aki elősegítette vagy nem igyekezett megakadályozni az ország háborúba sodródását, aki részt vett ezen döntések meghozásában, aki a nyilas hatalomátvételt követően vezető szerepet töltött be, aki a visszacsatolt, illetve megszállt területek lakosságával kegyetlenkedett. Ezen túl azokat is háborús bűnösnek tekintette a törvény, akik szóban vagy írásban a háború folytatása mellett kiálltak, vagy akik „háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát vég[eztek].”¹¹ Népellenes bűnt követett el az, aki a nép érdekeivel ellentétes jogszabály meghozásában és végrehajtásában részt vett, aki ezeket a cselekményeket nem akadályozta meg, illetve nyilvánosan támogatta ezeket az intézkedéseket.¹²

⁵ Ennek részleteit lásd bővebben *Rigó Róbert*: Halálos ítéletek a Kecskeméti Népbírószágon. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor, Kiss Réka, Ö. Kovács József. MTA BTK – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017., (A továbbiakban: *Rigó* 2017a) 285–322.

⁶ A népbírószágokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete a népbíráskodásról alapján állították fel, ezt módosították az 1440/1945. M. E. rendelettel, amelyeket később 1945. szeptember 16-án törvényerőre emeltek az 1945. évi VII. törvénnyel.

⁷ A 22 törvényszéki székhelyen kívül a 2250/1945. M. E. rendelet Esztergomban és Berettyóújfalun is elrendelte a népbírószágok felállítását, holott itt nem működtek törvényszékek. *Nánási László*: A Magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945–1950. In: Pártatlan igazágszolgáltatás vagy megtorlás. Szerk. Gyenesei József, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 6–55., (A továbbiakban: *Gyenesei* 2011.), 27.

⁸ *Tánczos-Szabó Ágota*: Népbírószágok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk. Szabó Attila, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 2005. 316.

⁹ Új Sopron, 1945. május 13.

¹⁰ Új Sopron, 1946. január 5.

¹¹ Az 1945. évi VII. törvény 11–13. §.

¹² Az 1945. évi VII. törvény 15–17. §.

Ezzel a definícióval kapcsolatosan már a korszakban Bibó István pontosan megfogalmazta azt a súlyos problémát, hogy túl szélesen értelmezi a „bűnösséget” és ezen az alapon szinte bárkit eljárás alá lehetett vonni: „[A népbíróság] nem szabott az üldözendő személyek körének ésszerű és tárgyilag megfogható határt. [...] Sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan embereket olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradtsággal ezeket és ezeket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak vagy mondhattak. [...] Ha most ma elkezdjük 1920-ig visszamenőleg ezeket a megnyilvánulásokat kutatni és pláne büntetőszankció alá vonni, akkor gyakorlatilag személyes »jóakarókon« és a legötletszerűbb esetlegességeken fog múlni, hogy az ilyen megnyilvánulások óriási tömegéből melyik és miért kerül büntetés alá. [...] Ezért állunk ma ott, hogy nem igazolás, internálás, sőt a népbírósági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. [...] A népbíróságok elé valóságos, felróható bűnöket kell vinni, nem pedig a huszonöt évig uralkodott magyar politikai korlátoltság tipikus, konvencionális megnyilatkozásait.”¹³

Márai Sándor is hasonlóan látta a népbíráskodás problémáját, azt hogy szinte bárkit felelősségre vonhatnak, ha akarnak: „Az igazság, hogy az elmúlt huszonöt évben mindenki kompromittálódott, így vagy úgy, aki itt élt, s egyáltalán élt... Kompromittálódott azzal, hogy csinált valamit, amit nem kellett volna, vagy azzal, hogy nem csinált meg valamit, amit kellett volna. Aki nem bűnözött, eltúrta a bűnt. A felelősség fokozatos, de kollektív.”¹⁴ A népbíróságokat a jogos elégtételt szolgáltató funkciója mellett a Magyar Kommunista Párt (MKP), mivel meghatározó szerepbe került a politikai rendőrség, a népügyészség és a népbírákat delegáló pártok között, saját politikai érdekeire is felhasználta és ehhez, ez a „rugalmasság” kifejezetten előnyös volt a továbbiakban.¹⁵

A népbíróságok és a népügyészségek felállításával párhuzamosan a politikai rendőrséget is megszervezték. 1945. január 12-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésén Erdei Ferenc belügyminiszter ismertette az államrendőrség újjászervezésére vonatkozó rendelettervezetet, amelyben kiemelt szerepet kapott a „demokratikus államrend védelme és megszilárdítása.” A szovjetek által megszállt területeken megkezdődött az új rendőrség kiépítése a helyi nemzeti bizottságok irányításával, amelyekben a vezető szerepet az MKP játszotta, így a rendőrség megszervezésében, irányításában is jelentős befolyást szereztek. Az 1945. május 10-én kihirdetett 1690/1945. M. E. számú rendelettel a belügyminiszter irányítása alatt felállították az államrendőrségen belül a budapesti és vidéki főkapitányságokat, így minden megyei, járási és városi kapitányságon fel kellett állítani a bűnügyi, a

¹³ Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Bibó István: Demokratikus Magyarország, Válogatás Bibó István tanulmányaiból. Budapest, 1994., 45–47.

¹⁴ Márai Sándor: A teljes napló, 1945. Budapest, 2006., 165.

¹⁵ A népbíróságok szerepének megítélése ma is vitatott. Az egyik álláspont szerint jogszerű és a korabeli európai normáknak megfelelő igazságszolgáltatás történt, a másik álláspont szerint a népbíróságok működése nem volt jogszerű, és az MKP érdekeit szolgálta ki elsősorban. Bővebben lásd: Gyenesei 2011, Rigó Róbert: Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948). Budapest-Pécs, 2014, 223–263. (A továbbiakban: Rigó, 2014.), Rigó 2017a.

politikai, az igazgatásrendészeti osztályokat. Központi hatalom hiányában a helyi nemzeti bizottságok és a megszálló szovjet katonai városparancsnokok meghatározó szerepbe kerültek, különösen a támogatásukkal kinevezett helyi rendőrkapitányok. Bibó István, a Belügyminisztérium közigazgatási főosztályának vezetője meg is állapította, hogy a „különböző rendőrségi kiskirályságoknak klasszikus időszaka” volt ez.¹⁶ A korban a kiszagda Futó Dezső parlamenti interpellációi során kérdezett rá a rendőrségi visszaélések és brutális gyilkosságok hátterére.¹⁷ Az újabb kutatási eredményeknek köszönhetően, ma már egyre több ilyen helyi rendőri „kiskirályságról”, vagy pontosabban önkényesen és brutálisan fellépő rendőrségi vezetőkről rendelkezünk kutatási eredményekkel az ország több térségéből, többek között Csornáról, Kecskemétről és Sopronból is.¹⁸

Kecskemét és Sopron a Horthy-korszakban és a háború végén

Érdekes megvizsgálunk Kecskemét és Sopron helyzetét a front átvonulását megelőző időszakra vonatkozóan. Az 1930-as adatokból kiindulva Bán Gergely Károly a városi jog és urbanizációs funkciók alapján kialakított korszerű megközelítésű, többdimenziós városhierarchiája élén a fővárost követően, hét regionális központot¹⁹ és 17 megyeszintű várost határozott meg. Ez utóbbi kategória felső harmadában kapott helyet Kecskemét és Sopron törvényhatósági jogú városok, melyek Bajával és Székesfehérvárral együtt, csak kevésbé maradtak le a regionális központoktól. Sopron ekkor megyeszékhely volt, Kecskemét még nem, bár a legnagyobb kiterjedésű Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részének természetes központjaként működött.²⁰

Az összesített várossorrendben Sopron a 13., míg Kecskemét a 17. helyen szerepelt. Ezen városhierarchia különböző mutatóit részletező táblázatból kiderül, hogy a két város között a legnagyobb különbséget a nem mezőgazdasági dolgozók aránya adta, mely érték Sopron esetében 73,45% volt, míg Kecskeméten csak 38,54%. A négy helyi adónem alapján konstruált egyfajta korabeli egy főre jutó GDP számítás alapján a két város lakossága igen hasonló értékkel rendelkezett, Sopronban 24,4, míg Kecskeméten 22,8 pen-

¹⁶ Idézi *Palasik Mária*: Félelembe zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben. Budapest, 2010., (A továbbiakban: *Palasik* 2010.), 25–26.

¹⁷ *Hollósi Dániel József*: Futó Dezső. Tényfeltáró újságíró. In: Magyar hősök. Elfeledett életutak a 20. századból. Szerk. Czókos Gergely, Kiss Réka, Máthé Áron, Szalai Zoltán, Budapest, 2020., 90–96. valamint *Rigó* 2014, 201–202.

¹⁸ *Palasik Mária* a Gyömrő környéki rendőri brutalitást tárta fel, Szokolay Domokos a Csornai járásban elkövetetteket, jómagam a Kecskemét térségében végrehajtottakat. *Palasik* 2010, *Szokolay Domokos*: „Demokrácia farkasgúzsban. A Magyar Államrendőrség Csornai Járási Politikai Osztályának vezetője. In: Kommunista kiskirályok. Szerk. Majtényi György, Szabó Csaba, Mikó Zsuzsanna, Budapest, 57–90. (A továbbiakban: *Szokolay* 2019a), *Rigó* 2014, 183–217, *Rigó* 2017a.

¹⁹ Ezek: Debrecen, Szeged, Győr, Pécs, Miskolc, Szombathely és Nyíregyháza. *Bán Gergely Károly*: A magyar városhálózat hierarchiája és térszerkezete a két világháború között. In: Hálózat & Hierarchia. Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020, Főszerk. Kövér György, Pogány Ágnes, Weisz Boglárka, Budapest, 2020., (A továbbiakban: *Bán* 2020.), 93–146, itt: 105–108.

²⁰ *Bán* 2020, 101.

gő volt. Az összesített pontérték mutató a különféle közigazgatási, gazdasági, oktatási és egészségügyi intézmények meglétét, valamint választékát és nagyságát fejezi ki, beleértve a kamarai tagsággal rendelkező ügyvédek számát is. Ezek alapján Kecskemét lényegesen magasabb pontszámot kapott, 79,8-t, mint Sopron 55,3-at.²¹ Kecskemét sajátos alföldi mezőváros volt, igen kiterjedt, közel 94 ezer hektáros határral, így a város külterületén élt a lakosságának több mint a fele, 1930-ban a közel 80 ezer lakosából 35 ezer élt a belterületen és 45 ezer a kiterjedt tanyavilágban, ezért volt a mezőgazdaságban dolgozók aránya kiemelkedően magas és ez az érték rontotta le leginkább a sorrendben elfoglalt helyét. Összességében megállapíthatjuk, hogy a két város helyzete a korszakban sok hasonlóságot mutatott a belterület vonatkozásában, még ha voltak is jelentős táji és történeti különbözőségek.

Kecskemétet már 1944 októberében elérte a front, egy jelentősebb Kiskunfélegyháza térségében kibontakozó német-magyar ellentámadás után, a hónap utolsó napján foglalták el a szinte teljesen kiűritett várost a 2. Ukrán Front katonái. Ezt követően nagyon sokat szenvedett a környező tanyákból lassan visszaszivárgó lakosság, ugyanis Budapest hónapokig elhúzódó ostromához Kecskeméti jelentette az egyik legfontosabb háttérbázist, az itt állomásozó szovjet katonák száma hónapokon át magasabb volt, mint a lakosságé, számos lakásba beköltöztek és a kilenc katonai kórházat kellett felszerelni és ellátni a helyieknek. A fosztogatás és az erőszak különösen a magányosan álló tanyákban volt nehezen elviselhető, a frissen kiforrott nagy mennyiségű bor miatt a polgári áldozatok száma kétszáz fő körül volt és még hónapokkal a háború végét követően, 1945 karácsonyán is több mint egy tucat áldozata volt a szovjet katonák fosztogatásának és erőszakoskodásának, még egy rendőrt is agyonlőttek egy másikat pedig súlyosan megsebesítettek.²²

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a nemzeti bizottságokra bízta a helyi közigazgatás újjászervezését, a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1944. december 16-án alakult meg, melybe először a három már működő helyi párt, a Független Kisgazdapárt (FKGP), a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) delegált két-két tagot, a következő évben megalakult Nemzeti Parasztpárt és Polgári Demokrata Párt (PDP) így később küldhetett tagokat a bizottságba. 1945 elején megalakult a helyi törvényhatósági bizottság is, melybe szintén a pártok delegálták a tagokat, hosszasan elhúzódott a vita, hogy az egyes pártok, a szakszervezetek, az egyházak és kamarák hány főt delegálhatnak a testületbe, ráadásul a később megalakuló pártok miatt ezt többször újra le kellett folytatni, de sikerült minden alkalommal elérni, hogy a politikai spektrum bal oldalához sorolható pártok és a szakszervezetek képviselői kerültek többségbe, így rendszerint a baloldalt domináló kommunisták akarata jutott érvényre.²³ A polgármester a

²¹ Bán 2020, 128.

²² Rigó 2014, 105–164.

²³ A második világháborút követően Budapest kivételével 1950 októberéig nem tartottak helyi önkormányzati választásokat elsősorban a kisgazdapárt várható győzelme miatt.

szociáldemokrata, helyileg jól beágyazott Tóth László²⁴ lett, a főispán a 1945. február 11-től a szintén szociáldemokrata Márkus Ferenc²⁵, a rendőrfőkapitány január 16-tól a kommunista Bánó Mihály,²⁶ aki hamarosan az MKP részéről a helyi nemzeti bizottságnak is tagja lett, a politikai rendészeti osztályt a szintén kommunista Bárd Dezső²⁷ vezette.

1944 novemberében Németországban elfogadták a különféle védelmi és erősítési vonalak kiépítésének tervét, melybe Sopront és Kőszegét is bevonták. Az erődök megépítése jelentős munkaerőt igényelt, ezért menetoszlopokban hajtották nyugat felé a jó-részt munkaszolgálatos zsidókat. A Szálasi-kormány kifogásait a német hadvezetés nem vette figyelembe, hozzálátott a deportáltakkal elvégzendő erősítési munkálatokhoz, majd igénybe vették a térség polgári lakosságát is. A soproni férfiakat egy 1944. december 2-án kiadott rendelet alapján rendszeresen kivezényelték árokásási munkákra. A város hadszíntérré válása további súlyos következményekkel járt, egyrészt kezelni kellett a nyugat felé menekülő emberáradatot, melynek következtében Sopron lakossága 45 ezerről több mint a duplájára, 102 ezer főre emelkedett. Másrészt a város 1944. december 6-án elszenvetde az első bombázást, amit továbbiak követtek, majd a front közeledtével egyre többen nyugat felé menekültek tovább, így Sopron lakossága 27 ezer főre csökkent, a németek 1800 személyt hurcoltak el, a front átvonulása időszakában körülbelül 2200 fő életét vesztette.²⁸ A gyakori bombázások következtében Sopron lett az ország egyik legromosabb városa.²⁹

²⁴ Tóth László 1859. május 17-én született Kecskeméten, édesapja a helyi szociáldemokrata párt alapítója volt. A kecskeméti református gimnáziumban érettségizett, majd a helyi jogakadémián tanult, 1913-tól írt a liberális Kecskeméti Lapokba. Az első világháborúban az orosz fronton szolgált zászlósként, 1916-ban megsebesült, 1917-ben hadnagyként szerelt le. A Tanácsköztársaság időszakában a direktórium művelődési előadója volt, majd 1919 őszén letartóztatták. 1922-től a református egyház tulajdonában lévő Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. tisztviselője, majd igazgatója. Szoros kapcsolatot ápolt a népi írókkal, itt nyomtatták a Tanú, a Válasz, a Magyarságtudomány és a Látóhatár című folyóiratokat, 1922-től 1950-ig szerkesztette és kiadta a Magyar Sakkvilág című folyóiratot. 1944. december 17-től 1948. május 1-ig volt a város polgármestere, mivel ellenezte a két munkáspárt egyesülését Rákosi leváltatta. *Rigó Róbert*: Egy következetes személyiség – embert próbáló időkben. Tóth László politikai szerepvállalásai, irodalom- és sakkszervező munkássága Kecskeméten. In: *Sed intelligere. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére*. Szerk. Slachta Krisztina, Bánkuti Gábor, Vonyó József, Pécs, 267–280.

²⁵ Márkus Ferenc budapesti lakost 1945 februárjában nevezték ki Kecskemét és a vármegye főispánjává, az év végén, december 19-én leváltották. *Rigó* 2014, 287.

²⁶ Bánó Mihály 1918-ban született Szolnokon, illegális kommunista volt, Csepelen a vasas szakszervezetben dolgozott, a Vörös Hadsereg bevonulásakor felvette velük a kapcsolatot és akkor állt a rendőrség szolgálatába. Brutális módszerekkel kínozta a lakosságot, az általa vezetett rendőrség számos visszaélést, bántalmazást követett el. *Rigó* 2014, 185–218.

²⁷ Bárd Dezső 1907-ben született Zsámbékon, 1941-ben letartóztatták kommunista propaganda miatt, 1942-től munkaszolgálatos volt, 1945 elején érkezett Budapestről Kecskemétre. *Rigó* 2014, 189.

²⁸ *Szokolay Domokos*: Sopronkőhida 1944–1951. Krízis és térbeliség: a soproni országos fegyintézet Magyarország hadszíntér-időszakában és a szovjet megszállás után. Doktori értekezés, PPKE BTK, 2024., 25–26.

²⁹ *Barta Jenő*: Sopron 1945. A fasiszmus végnapjai a népi demokratikus államiság kezdetei. Soproni Szemle 19. (1965/1.), (A továbbiakban: *Barta* 1965.) 5.

Sopront 1945. április 1-jén hajnalban foglalták el a 3. Ukrán Front katonái, április 16-án alakították meg a Soproni Nemzeti Bizottságot – a kisgazdapárt tagjai nélkül – a jó-részt Budapestről odavezényelt kommunisták. Ezen szerv megválasztotta a vármegye alispánjává Vaskó Kálmánt³⁰, aki szeptember végéig irányította a közigazgatást. Megkezdte a működését az *Új Sopron* című napilap, mely a kommunisták nézeteit közvetítette egyre erőtelesebben, a választásokhoz közeledve 1945 októberében indult el kisgazda szellemiségű *Soproni Újság*.³¹ A vármegye rendőrfőkapitánya és a politikai rendőrség vezetője Vietorisz Géza³² lett. A főispáni pozíciót az Ideiglenes Nemzeti Kormány döntése alapján a kisgazda Hám Tibor³³ töltötte be.

	Kecskemét	Sopron
Népességszám (1941)	87 269 (35 740 a belterületen)	42 255
Szovjet megszállás	1944. október 31.	1945. április 1.
Népességszám 1946. februárjában	30 000 (körülbelül a belterületen)	30 843
Helyi MKP megalakulása	1944. november	1945. április 7.
Nemzeti Bizottság megalakulása	1944. december 16.	1945. április 16.
Népbíróság első tárgyalása	1945. március 26.	1945. május 14.
Új rendőrfőkapitányok	Bánó Mihály (MKP) 1945. január 16-tól	Vietorisz Géza (MKP) 1945. májusától
Polgármester	Tóth László (SZDP)	Fábián Lajos (SZDP)

³⁰ Vaskó Kálmán 1912-ben született Újpesten, két polgári iskolai osztály után műszerészsegédként dolgozott. 1932-től részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártjának illegális munkájában. Budapest szovjet megszállása után a politikai rendőrség munkatársa lett, majd a kommunista párt 1945 áprilisában Sopronba küldte, a Soproni Nemzeti Bizottság megbízta 1945. április 16-tól szeptember 25-ig a vármegye alispáni feladataival. *Szokolay* 2019a, 81.

³¹ *Szokolay Domokos*: Aki nyíltan szót emelt... Sümegh Lothár internálása és rövid pályaképe. In: *Collectanea Sancti Martini, A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 7. Szerk. Dénesi Tamás, Pannonhalmi, 2019, (A továbbiakban *Szokolay* 2019b.), 141–166., 144–145.

³² Vietorisz Géza nyomdász már 1945. januárjában Debrecenben a politikai rendőrség munkatársa lett, majd 1945 májusában kinevezték Sopron vármegye rendőrfőkapitányává. A leváltása után Budapestre került, 1949-ben letartóztatták majd Kistarcsára és Recskre internálták, 1953-ban börtönbüntetésre ítélték, 1956. decemberében felmentették. *Szokolay* 2019a, 81.

³³ Hám Tibor 1914-ben született a Teleki Pál Munkaközösség elnöke volt, a német megszállást követően részt vett az ellenállásban, 1944 novemberében letartóztatták. 1945 áprilisától 1946 márciusáig Sopron vármegye főispánja volt, az 1945-ös választáson kisgazdapárti mandátumot szerzett. 1947 januárjában a Magyar Közösség- ügyben letartóztatták. 1947 szeptemberében szabadult, majd 1948-ban emigrált. *Szokolay* 2019a, 80.

Főispán	Márkus Ferenc (SZDP)	Hám Tibor (FKGP)
Egyéb fontos tényező	Kiürítették, felvonulási útvonál	Nyilas- és menekültköz-pont

1. táblázat. Fontosabb adatok és tisztviselők Kecskeméten³⁴ és Sopronban³⁵ a szovjet megszállást követően

A politikai rendőrség működésének sajátosságai Kecskeméten és Sopronban

Egy-egy fontosabb város szovjet megszállását követően felállították a katonai parancsnokságot, melyek legfőbb feladata a Vörös Hadsereg ellátásának és tovább haladásának a biztosítása volt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az újonnan felállított helyi hatalmi szervek, a nemzeti bizottságok, a pártok, a rendőrség is a szovjet városparancsnokság engedélyezése és iránymutatása mellett állt fel, így a polgármestereket és a rendőrség vezetőit is rendszerint az ő egyetértésükkel nevezték ki a nemzeti bizottságok. Bánó Mihály alig múlt 26 éves, amikor Kecskemét és Dél-Pest vármegye rendőrfőkapitánya lett, munkatársa majd utódja Imre Gábor a következőképpen jellemezte: „hiányzott még a szükséges élettapasztalata és mint tevékenysége folyamán kiderült az emberiesség érzése is. Ezek a hiányosságok mint kulcspozícióban lévő parancsnoknál riasztóan hatottak és károsan befolyásolták a város lakosságával való kapcsolatát. [...] Bánó Mihály rendőr főkapitányi megbízása után volt munkaszolgálatosokból és Budapestről elmenekült fiatalemberekből félelmetes tettekre kész politikai nyomozócsoporthoz állított össze, amelytől rövid idő után a Nemzeti Bizottság polgári tagjai is féltek. [...] Miután a politikai nyomozók többségének, mint munkaszolgálatosoknak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől. [...] Tagadhatatlan, hogy a pol. osztály alapos munkát végzett és a háborús bűnösök és népellenes egyének messze elkerültek Kecskemét környékét.”³⁶ A népbírói iratok alapján a volt munkaszolgálatos politikai rendőrök jóval aktívabb szerepet játszottak a nyomozások során. 1945 tavaszán a kecskeméti politikai rendészeti osztályon 24 fő dolgozott, és egy fő kivételével mindenki az MKP tagja volt. Ez az aránytalanság országosan is jellemző volt a kezdetektől fogva.³⁷

A kecskeméti népbírói ügyek iratai alapján megállapíthatjuk, hogy a kihallgatás során gyakran előfordult a foglyok brutális kínzása, több esetben addig verték, gyötörték a letartóztatottakat, amíg azt nem vallották, amit a nyomozók hallani szerettek volna. Nem egyszer előfordult, hogy üres lapokat írtattak alá a több órán át kínzott vádlottakkal, majd utólag ezekre gépelték rá a vallomásokat. Például Prácser László 1945. április 30-án

³⁴ A kecskeméti adatok forrása, Rigó 2014.

³⁵ A soproni adatok forrása, Barta 1965.

³⁶ Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944-45. évi történetéhez. Szerk. Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor, Kecskemét (é. n.), 85–86.

³⁷ Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Debrecen, 2012., 127–131.

a népbíróági tárgyalásán elmondta, hogy a kihallgatás során „én ott egy üres blanket-tának írtam alá, nem tudom, hogy arra később mit írtak rá, fenyegetések hatása alatt írtam az üres lapot alá, mert megverték, kényszer hatása alatt cselekedtem.” Prácser azt is elmondta, hogy a politikai rendőrségen milyen módon hallgatták ki: „a nyomozati kihallgatásom alkalmával súlyosan bántalmaztak, gumibottal, bikacsöklök ütöttek-verték, herezacskómat cigarettával égették, kínoztak, mindenemet ütötték, így kényszer hatása alatt voltam.”³⁸

Bánó Mihályról több forrás alapján is kijelenthetjük, hogy a rendőrséget egyfajta törvényen felül álló alakulatnak tekintette és maga is nemegyszer élt vissza a hatalmával és a nemzeti bizottság tagjait is megfélemlítette. Kecskeméten a politikai rendőrség 1945 áprilisában és májusában indított jelentősebb letartóztatási hullámot a régi elit prominens tagjai ellen. Normák József, akit politikai tömeggyilkossággal vádoltak 1945. május 14-én a népbíróági tárgyaláson a következőket mondta: „a nyomozás során nagyon megverték, a jegyzőkönyvet előre diktálták és én azt sem tudtam, hogy minek írok alá, észnél sem voltam, annyira megverték, nem igaz a terrorcselekményekből egy szó sem, nem tudom hogyan írhatták azt bele és miért tulajdonítják azt az én bűncselekményemnek, amikor valótlan.” Igazának bizonyítására Normák 25 tanú beidézését kérte, akik közül egyet sem hallgatott meg a népbíróság és az így kikényszerített vallomása alapján halálra ítélték és még a tárgyalás napján a városi tűzoltóság udvarán nyilvánosan felakasztották.³⁹ Futó Dezső 1946. február 27-én elmondott interpellációjában a kínzásokon és gyilkosságokon túl a politikai rendőrség fosztogatásairól is beszámolt. Kijelentette, hogy több százmillió pengőnyi értéket raboltak el Bánóék, és a letartóztatott személyek lakásait rendszerint kifosztották a rendőrök. Elmondta: „Tudomásom van arról, hogy Bánó Mihály és pribékjei több embert halálra kínoztak és a fogságban lévő százak és százak ma is hordják testükön a Bánó-féle vallatási módszerek nyomait. Sokan nyomorékokká váltak, mások testi fogyatékoságot szenvedtek. [...] A felsorolt személyek a Bánó-féle vallatási módszereken kívül kést vagy tűt vertek a vizsgálati foglyok körme alá, gyufával, gyertyával égették a kihallgatandók lábszárát, bikacsöklökkel, pisztolyaggal verték az áldozatok fejét. Arról bővebben szólnom sem kell, hogy sok esetben behozták a kihallgatandók hozzátartozóit, akiket ugyancsak összeverték és közben magukat rendőröknek nevező emberfenevadak kifosztották a beszállítottak lakását.”⁴⁰

Bánó Mihály a vagyoni helyzetét is igyekezett megszilárdítani, több lakással rendelkezett a városban és oda nagy mennyiségben értékes ingóságokat gyűjtött be a korábban elhagyott javakból, amiket vagy a gettóba kényszerített zsidóktól vettek el, vagy a város

³⁸ Rigó 2014, 199–200.

³⁹ MNL BKVL, XXV. 18. 63/1945. Normák József ügye. Hasonló brutális ügyekről lásd Rigó Róbert: A „félreérthetetlen terror” időszaka. A politikai rendőrség Kecskeméten 1945-ben. In: Vidéktörténet 1. Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században. Szerk. Csikós Gábor, Hegedűs István, Horváth Gergely Krisztián, Ö. Kovács József, Budapest, 2017. (A továbbiakban: Rigó 2017b) 292–295.

⁴⁰ Nemzetgyűlési Napló 1945. I. kötet, 1–30. ülés (1945. IX. 29 – 1946. V. 9), Athenaeum, Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1946., 657–659.

kiürítésekor a menekülők hagytak hátra.⁴¹ Összességében megállapíthatjuk, hogy a politikai rendőrök átvették a háború alatt kialakult brutalitást az erőszakszervezetektől, a nyilasoktól és szovjet katonáktól, így maguk is kriminalizálódtak, kínozták, verték az embereket, raboltak és fosztogattak saját vagyoni gyarapodásuk érdekében. A novemberi választások előtt a kommunisták igyekeztek a városban megerősíteni Bánó pozícióját, ezért Kecskemétre szervezték az első országos rendőrtanfolyamot, majd Szent István ünnepére vármegyei rendőrnapot is, melyen Rákosi Mátyás mondott beszédet és Farkas Mihály is részt vett. 1945 augusztusában országos rendőrtoborzást hirdettek Kecskemétre, amire 750-en jelentkeztek. Mindezek ellenére az 1945. szeptember 24-én tartott törvényhatósági bizottsági ülésen, melyen az 1700/1945. M. E. számú rendelet értelmében a városi rendőrfőkapitány és a politikai osztály vezetőjének személyére vonatkozó javaslatot tárgyalták meg, mely pozíciókra csak az FKGP tett előzetesen javaslatokat, az ülésen az MKP javasolta a pozíciókat betöltők kinevezésének a meghosszabbítását. A titkos szavazáson a kiszgadzapárt jelöltje, dr. Mikes Iván 44 szavazatot kapott, míg Bánó 41-et, a politikai osztály vezetésére a kiszgazpárti jelölt még több szavazatot, 51-et kapott. Mikeset a kinevezése után két és fél hónappal, 1946 március 29-én kommunista nyomásra felfüggesztették, a helyét a szociáldemokrata színekben szereplő, de valójában kommunista Imre Gábor vette át.⁴²

Sopronban Hám Tibor kiszgazda főispán hamarosan konfliktusba keveredett a helyi kommunistákkal, akik őt a „reakció reménységének” tartottak, aki uszítja a lakosságot ellenük.⁴³ A kiszgazda Czupy Bálint⁴⁴ a *Soproni Újság* beköszöntő számában kijelentette, hogy a szabad élet alapja nem lehet a „megfélemlítés és kényszer, erőszak és terror, de egyenlő jogú és szabad akaratú emberek szabad társadalmát akarjuk megteremteni. Demokráciát akarunk. [...] fasiszta módszerekkel nem lehet demokráciát teremteni! Az erőszak uralma helyett a nép uralmáért küzdünk!”⁴⁵ Az újság ugyanezen számában Sümegh Lothár – Sopronba helyezett bencés szerzetes, aki 1941-42-ben tábori lelkészként megjárta a keleti frontot, – reagált Vaskó Kálmán alispán egy korábbi nyilatkozatára, melyben „azzal vádolta a teljes magyar honvédséget, hogy a német csapatokkal együtt részt vettek a megszállt szovjet területeken történt kegyetlenkedésekben”, amivel nem értett egyet és ennek a véleményének hangot is adott, sőt kijelentette, hogy a jövőben az alispán is

⁴¹ Rigó 2017b, 290–295.

⁴² Rigó 2017b, 295–299.

⁴³ Szokolay 2019b, 145.

⁴⁴ Czupy Bálint 1900-ban született, gazdálkodó, politikus. A két világháború között a Nagyatádi-féle Kiszgadzapárt tagja volt, az 1930-as években a Katolikus Legényegyletek Országos Testületének szervezője volt Sopron vármegyében. 1945-ben először a Demokrata Néppárt megszervezésében vett részt, majd a Kiszgadzapárthoz csatlakozott. 1945. április 23-tól a kiszgadzák vármegyei szervezetének ügyvezető elnöke volt, bekerült a párt országos nagyválasztmányába is. Az 1945. november 4-én tartott nemzetgyűlési választásokon Győr-Moson és Sopron vármegye választókerületében képviselővé választották. 1947. júniusában politikai okokból elhagyta Magyarországot, a Kiszgadzapártból kizárták, majd az állampolgárságától is megfosztották. Szokolay 2019b, 145.

⁴⁵ Czupy Bálint: Beköszöntő, Soproni Újság, 1945. október 9. Idézi Szokolay 2019b, 145–146.

legyen önérzetesebb és ne a szovjet álláspontot hangoztassa. A cikk után az *Új Sopronban* reagáltak Sümegh írására és fasisztának címkézték.⁴⁶

Vietorisz Géza soproni rendőrfőkapitány és a politikai rendőrök is gyakran visszaéltek felhatalmazásukkal és brutális vallatási módszereket alkalmaztak, törvénysértő módon tartottak fogva embereket, és kevésbé foglalkoztak a közbiztonság fenntartásával. Az 1945-ös választások előtt Parragi György az FKGP nemzeti gyűlési képviselője beszédében kijelentette, hogy „mi nem a reakciót akarjuk visszavarázsolni, de nem akarjuk a kiskirályok uralmát sem [...] Emberüldözéssel, embervadászattal csak lejártni lehet a demokráciát.”⁴⁷ A rendőrséggel szembeni nyilvános felzúdulást az okozta, hogy köztisztviselőként álló, ártatlannak tartott személyeket, jórészt a kommunisták politikai ellenfeleit internálták. 1945 nyarán megnőtt a letartóztatások és internálások száma, egy korabeli kimutatás szerint 600 fő körül volt Sopronban. A rendőrségen belül Vietorisz hadjáratot indított – a szovjetek és a helyi közvélemény által is tisztességesnek és megbízhatónak tartott – a korábbi városi rendőrfőkapitány, Szigeti Szabó Tibor⁴⁸ ellen, akit le is tartóztattott. Az internáltakat a 48-as (korábban Ferenc József) laktanyában tartották fogva, ahol a zsúfoltság miatt tarthatatlan állapotok uralkodtak. A *Soproni Újságban* is foglalkoztak a problémával 1945 novemberében, miszerint sokakat tartanak fogva „minden bizonyíték nélkül, alaptalan vádak, egyéni bosszúból feljelentett férfiak-nők, akik kihallgatás nélkül, hosszú ideje sínylődnek ott, internáltak (népbírói ítélet ellenére is!), sőt, rendőrségi őrizetbevettek is!”⁴⁹ A rendkívül hiányos és fertőzésveszélyes tábori körülményeket egy tisztiorvosi jelentés is megállapította.

1945. november 18-án Sümegh Lothár a kisgazdapárt említett lapjában hangot adott az internálótáborban uralkodó tarthatatlan állapotoknak, írásában részletesen beszámolt a megelőző két hónapban öt internált halálának körülményeiről, közülük a legfiatalabb 53, a legidősebb 67 éves volt. Sümegh ismét vitába keveredett a kommunisták újságíróival és egy következő, november 27-én megjelent írásában megállapította, hogy „az internálótáborokban történeteket azért kifogásoljuk, mert Mauthausen szellemét lehelik, mert a kis-király úr⁵⁰ 3 napig botoztatott egy szerencsétlen, összekötözött embert, mert saját szája íze szerinti vallomást akart belőle kicsikarni ezzel a »demokratikus« módszerrel. Itt

⁴⁶ Szokolay 2019b, 147–148.

⁴⁷ Idézi Szokolay 2019a, 57. A korban általánosan elterjedt a rendőrség vezetőit „kiskirályoknak” titulálni, ugyanis az illetékességi területükön több helyen előfordultak az erőszakos bántalmazások, kínzások, általuk elkövetett rablások, fosztogatások, önkényesen bármit megtehettek. Ez esetben Parragi a megyei főkapitányra Vietorisz Gézára és a Csonnai járás politikai rendészeti osztályának a vezetőjére, Veszely Jaroslávra érthette.

⁴⁸ Szigeti Szabó Tibor rendőrtanácsosként dolgozott Sopronban, a német megszállás után letartóztatták, közismert németellenessége miatt. A város szovjet megszállását követően a városparancsnok megbízta a városi rendőrség vezetésével, de Vietorisz Géza hamis vádak alapján letartóztatta és Budapestre vitette. Ezt követően Szigeti Szabó tisztázta magát és visszahelyezték korábbi pozíciójába, sőt 1946 februárjában ő vette át Vietorisz Géza helyét a vármegye rendőrségének az élén. Szokolay 2019a, 81–82.

⁴⁹ Idézi Szokolay 2019b, 150.

⁵⁰ Sümegh Vietorisz Géza megyei rendőrfőkapitányra utalt.

kezdődik a fasizmus, [...] Az internáltak kifosztásánál, a fertőrákosi 10 liter tejnél, melyet a szoptatósok helyett Sopronban feketén adtak el a »demokratikus« gondolkozók, az agyondolgoztatott betegeknek és a koplaltatásnál.”⁵¹ Ebben az időszakban Vietorisz utasítására Böck János volt tábori lelkész, hitoktatót, a *Soproni Újság* másik szerzőjét is internálták, mert cikket írt az elesett magyar katonákról „Nem hősök?” címmel. 1945. november 9-én a tanítványai tüntettek a hitoktatójukért, a diáklányok Vietorisz háza elé vonultak, néhány nappal később jóval nagyobb léptékű tüntetésre került sor, több száz diák követelte a politikai rendőrség épülete előtt Böck szabadon bocsátását, mire a rendőrség feloszlatta a tömeget. 1945. december 7-én Sümegh újabb cikket írt a rendőrfőkapitányról és a tüntetésről, melyben kifogásolta, hogy a rendőrök megverték a tüntető diáklányokat. Cikkében megállapította, hogy az új rendőrséggel több a probléma, mint a csendőrökkel volt, megállapította „máról-holnapra rendőrszázadosi, őrnagyi egyenruhákban jelentek meg olyan egyének, akik még a nevüket is alig tudják leírni. [...] Elég volt olyan főkapitányból, aki ellen kilószám vannak súlyosan terhelő jegyzőkönyvek, aki ellen csak a csornai járásból 47 vádpontot állítottak össze”⁵² – jegyezte meg Vietoriszra utalva. Ezek után 1945. december 10-én Sümeghet is internálták, majd néhány nap múlva kiengedték, de rendőri felügyelet alá helyezték és egy időre a *Soproni Újság* megjelenését is felfüggesztették.

Arról, hogy milyen botrányokat követett el a politikai rendőrség a Csornai járásban Veszely Jaroszláv⁵³ vezetésével, arról Szokolay Domokos írt fontos tanulmányt a *Kommunista kiskirályok* című kötetben. Ebben bemutatja, hogy a csornai politikai rendőrséget szovjet iránymutatással az MKP alapította meg 1945 áprilisában, a helyi párttitkár instruálta őket, a működésük már ekkortól botrányos volt, önkényesen vettek birtokba ingatlanokat, fosztogattak, pénzért elengedték a helyi háborús bűnösöket.⁵⁴ A politikai rendőrök brutalitása Veszely időszakában is folytatódott, például addig kínoztak egy fiatalembert, amíg be nem ismerte, hogy nyilasként elfogatott három zsidó nőt, az egyiküket megerőszakolta, majd agyonlőtte, ezek után gyilkosság és erőszakos nemi közönség vádjával állították népbíróóság elé. Gaál János népbügyész az igazságügyminiszternek írt a csornai rendőri visszaélésekről, ebben említette meg ezt az esetet is és hozzáfűzte, hogy a

⁵¹ Idézi Szokolay 2019b, 152.

⁵² Idézi Szokolay 2019b, 153–154.

⁵³ Veszely Jaroszláv (később Vadász György) 1922-ben született Rákospalotán, négy polgári iskolai osztály után kereskedelmi tanfolyamot végzett, majd segédmunkásként, kifutófiúként dolgozott. 1941-től kalauz Budapesten, 1943-tól a katonaság vasútépítő alakulatánál őrzetű. 1937-ben belépett a szociáldemokrata pártba, 1945-ben az MKP-ba, ekkor a rendőrségnél kezdett dolgozni, majd 1945. június 30-án megbízták a Csornai járás politikai rendészeti osztályának vezetésével. Szokolay Domokos feltételezése szerint Vaskó Kálmán alispán a bátyja volt Veszelynek, mert egyrészt az édesanyját Vaskó Margitnak hívták, másrészt ugyanazon a környéken éltek Budapesten. Véleménye szerint ezért volt „érinthesetlen” és védtek meg a botrányai ellenére is. Veszely 1950-ben a DISZ Központi Vezetősége Kádérosztályának a vezetője volt, majd a Szikra Könyvkiadó szerkesztője, 1956 után a Magvető Könyvkiadó vezetője lett 1961-ig. Szokolay 2019a, 57–60., 77–78.

⁵⁴ Szokolay 2019a, 60–66.

népbírószágon a vádlottak és a vád tanúi is gyakran visszavonják a vallomásaikat és rendszerint kiderül, hogy a rendőrségen kényszer hatására, kínzás után tették meg azokat. Gaál azt is megállapította, hogy Veszely személyesen vett részt kilenc fogvatartott verésében a rendőrségen, a foglyokat ájulásig kínozták és ezek után írták velük alá a vallomásukat, amit el sem olvashattak.

Gaál János népbírószágot utasítására ezek alapján letartóztatták Veszelyt és más nyomozókat is november 20-án, az iratokat eljuttatták az igazságügy- és belügyminiszternek is. Vietorisz Géza azonban kiengedte őket, Veszelyt visszahelyezte állásába és másnap követelte, hogy a népbírószágot ellen indítsanak eljárást, aki ellen már a helyi kommunista *Új Sopron* lejárató kampányt folytatott. Hám Tibor főispán bábjának, reakciónak állították be és követelték a felfüggesztését, december 14-én a *Szabad Nép* cikkében már „munkásáruló népbírószágnak” titulálták, mert már 1919-ben, a csornai direktórium elnökeként néhány munkást akasztófára juttatott, holott őt is felelősségre vonták a Tanácsköztársaságot követően, majd Gaál Jánost elbocsátották állásából december 18-án.⁵⁵ 1946. januárjában tüntetést tartottak Csornán a letartóztatott főjegyző mellett, ezt követően az összes csornai testület közös ülésén úgy döntöttek, hogy a nyugalom helyreállítása érdekében kéri Veszely áthelyezését, a községből történő eltávolítását, ezek után még tovább terrorizálták a csornaiakat, végül az év tavaszán helyezték át, majd leszerelték.⁵⁶ 1946. februárjában a sajtótámadások miatt – minden bizonnyal Gaál János – megírta az igazságügy-miniszternek a népbírószágot tapasztalatait azt, hogy „ennek a tisztnak a viselése nagyon tövises, és ennek a tisztnak viselője ki van szolgáltatva a laikus és felelőtlen nagyközönségnek.”⁵⁷

A népbírószágot főbb jellemzői Kecskeméten és Sopronban

A népbírószágotok bírói tanácsába a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban résztvevő pártok delegálhattak laikus népbírókat, egyedül a tanácsvezető bíró volt jogvégeztet szakember. Az áttekintett kecskeméti perek dokumentumai alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi népbírószágot szigorú ítéleteit másodfokon, a már jogászokból álló Népbírószágotok Országos Tanácsa (NOT) rendszerint mérsékelte, gyakran oly módon, hogy a már addig letöltött büntetést szabta ki az elítéltre, vagy felmentette őket.⁵⁸

Zinner Tibor kutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy több mint 90 ezer főt állítottak népbírószágot elé, közülük vádat emeltek 42 ezer ember ellen, így a népbírószágotokon minden második gyanúsított esetében vádemelés történt. 1945. február 3. és 1950. április 1. között közel 60 ezer főt állítottak népbírószágot elé, közülük közel 27 ezer főt marasztaltak

⁵⁵ Szokolay 2019a, 68–74.

⁵⁶ Szokolay 2019a, 77.

⁵⁷ *Tánczos-Szabó Ágota*: „Ennek a tisztnak a viselése nagyon tövises...” Tanácsvezető bírók, népbírószágotok és laikus bírók a háború utáni felelősségre vonás folyamatában. In: *Gyenesei* 2011, 78–87.

⁵⁸ Ez a gyakorlat a többi népbírószágot vonatkozásában is megfigyelhető, ezért terjedt el szélesebb körben a háború után, hogy a NOT rövidítés „igazából” azt jelenti, hogy „Nem is Olyan Tragikus” az ítélet, mint elsőfokon volt.

el, 477 embert ítéltek halálra és 189 személyt végeztek ki.⁵⁹ A vádemelések aránya Szolnokon volt a legalacsonyabb (22,5%) és Sopronban az egyik legmagasabb (75,3%), míg Szekszárdon a legmagasabb (78%). Összességében országosan is kiemelkedőnek számít Sopron (37,7%), Budapest (38,2%) és Székesfehérvár (38,4%) vádiratainak és elmarasztaló ítéleteinek viszonya, itt voltak a megmagasabb arányok, máshol ez jóval alacsonyabb volt például Szolnokon 13%, Kecskeméten 15%, Nyíregyházán 20%.⁶⁰

	Kecskemét	Sopron
Népbíróság elé került személyek száma	1069	1490
Befejezett ügyekben szereplők száma	986	1434
Folyamatban maradt ügyekben szereplők száma	92	46
Elmarasztaló ítélet	377	700
Felmentő ítélet	350	498
Egyéb módon lezárt	238	239
Halálbüntetés	6	1
Végrehajtott halálos ítélet	4	-
1 év alatti büntetés	173	378
1-5 év büntetés	132	280
5-10 év büntetés	32	6
10-15 év büntetés	5	7
Életfogytig tartó büntetés	1	-
Kényszymunkára ítélték száma	26	28
A népbíróság működésének vége	1948. 10. 01.	1948. 01. 12.
Jogutód	Budapest	Győr

2. táblázat: A Kecskeméti és a Soproni Népbíróság főbb adatai⁶¹

A táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a Soproni Népbíróság jóval több ügyet tárgyalt, mint a kecskeméti és ott az ítéletek közel fele (47 %) elmarasztaló volt, míg Kecskeméten a harmada. Az ítéletek súlyosságára vonatkozóan Sopronban többnyire enyhébb ítéleteket hozott a népbíróság, egy évnél enyhébb büntetést kapott az elítéltek 54 százaléka és további 40 százalék 1 és 5 év közötti büntetést. A Kecskeméti Népbíróságon

⁵⁹ Zinner 2011, 147.

⁶⁰ Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. Történelmi Szemle 28. (1985/1.), 118–140., (A továbbiakban: Zinner 1985.), 134.

⁶¹ Zinner 1985, 138–139.

pedig súlyosabb ítéleteket hozott a népbíróság a hat halálraítélt közül négy főt kivégeztek, míg Sopronban senkit sem, Kecskeméten 32 főt ítélték hosszabb időre, 5-10 évre, míg Sopronban 6 főt. A Soproni Népbíróság helyzete a helyi kommunista lap szerint nem volt könnyű, mert sok ezer ügyet kellett volna tárgyalnia, összesen 11 ezer „volksbundistát” kell volna elítélnie és „bár teljes erővel dolgoztak, képtelenek voltak megbirkózni a feladattal”.⁶² A Kecskeméti Népbíróság halálos ítéleteit feldolgozó tanulmányomban arra a következtetésre jutottam, hogy a négy végrehajtott halálos ítélet közül három, melyeket 1945 tavaszán, nyarán hajtottak végre mind koncepció per keretében született, súlyos bántalmazások során, a védelem tanúinak a kizárásával és hasonló vádak alapján, miszerint Budapesten zsidókat lőttek a Dunába és raboltak ki.⁶³ Kecskeméten Bánó Mihály és a helyi néppügyész, Gereben János⁶⁴ vezetésével a *Kecskeméti Lapok*ban kampányt folytattak a túl enyhe népbírósági ítéletek és azon népbírák ellen, akik szerintük nem voltak elég szigorúak, ennek meg is lett az eredménye, hamarosan nyilvános kivégzéseket tartottak a városháza mögötti téren.

1946. decemberében a *Soproni Világosság* arról tudósított, hogy „a soproni népbíróság munkájának jórésze abban áll, hogy volksbundista ügyeket tárgyal és az ítéleteket szinte sablonszerű 6 hónapi fogházban állapítja meg. Mind ezideig az volt a helyzet, hogy ezeket a hathónapos büntetéseket a fellebbezések során a Népbíróságok Országos Tanácsa változatlanul helyben hagyta. Az utóbbi időben azonban egyre több esetben olyan gyakorlatot folytat a NOT, hogy a szokásos hathavi fogházbüntetéseket felemeli. A büntetés felemelésén kívül igen gyakori az az eset, amikor kimondja a teljes vagyoneklkobzást is.”⁶⁵ Minden bizonnyal Sopronban az egy év alatti büntetések magas aránya a Volksbund tagok elleni perek nagy számában keresendő, de a vagyoneklkobzás is egyre gyakoribb velejárója lett a másodfokú ítéleteknek. A Volksbund soproni körzetének hatezer tagja volt, közülük sokakat „a jóhiszeműség, a naivitás, a tömeghisztéria és az anyagi gondolkodás vitt rá a csatlakozásra. Volt, aki csak azért lépett be a Volksbundba, hogy eredeti

⁶² Új Sopron, 1946. január 5.

⁶³ Rigó 2017a.

⁶⁴ Gereben János, Gruder János néven született 1907-ben Lajosmizsén, apja Kecskeméten volt ügyvéd, az itteni református jogakadémián, majd Szegeden tanult és 1935-től az apja belvárosi irodájában kezdett dolgozni. A neológ zsidó család igyekezett beilleszkedni a helyi társadalomba, a kereskedői kaszinó titkári feladatait is ellátta. 1940-től munkaszolgálatos volt, hűgával – aki egy honvéd őrnagyhoz ment feleségül – túlélték a holokausztot, a szülei nem. Gruder János 1944 végén hazatért a munkaszolgálatból és 1945 januárjában belépett az MKP-ba, március végén nevezték ki néppügyésszé, majd áprilistól a Gereben János nevet vette föl. 1945 tavaszán és nyarán aktívan részt vett a rendőrségi kihallgatásokon és követelte a szigorú büntetéseket, újságcikkeket is írt ennek érdekében, a koncepció per egyik irányítója volt. Ezek után 1945. július 9-én lemondott, de mivel senki nem jelentkezett a népszerűtlen munkára októberben újra elvállalta. 1946 nyarán ismét lemondott, majd kilépett az MKP-ból is és a kitelepített hűgát próbálta hamis papirokkal megszöktetni, de lebukott és bebörtönözték. Rigó Róbert: Hol tettes, hol áldozat... Gereben (Gruder) János néppügyész életútja 1907 és 1971 között. In: Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. Szerk. Horváth Gergely Krisztián, Budapest, 2018. 37–58.

⁶⁵ Soproni Világosság, 1946. december 2., 3.

nevét visszakaphassa, volt, aki azért, hogy néhány fillérrel olcsóbban műtrágyát, szőlője permetezéséhez pedig rézgálicot kaphasson.”⁶⁶ Sopron szovjet megszállásával egyidőben megkezdődött a már korábban kihirdetett földreform-rendelet végrehajtása. A sajtó naponta közzétette a földjük elkobzással büntetettek névjegyzékét, 1945. szeptember 26-án készült jelentés szerint Sopron megyében az elkobzott földbirtokok száma 1412, az elkobzott földek nagysága pedig 3480 kat. hold volt, tehát a már a kitelepítés előtt elvették a svábok földjeit és a földosztás során felhasználták az ő birtokaikat is.

A népbíróság szerepe az elitváltásban

A kommunisták szempontjából a politikai rendőrségnek és a népbíróságok ez egyik meghatározó funkciója a lakosság megfélemlítése, az uralmi viszonyok egyértelmű kifejezése volt, a másik feladata a régi elit kiszorítása a pozícióiból és defenzív szerepbe kényszerítése, ebben szerepet játszottak az igazolóbizottságok és majd 1946-ban a B-listázások is. Így a régi elit felelősségre vonásában a népbíróság kiemelt szerepet kapott Kecskeméten és Sopronban is. A Horthy-kor végének elittagjai közül Liszka Béla polgármester, Kiss Endre főispán, Kiss Barnabás, a Baross Szövetség elnöke Kecskemét kiürítését követően már nem tért haza. Ellenben visszajött a városba Liszka Béla 18 éves fia és felesége, így őket állították népbíróság elé. A Kecskeméti Népbíróság általam megvizsgált 16 régielit-ellenes ügyéből hat esetben felmentették a vádlottat, 10 főt szabadságvesztésre ítélték, közülük négynek a vagyona egy részét is elkobozták. A tíz főre átlagosan több mint két és fél év börtönbüntetést szabtak ki. A 16 ügyből két olyan esetet ismerünk, amikor a rendőrség ítélet nélkül internált valakit, illetve a letöltött büntetése után internálta, önhatalmúlag. Egy főt mentettek fel a perújrafelvétel során, Simala Jánost. Így a NOT elé kilenc elittag ügye került. Közülük három főt felmentettek, négy esetben csökkentették a kiszabott ítéletet és két esetben hagyta helyben a NOT az ítéleteket, de az egyik esetben a fellebbezést követően itt is felmentő ítélet született. Jól kirajzolódik az iratokból, hogy a régi elit befolyásosabb, nagyobb presztízzsel rendelkező tagjait nem bántották a politikai rendőrségen, legfeljebb megfélemlítették őket. A kevésbé befolyásos pozícióban lévőket rendszerint bántalmazták, kínozták a politikai rendőrök.⁶⁷

Ha pusztán ezeket az adatokat vesszük figyelembe, arra a megállapításra is juthatunk, hogy különösebben súlyos ítéletek nem születtek a korábbi elit tagjaival szemben. Azonban, ha úgy nézzük, hogy ezek az emberek évtizedeken át a város legbefolyásosabb, nagy tiszteletnek örvendő személyei voltak, és az új berendezkedésben néhány hónap alatt jó

⁶⁶ Molnár Tünde: A németiség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében. Soproni Szemle 58. (2004/3.), (A továbbiakban: Molnár 2004.), 243–244.

⁶⁷ Gyarmati György is megjegyzi tanulmányában, hogy a politikai rendőrség „a „politikai névtelenekkel” szemben viszont gyakorlatilag szabad kezet kapott, s csak ritkán fordult elő, hogy – az MKP vezetőinél történt interveniálás eredményeként – egyikük-másikuk visszanyerte szabadságát.” Gyarmati György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban, 1945–1956. In: Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig, Szerk. Valuch Tibor, Budapest, 2004. 652–664., 657.

részüket letartóztatták és népbíróság elé állították, a perek jelentősége és „üzenete” megváltozik. A népbíróságok és a perek sajátos tükrét jelentették a helyi lapok, amelyek rendszeresen beszámoltak a perekről Sopronban is. A perek a közvéleményt is élesen foglalkoztatták. A lapokból értesülhettek arról, hogy a helyi nyilvánosságban, amelyben nem a politikai rendőrség, a népbíróság és a kommunista párt nézőpontja volt a domináns, hogyan értelmezték a pereket, milyen következtetésre jutottak, azzal kapcsolatosan, hogy a korábban köztisztviselőként álló emberek hirtelen az új berendezkedés ellenségei lettek és még nyilvánosan meg is hurcolják őket. A népbíróságok szerepe Kecskeméten és Sopronban az is volt, hogy az új berendezkedés rajtuk keresztül is megmutassa az erejét és azt, hogy nem kímélnék senkit. A korábbi elit tagjai, akik megjárta Bánó Mihály vagy Vietorisz Géza börtönét és személyesen megtapasztalták vagy csak a hírért hallották a választási módszereiknek, miután kiszabadultak és a NOT is felmentette őket, visszavonultak a közéleti szereptől, és örülhettek, hogy az első ítélethez képest „olcsón” megúszták. Az alábbiakban felsoroltam, hogy a helyi elit tagjai közül kiket állítottak népbíróság elé a két városban.

Kecskeméten népbíróság elé állított elittagok:

Dr. Szabó Iván ügyvéd, felsőházi tag, bankelnök
Dr. Gesztelyi Nagy László kamaragazdát, országgyűlési képviselő
Dr. Horváth Ödön jogász, laptulajdonos, főispán
Dr. Matolcsy Károly főorvos, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) elnök
Dr. Márkus Ferenc ügyész, Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE) elnök
Dr. Bende Sándor bankelnök, gyártulajdonos, Baross Szövetség elnöke
Simala János gyümölcskereskedő, Baross Szövetség alelnöke
Réthely Gyula, üveg- és porcelánkereskedő, Baross Szövetség pénztárosa
Dr. Liszka Béla polgármester Németországba menekült, helyette a felesége Liszka Béláné és a fia Liszka György
Dr. Gazó Béla ny. gimnáziumigazgató

Sopronban népbíróság elé állított elittagok:

Rupprecht Antal Sopron vármegyei főispán 1944 áprilisától (nyugatra menekült)⁶⁸
Dr. Somsich Béla „nyilas” alispán⁶⁹
Kamenszky Árpád polgármester (nem igazolták, internálták)
Gacs János katolikus pap, országgyűlési képviselő⁷⁰
Rozmán Ferenc nyilas megyevezető-helyettes, Sopron város gazdasztjtje⁷¹
Dr. Drégely Béla csendőr százados

⁶⁸ Soproni Világosság, december 2., 4.

⁶⁹ Világosság, 1945. augusztus 23., 3.

⁷⁰ Soproni Világosság, 1946. április 29., 2.

⁷¹ Szabad Nép, 1945. július 22., 5.

Érsek Albert ny. ezredes, haditörvényszék elnök⁷²

Dominics Vilmos hadbíró, „Dél-Amerikába szökött”

Dégay Zoltán (evangélikus tanítóképző tanára)

Dr. Neun Henrik Volksbund Nyugat Magyarországi Területének vezetője

Dr. Thurner Mihály volt polgármestert 1945. november 26-én felmentették⁷³

Sopron vármegye tisztviselei közül népbíróági eljárás alatt áll hat fő: tiszti főügyész, 3 járási főjegyző, 1 árvaszéki ülnök, 1 aljegyző.⁷⁴

A felsorolásból jól látszik, hogy mindkét városban az országgyűlési képviselőket, a főispánokat, alispánokat és a polgármestereket, tehát a helyi politikai elit tagjait, jórészt népbíróság elé állították. Kecskeméten a helyi gazdasági elitet a Baross Szövetségben viselt tisztségeik miatt, a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének és az orvosok hasonló szerveződésének vezetőit vádolták háborús és népellenes bűncselekményekkel, melyek „faji” alapon szerveződtek és a zsidók kiszorításának országos és helyi szervei is voltak. Mivel Kecskeméten a nyilas uralom nem tudott kiépülni a front előretörése miatt, Sopronban a nyilas vezetők és a Volksbund helyi, magasabb pozícióiban lévőket állították népbíróság elé.

A Magyarországon felállított népbíróságok megítélése körül az elmúlt években vita bontakozott ki.⁷⁵ Pető Andrea szerint a népbíróságok tevékenységének megítélésére vonatkozóan létezik egy bal- és egy jobboldali álláspont.⁷⁶ Karsai László szerint hazánkban „hatékony és a korabeli európai normáknak megfelelő felelősségre vonás volt”⁷⁷ a népbíróságokon. Meg kell jegyezni, hogy több háborús főbűnöst hazaszállítottak nyugatról, akiket népbíróság elé állítottak és kivégeztek: Bárdossy László és Imrédy Béla volt miniszterelnököket, Jaross Andor belügyminisztert és két államtitkárát Bakó Lászlót és Endre Lászlót is kivégezték, akik a deportálások megszervezésében játszottak vezető sze-

⁷² Soproni Világosság, 1946. november 11., 3.

⁷³ Kisalföld, 1998. december 11., 7.

⁷⁴ Soproni Világosság, 1946. június 3., 2.

⁷⁵ A vita nem új keletű, és a mai napig sem zárult le. Például a *Népszabadság* 2010. január 9-i számában Szakály Sándor: Bűnösökről, sírokról – s a tényekről című írásában kifejtette, hogy nemcsak háborús bűnösöket ítélték el a népbíróságok, hanem ártatlanokat is, ezért szerinte újra kellene tárgyalni ezeket az ügyeket. Erre reflektált Szentirmay László: Népbíróági fürdővíz című írásával ugyanezen napilap 2010. január 22-i számában. Ebben kifejtette, „azért feltételezhető, hogy 1947-ig a perek döntő többségének a lezárulása csak kivételes esetben beszélhetünk igazságtalan vagy koncepció eljárásról.” A Kecskeméti Népbíróság általam áttekintett ügyei alapján meg kell állapítanom, hogy a helyi népbíróság az ügyek döntő többségét 1945-ben és 1946-ban tárgyalta, és ezen eljárások során jellemző volt az igazságtalan, koncepció eljárás. Például a fellelhető dokumentumok és egy interjú alapján nagy bizonyossággal kijelenthetem, hogy Deák Pált, Normák Józsefet és Turcsányi Istvánt is ártatlanul akasztották fel 1945-ben.

⁷⁶ Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. Múltunk, 2006/1. 41–71., (A továbbiakban: Pető 2006.), 69.

⁷⁷ Idézi Pető 2006: 42.

repet és sok más magas beosztású vezetőt is számon kértek.⁷⁸ A másik álláspont szerint a népbíróóságok működése nem volt jogszerű, a kezdetektől a kommunisták befolyása alatt álltak, és a hatalom megragadásához eszközként használták ezt az eredetileg igazságszolgáltatásra felállított intézményrendszert.

Véleményem szerint a fókusz vonatkozásában vannak a jelentős különbségek, Budapesten került sor az országosan jelentős szerepet játszó politikusok felelősségre vonására, ugyanakkor a 24 vidéki népbíróóságon kevésbé, vagy alig voltak ilyen ügydöntő szerepet betöltők. Én az utóbbi állásponttal értek egyet, amit bővebben is kifejtettem már és most nem szeretném megismételni,⁷⁹ helyette a két legjelentősebb hazai egyház vezetőinek a gondolatait szeretném megosztani a témában. Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek Tildy Zoltán miniszterelnökhöz 1945. november 23-án írt levelében a következőket fogalmazta meg: „a népbíróósági eljárásban az esetek legtöbbszörében nincs helye jogorvoslatnak, nincs tehát helye a netáni bírói tévedések kicorrigálásának, és hogy a bizonyításban nagy szerepe van azon kétes értékű rendőri nyomozásoknak, amelyek szerteszét az országban állandó gravamenek tárgyai a gyanúsítottakkal szemben jogosulatlanul alkalmazott letartóztatások és sokszor borzalmas testi fenyegetések miatt – akkor röviden rámutattam azon indokokra, amelyek ezeréves jogállamunkban a népbíróósági eljárás likvidálását és történelmi bíróságaink hatáskörének visszaállítását követelik. Szilárd meggyőződésem ugyanis, hogy a népbíróóságok által hozott halálos ítéleteket megnyugvással végrehajtani nem lehet, és az ezer- és ezerszámra meghozott hosszú időtartamú szabadságvesztésre szóló büntetések is revízióra várnak.”⁸⁰

Ravasz László dunamelléki református püspök 1945 novemberi püspöki jelentésében rögzítette, hogy „Magyarországon a háború elvesztésével az egész politikai rendszer szélsőjobboldalról olyan erővel vágódott át a szélsőbaloldalra, hogy ezt az átcsapódást méltán nevezhetjük az egyik legnagyobb magyar forradalomnak. [...] Sokszor az a benyomásunk, hogy a jobboldali fasizmust baloldali fasizmus váltotta volna fel, s szívszorongatva figyeljük, hogy az ellenkező végletekbe szédületesen kilengő inga mikor tér nyugalmi állapotba.”⁸¹ Kortárs egyházi vezetőkként úgy látták, hogy az 1945-ös évet jellemző igazságszolgáltatási és rendőrségi ügyek nem az ország demokratizálása irányába mutatnak, hanem inkább vissza a nyilas időkbe és az ország történelmi jogrendjének a visszaállítása lenne az előremutató, mert a korabeli szélsőbalra csapódás is hasonlóan súlyos károkat okozott.

⁷⁸ Zinner 2011, 148–149.

⁷⁹ Rigó 2014, 2017a, 2017b.

⁸⁰ Mindszenty József levele Tildy Zoltán miniszterelnökhöz 1945. november 23. (részlet), Magyar Hírlap, 1992. december 10., 8.

⁸¹ Ravasz 100. Püspöki jelentések. Ravasz László püspöki jelentései 1922–1948. Szerk. Kiss Réka, Lányi Gábor, Budapest, 2023., 411.

Az 1945-ös választások Kecskeméten és Sopronban

1945 szeptemberében és októberében a pártok már a nemzetgyűlési választásra készültek. A kampány során óriási mennyiségű, mintegy 25-30 millió plakát és röplap árasztotta el az országot, emellett a pártok választási gyűlések és házi agitáció révén igyekeztek meggyőzni a választásra jogosult polgárokat. A választásoknak azért volt óriási tétje, mert a pártok közötti erőviszonyok ekkor tisztázódhattak. A nemzetgyűlési választás főpróbája a budapesti helyhatósági választás volt 1945. október 7-én, amibe bevonták a főváros körüli agglomeráció településeit is. A két munkáspárt közös listát állított és 103 mandátumot szereztek, míg a Kiszegpárt 121-et, és így megszerezte a szavazatok abszolút többségét (50,5%). Ezt követően október 16-án Vorosilov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének közreműködésével tárgyalás kezdődött a koalíciós pártok között, amelyen szóba került, hogy az MNFF pártjai közös listán induljanak a választáson. A nyugati nagyhatalmak tiltakozása és a magyar pártok közötti kiélezett viták miatt ez a javaslat meghíúsult. 1945-ben a nemzetgyűlési választásokat november 4-én tartották. Az új választójogi törvény, az 1945. évi VIII. törvény jelentős változásokat eredményezett a választások módjában és a választásra jogosultak körében is. A törvény előírta a titkos szavazást, eltörölte kötelező jellegét és a vagyoni, műveltségi cenzust is. A választójog korhatára húsz évre csökkent, a nők is általános választójogot kaptak. A törvény nemzetközi összehasonlításban is demokratikusnak számított, a választáson országosan is igen magas volt a részvételi arány (92,56%).⁸²

Párt neve	Országosan a szavazatok aránya	Országosan a thj. városokban	Kecskemét	Sopron
Független Kiszegpárt	57,03	54,76	72,74	66,08
Magyar Kommunista Párt	16,96	13,57	9,92	11,44
Szociáldemokrata Párt	17,41	26,78	13,01	19,82
Nemzeti Parasztpárt	6,87	2,9	2,29	1,58
Polgári Demokrata Párt	1,62	1,94	2,05	0,83

3. táblázat: Az 1945. november 4-i választások eredményei Kecskeméten és Sopronban⁸³

⁸² Rigó 2014, 308–310.

⁸³ Rigó 2014, 311–313.

Ha a 12 törvényhatósági jogú város választási eredményeit összehasonlítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a Független Kisgazdapárt Kecskeméten érte el a legjobb eredményt, megszerezve a szavazatok közel háromnegyedét és Sopronban kapott a második legtöbb szavazatot, kétharmados arányt. Érdekes, hogy a kisgazdapárt a legalacsonyabb támogatást 36%-ot éppen a Sopron közelében fekvő Győrben kapott, ott a Szociáldemokrata Párt volt a legnépszerűbb.

Összegzés

Amikor Dominkovits Péter igazgató úrtól felkérést kaptam a 2024 októberi konferencián ezen téma feldolgozására, majd e tanulmány megírására magam sem gondoltam, hogy ennyi hasonló történetet fogok találni a két város 1945-ös eseményei vonatkozásában. Aból indultam ki, hogy Kecskemétet öt hónappal korábban megszállták a Vörös Hadsereg katonái Sopronnál és a földrajzi távolságon túl, az eltérő környezeti, gazdaságtörténeti és társadalomfejlődési folyamatok miatt, alig lesznek közös pontok. Ezzel szemben már a Horthy-korszakban is a városhierarchiában igen közel helyezkedett el a két város, jogi, funkcionális és jövedelmi téren is közel álltak egymáshoz. A nyilas uralom és a szovjet megszállás terén voltak ugyan jelentős különbségek, de a politikai rendőrség brutális fellépése mindkét városban jól megragadható és a népbíróság is hasonló módon igyekezett felelősségre vonni a régi elit tagjait. Az fontos különbség, hogy Sopronban nagy számban születtek, rövidebb ideig tartó börtönbüntetések, főleg az egykori Volksbund tagokkal szemben, és az esetükben a földbirtokaik elkobzása is gyakori volt. Kecskeméten több súlyos, hosszabb időtartamú börtönbüntetést szabtak ki és négy kivégzés is történt, ami elsősorban a politikai rendőrség brutalitásának és a népügyész kezdeti bosszúvágyának tudható be, de később ő is elbizonytalanodott a kommunisták törekvéseivel kapcsolatosan. A rendőrség mindkét városban a beismert vallomások brutális eszközökkel való kicsikarásán túl, rablással is igyekezett az alacsony fizetésüket kiegészíteni, vagy a zavaros időszakban jelentősebb vagyont felhalmozni. Az 1945-ös választáson is egészen hasonló eredmény született a két városban, Kecskeméten és Sopronban tették le a voksukat a legnagyobb arányban a kisgazdapárt mellett és utasították el leginkább a baloldali pártokat, azaz a polgárosodó lakosság itt állt ki leginkább a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a demokratikus értékek mellett.

Az alábbi írás egy tíz éve megjelent tanulmány¹ rövidített, illetve az ahhoz tartozó függelék kibővített és aktualizált változata. A függelék teljességre törekedve ismerteti a Széchenyi² családnak a nagycenki mauzóleumban és a temető más részein nyugvó tagjait. Újabb közlését elsősorban az indokolja, hogy a korábbi megjelenés óta eltelt évtizedben további temetésekre és újratemetésekre került sor. A másik fontos szempont, hogy a szakirodalomban, a sajtóban és a helyszíni idegenvezetések során eltérő adatok jelentek meg és hangoznak el arról, hogy Magyarország és Sopron vármegye e kimagasló jelentőségű családjából pontosan hányan is nyugszanak a nagycenki temető falain belül.

A nagycenki mauzóleum története 1860-ig

A nagycenki sírkert hazánk egyik legjelentősebb nemzeti emlékhelye és nemzetségi temetkezőhelye.³ Az előbbi közismert tény, az utóbbi kevésbé. Széchenyi István sírja révén a nagycenki mauzóleum már a dualizmus korában nemzeti zarándokhelyé, sőt kegyhelyé vált, majd az utóbbi évtizedekben idegenforgalmi nevezetességgé is. Ugyanakkor a temető dinasztikus, nemzetségi emlékhelyként is nagyon fontos, hiszen a Széchenyi család

¹ Tóth Vilmos: Temetői ősgaléria. A Széchenyi család nagycenki sírjai. In: Széchenyi Pál érsek emlékezete. Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei. Második, bővített kiadás. Szerk. Kristóf Lilla Alida, Tóth Vilmos. Győr, 2015. 110–133.

² A család tagjai az 1905-ben tartott nemzetségi ülésen úgy határoztak, hogy a családnév egységes és hivatalos írásmódja: „Széchenyi”. Vö. Széchenyi Viktor: Töredékek a sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi nemzetség történelméből. Székesfehérvár, 1933. 10–11.

³ A mauzóleumról és a temetőről szóló további irodalom: Csatkai Endre: Sopron környékének műemlékei. Sopron, 1932. 40–42.; Széchenyi Viktor: i. m. 172–196.; Csatkai Endre: Széchenyi-műemlékek Nagycenken. Soproni Szemle 3 (1939), 5–6. sz. 316–327.; Csatkai Endre és mások: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956. 561–563.; Gimes Endre: Nagycenk útikalauz. H. n., 1971. 79–85.; Keszei Dénes: Nagycenk múltja és jelene (monográfia). H. n., 1983. 184–190.; Kriszt György: Nagycenk. Széchenyi-mauzóleum. Budapest, 1991. (Tájak–Korok–Múzeumok kiskönyvtára, 400.); Síremlékek Győr-Moson-Sopron megyében. Szerk. Tóth Vilmos. Budapest, 2004. 14–35.; Kenessey Károly: Nagycenk. H. n., é. n. (Száz magyar falu könyvesháza.) 140–143.; Huiber Edit: Beszélő múlt, amiről a cenki sírkövek mesélnek. Történetek a falu múltjából. Nagycenk, 2014. (Nagycenki füzetek, 11.); Szentkúti Károly: Széchenyiek nyughelye. Nagycenki temető. Nagycenk, 2014.; Barokk freskófestészet Magyarországon. 3. kötet. Győr-Moson-Sopron és Vas megye. Szerk. Jernyei Kiss János. Budapest, 2022. 232–235.

1. kép. A Széchényi család mauzóleuma a nagycenki temetőben (a képek a szerző felvételei)

121 tagját temették ide,⁴ akik között minden generáció megtalálható a 18. század elejétől napjainkig, s mindhárom főág azok 19. századi szétválása óta. Számos olyan családtag is itt nyugszik, aki alig kötődött a településhez, mivel birtokai nem Sopron vármegyében voltak. A névsor kiegészíthető Erdődy Hanna és Széchényi Béla sírjával, ami bár nem a temetőben található, de létrejötté szervesen illeszkedik a nagycenki dinasztikus temetkezőhely kialakulásának történetébe.

A Széchényi-mauzóleum, illetve a temetőben található Széchényi-sírok együttese temetkezéstörténeti szempontból egyszerre tipikus és különleges. Tipikus, mert kiváló és jellemző példakkal szolgál a hazai arisztokrácia újkori temetkezésének megismeréséhez; különleges, mert a központi mauzóleum mellett számos további Széchényi-síremlék található a temetőben – az említett családtagok többsége nem a mauzóleumban nyugszik –, és az ősök újratemetésével tették családi temetkezőhelynél jóval többé: évszázadokon átívelő dinasztikus temetkezőhellyé. A nagycenki tendenciák kisebb-nagyobb mértékben érvényesek a magyar mágnáscsaládok temetkezésére – elsősorban a dunántúli katolikus arisztokrácia képviselőiére –, de ilyen koncepciózusan létrehozott síremlékegyüttesre nincs más példa. A nagycenki temető jelentősebb és sokrétűbb, mint a legtöbb hazai arisztokrata temetkezőhely.

⁴ A 121 családtagon belül 76 Széchényit és 45 hozzátartozót.

A család felemelkedését elindító Széchényi György esztergomi érseket rangjának megfelelően a pozsonyi székesegyházban temették el 1695-ben.⁵ Unokaöccse, Széchényi Pál kalocsai érsek eredeti temetkezési helyének kiválasztását a szerzetesrendjéhez való kötődés határozta meg: 1710. június 22-én a sopronbánfalvi pálos templomban helyezték nyugalomra. Pál érsek öccse, Széchényi György kapitány – 1697-ben a grófi rang elnyerője –, majd őt követően leszármazottainak több generációja a soproni ferences (később bencés) templom családi kriptájába temetkezett. Egyes családtagokat a kegyúri templomokban temettek el Fertőszéplakon, valamint a Vas vármegyei Egerváron.

A már évtizedek óta a Széchényiek tulajdonában lévő⁶ Cenk az 1740-es években emelkedett a család fontosabb központjai közé, miután György, az első gróf négy fiúunokája felosztotta egymás között a családi birtokokat. A négy unoka egyike, Széchényi Antal altábornagy kezdte építtetni Kiscenken a kastélyt, majd özvegye, Barkóczy Zsuzsanna emeltette Nagycenken a Feltámadt Üdvözítőnek szentelt temetőkápolnát.⁷ A kápolna és maga a sírkert is 1778-ban létesült, a temető mai mérete és elrendezése pedig az 1901-es területbővítést követően alakult ki. A kápolna eredetileg nem temetkezőhelynek épült; 1782-ben az alapítót, Barkóczy Zsuzsannát is férje mellett, az említett soproni templomban temették el. A templomokba való temetkezés dominanciája a 18. század végén még egyértelmű volt és az uralkodói rendelkezések sem tiltották meg – amint az elterjedt tévhit tartja –, csak szabályozták. A templomi temetkezés hagyományát Antal unokaöccse, nemzeti intézményeink alapítója, Széchényi Ferenc törte meg, aki átépíttette és temetkezőhellyé alakíttatta a nagynénje által alapított kápolnát.⁸

A nagycenki kápolna mauzóleummá bővítése 1806 és 1810 között valósult meg, Ringer József soproni építész tervei alapján.⁹ A felső szinten az ovális alaprajzú kápolna előcsarnokkal és új homlokzattal egészült ki; az alsó szinten az eredeti kápolna alatt kapott helyet a krypta előtere, a bővítmény alatt pedig a belső része. Koporsófülkéket csak az alsó szinten alakítottak ki, összesen 46-ot. A mauzóleum berendezése még évekig húzódott: 1819-ben Széchényi Ferenc siettetette a munkálatok befejezését, Ringer ekkor tervezte a krypta oltárát és az előcsarnok egyes részeit.¹⁰ A mauzóleumban 1809-ben került

⁵ Az újkori esztergomi érsekeket a 18. század végéig nem Esztergomban temették el. A középkori hagyomány Habsburg Károly Ambrus halálakor, 1809-ben éledt újjá.

⁶ Sárvár-felsővidék, vagyis az egykori hatalmas Nádasdy-birtok északi fele 1678-ban zálogként került György érsekhez, majd 1711-ben György kapitány, aki a család nemesi előnevét is innen kapta, jelentős részét végleg megszerezte.

⁷ Nagycenk és Kiscenk közigazgatási egyesítésére 1893-ban került sor.

⁸ A kápolna építésére, majd bővítésére vonatkozóan Csatkai Endre hivatkozott írásait tekintjük mérvadónak. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a legújabb szakirodalom szerint az 1778-ban épült kápolnát Széchényi Ferenc nem átalakíttatta, hanem lebontatta, majd 1804 körül teljesen új épületet emeltetett. Vö. Barokk freskófestészet Magyarországon: i. m. (A Nagycenkre vonatkozó fejezet szerzője Serfőző Szabolcs.)

⁹ Ringer volt a kiscenki kastély korabeli átépítésének tervezője is.

¹⁰ *Bártfai Szabó László*: A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története. 2. kötet. 1733–1820. Budapest, 1913. 493.

2. kép. Széchenyi István és Seilern Crescentia síremléke

sor az első temetésre: Széchenyi Ferenc sógorát, Desfours Ferenc Vencel tábornokot az előtérből a belső térbe vezető átjáró egyik fülkéjében helyezték nyugalomra.

Ezt követte 1811. október 25-én Széchenyi Pál érsek újratemetése. Ennek előzménye az 1809. évi francia megszállás volt, melynek során az idegen katonák feldúlták a sopronbátfalvi templom kriptáját. Széchenyi Ferenc ezután döntött úgy, hogy Pál érsek száz éven át itt nyugvó, „romlatlan állapotban találtatott”¹¹ testét – nádori és püspöki engedéllyel – átviteti a nemrég kialakított mauzóleumba. A koporsót ünnepélyes gyászmenet vitte Bánfalvától Nagycenkig, ahol az újratemetési szertartást Vilt József győri megyéspüspök végezte.¹² Széchenyi Ferenc, az újratemetés kezdeményezője – még ha tudta

¹¹ Fraknói Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820. Második kiadás. Budapest, 2002. (Millenniumi magyar történelem. Életrajzok.) 311.

¹² Bártfai Szabó László: A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. 1. kötet. 1252–1735. Budapest, 1911. 330.

3. kép. A Széchényi-mauzóleum kriptájának részlete

is, hogy mesterségesen létrehozott múmiáról van szó – a szakrális motívum hangsúlyozását tartotta fontosnak, és mind vallásos, mind családi értelemben ereklyeként tekintett a „romlatlan” testre. Az átemetés a Bánfalván kialakult kegyeletsértő állapot megszüntetésén túl az új mauzóleum rangjának emelését is szolgálta: az érsek holtteste egyszerre reprezentálta a keresztény életszentséget, illetve a család múltját, tradícióit. A reprezentáció igénye egyértelmű volt: a testet nem az egyik koporsófülkében helyezték el, hanem a krypta belső terében, lezáratlan koporsóban.

A belső térben az első tényleges temetésre 1815-ben került sor: Széchényi Lajos – Ferenc legidősebb fia – egyik gyermekét, Adalbertet temették ide. Őt követte 1820 augusztusában Meade-Guilford Karolina, Széchényi Pál alezredes – Ferenc középső fia – első felesége; majd 1820. december 18-án maga Széchényi Ferenc, akit a belső tér bejáratával szemközti falának egyik felső fülkéjében helyeztek nyugalomra, ami így joggal nevezhető az eredeti koncepció szerint a mauzóleum legrangosabb, a családfőt és építetőt megillető sírhelyének. Sírfelirata is megemlíti, hogy ő volt a temetkezőhely megalapítója. Mellette, a másik felső fülkében temették el 1824-ben özvegyét, Festetics Juliannát.

Széchényi Ferenc utolsó végrendeletében részletesen szólt – saját majdani temetése és síremléke mellett – az általa létesített mauzóleumról is.¹³ Örököseit kötelezte, hogy megfelelően gondoztassák a mauzóleumot és a temetőt, amelyeknek fenntartására az örökség meghatározott részét el is különítette. A témát érintő legfontosabb rész a végren-

¹³ Bártfai Szabó László: i. m. 2. kötet. 662–664.

delet 10. pontja: „Ezen familiánk kriptájába pedig ne temetessenek ennek utánna mások, mint a Széchenyi grófi familiából valók, tehát a fiágon lévők mindnyájan, vagy a férfiak, az asszonyi nemből pedig csak azok, a kik Széchenyi nevet holtokig viselik, azok tehát, a kiknek férjhezmenésekor neveket változtatni kell, ide ne temetessenek.”¹⁴

Széchenyi Pál érsek és Széchenyi Ferenc temetése a krypta belső terét tette dominánssá. Itt helyezték nyugalomra 1822-ben Clam-Gallas Alojziát, Széchenyi Lajos első feleségét; 1832-ben és 1833-ban Gézát és Kelement, Széchenyi Pál alezredes kisgyermekét; Lajos gyermekei közül 1840-ben Zsófiát és 1842-ben Károlyt; 1844-ben Széchenyi István kisleányát, Juliannát; 1849-ben Széchenyi Pál alezredes Mária leányát; majd 1855-ben Széchenyi Lajost, aki elsőként halt meg Ferenc három fia közül.¹⁵ Látható, hogy a mauzóleum már ekkoriban családi sírboltnál többé: nemzeti temetkezőhellyé vált. Széchenyi Ferenc három fiát és számos leszármazottjukat itt temették el, tehát a család mindhárom főága Nagycenket részesítette előnyben, bár 1820 után Lajosé és Pálé már kevésbé kötődött a településhez.¹⁶

A mauzóleum és a temető 1860 után

A mauzóleum alsó szintjén a 19. század derekáig egyértelműen a belső terem volt a kitüntetett terület. 1860. április 11-én azonban olyan személyiséget temettek el az előtérben, akinek sírja átalakította, sőt valósággal felborította a krypta addigi térbeli hierarchiáját: Széchenyi Istvánt. Az ő sírja olyan aurát alakított ki maga körül, ami térben is, eszmeileg is elhatárolta a többi temetkezési helytől, és mind Pál érsek, mind Széchenyi Ferenc nyugvóhelyét háttérbe szorította. Temetése a mauzóleum történetének fordulópontja volt: a krypta belső tere alárendelődött az előtérnek, és megkezdődött a sírbolt privát nemzeti emlékhelyből nyilvános nemzeti kultuszhellyé válása.

Széchenyi István kötődhetett a nagycenki temetkezőhelyhez, hiszen itt nyugodtak szülei, kisleánya és más családtagjai. Mindemellett 1843-ban megjelent írása, az Üdvlelde tanúsága szerint ő maga egyáltalán nem ragaszkodott ahhoz, hogy Nagycenken temessék el.¹⁷ Ebben a műben egy nemzeti sírkert létrehozásának gondolatát vetette fel, amely nem szimbolikusan, hanem valós temetésekkel lenne kialakítandó, elképzelése szerint Budán, a Gellért-hegyen; a nemzeti sírkertben való elhelyezést pedig nem az előjogok, hanem az elhunyt érdemei befolyásolnák. A kötet zárszavában szemérmesen körülírva utalt arra, hogy talán ő is méltó lenne ott nyugodni.¹⁸ Temetkezőhelyének későbbi kiválasztása, a család kívánsága mellett, az akkori politikai helyzet szülte kényszer eredménye volt.

¹⁴ *Bártfai Szabó László*: i. m. 2. kötet. 664.

¹⁵ Az 1820-as évekig létesített sírhelyeket latin feliratos tábla fedi; a magyar nyelvű sírfeliratok sora a két kisgyermekével kezdődött 1832/33-ban.

¹⁶ Széchenyi Ferenc felnőttkort megért fiúunokái közül Nagycenken kapott sírhelyet Lajos ágáról János, Károly és Imre; Pál ágáról Kálmán, Gábor, Gyula és ifj. Pál; István ágáról pedig Béla.

¹⁷ *Széchenyi István*: Üdvlelde. Gróf Dessewffy Aurél hátrahagyott némi iromány-töredékivel. Pest, 1843.

¹⁸ *Széchenyi István*: i. m. 128–130.

4. kép. Erdődy Hanna és Széchenyi Béla síremléke

5. kép. Az ősök szarkofágja

Széchenyi István halála után fia, Béla lett a cenki uradalom birtokosa. Nagypapjához, Széchenyi Ferenchez hasonlóan ő is sokat tett a nemzeti emlékhely koncepciózus kiépítéséért; érdekes módon mégsem ősei mellett nyugszik. 1872-ben ugyanis meghalt szeretett felesége, Erdődy Hanna, akinek kívánsága az volt, hogy ne a mauzóleumban, hanem a településen kívül, a kiscenki kettős hársfasor végén temessék el. Itt, az egykori remetekápolnánál valósult meg 1878-ban síremléke, a korabeli hazai funerális művészet kimagasló alkotása. A hatalmas szarkofágon látható domborművek a jeles bécsi szobrászművész, Carl Kundmann alkotásai. A rendkívül attraktív mű a grófnő tragikusan korai halálára emlékeztet, a természeti környezetben magányosan álló síremlék pedig a romantika egyik Európa-szerte elterjedt toposzát jeleníti meg. Széchenyi Béla – aki nem nősült újra – évtizedekkel később, 1918 decemberében halt meg Budapesten. Az akkori közalapok és a tetőpontján járó világjárvány miatt testét nem lehetett rögtön Nagycenkre szállítani, így ideiglenesen a Kerepesi úti temetőben kapott sírhelyet, és csak 1920-ban helyezték át felesége mellé. Az Erdődy Hannának állított síremléket eleve közös nyugvóhelyüknek szánta, ezt a sírfelirat is igazolja. Bár jelentős részben az ő műve a nagycenki temető funerális ősgalériájának megalkotása, ezt abban a tudatban vitte véghez, hogy ő maga máshol fog nyugodni.¹⁹

A nagycenki temető szerepe a mauzóleuméhoz képest 1910-ig elhanyagolható volt, legalábbis a dinasztia szempontjából. Az első itt eltemetett rokon Zichy Ilona volt 1883-ban (Széchenyi Istvánné első házasságából származó gyermekeinek egyike). 1885-ben Széchenyi Lajos leányát, Júliát temették ide, mivel az alapító végrendelete értelmében nem kerülhetett a mauzóleumba. A sírkert szempontjából döntő fontosságú változás 1910-ben következett be, amikor lezajlott az ősök hamvainak egybegyűjtése és áthelyezése Nagycenkre. A temető ezzel vált végleg nemzeti kultuszshellyé, egyben ezzel vette kezdetét a Széchenyiek kultéri síremlékegyüttesének kiépítése a mauzóleum mögött kialakított új temetőrészen, ahol a főút melletti és a temető hátsó, azaz déli falánál található sírhelyek a családtagok részére voltak fenntartva.

A Széchenyiek 1910. február 6-án tartott nemzeti ülésén Széchenyi Viktor, Férj vármegye akkori főispánja indítványozta, hogy „eleinknek Széplakon, Egerváron és Sopronban talált hamvai szállittassanak át Nagycenkre és ott helyeztessenek el méltó helyen.”²⁰ A nemzeti képviselői eldöntötték, hogy a hamvak nem a mauzóleumba, hanem a temető kiemelt helyére, közös sírboltba fognak kerülni. A csoportos újratemetésre 1910. szeptember 16-án került sor. Ez egyszerű körülmények között zajlott le, ám 1911. szeptember 20-án az áthelyezett hamvak fölé emelt kőszarkofág felavatását már nagy ünnepség kísérte. A síremléket Széchenyi Miklós győri megyéspüspök szentelte fel

¹⁹ Széchenyi Béla a felesége halála után hozta létre a nagycenki hitbizományt. Ennek egyik motivációja az volt, hogy a Széchenyiek temetkezőhelye, Széchenyi Ferenc végrendeletének szellemében, ne kerülhessen más család birtokába (Béla nem született fia).

²⁰ A templomi sírboltokban nyugvó családtagok kilétét előzőleg Széchenyi Viktor és Bártfai Szabó László állapította meg. Vö. Széchenyi Viktor: i. m. 15.

6. kép. Széchényi Alajos mauzóleuma a felújítás előtt

a család számos tagja és a nagycenki lakosság jelenlétében.²¹ A tekintélyes méretű szarkofág, Havranek Antal kőfaragó alkotása a sírkert kettős kereszt alaprajzú főútján kapott helyet, felirata pedig az ott eltemetettek leszármazási rendbe szedett névsorát is tartalmazza.

Az ősök hamvainak csoportos áthelyezése a főúri reprezentáció fontos és a maga nemében egyedülálló példája volt. Tizenhét – 1703 és 1796 között elhunyt – személy földi maradványai kerültek a közös nagycenki sírba az említett soproni, fertőszéplaki és egervári templomokból, köztük az összes főági felmenő Györgyig, az első grófig. Így a nagycenki temetőben nyugvó legrégebben (1703) elhunyt családtag Széchényi Györgyné Mórocz Ilona lett. Ide kerültek Széchényi Antal altábornagy és a temetőkápolnát megalapító felesége, Barkóczy Zsuzsanna hamvai is, de Antal eredeti síremléke a soproni bencés templomban maradt. Az ősök átemetése a kor uralkodó eszméivel, a historizmussal és a pozitivizmussal is összefüggésbe hozható, amelyekkel együtt járt a tradíciók és az emlékezés kultusza, a múlt feltárásának és rendszerezésének igénye, és amelyek erős hatást gyakoroltak a korabeli funerális kultúrára is. Az áthelyezett ősök síremlékének elsődleges feladata a család múltjának hirdetése lett.

A Széchényiek körében a mauzóleumba való temetkezés az 1910-es évekig maradt domináns. 1871-ben itt helyezték nyugalomra Széchényi Ferenc utolsóként meghalt fiát, Pált. 1875-ben a Széchényi István mellett kapott nyugvóhelyet felesége, Seilern Crescentia. 1898-ban itt temették el Széchényi Imrét, aki hosszú ideig az Osztrák–Ma-

²¹ Ugyanezen a napon mutatták be a családtagoknak a Bártfai Szabó László által írt monográfia első kötetét. Vö. *Széchényi Viktor*: i. m. 18.

gyar Monarchia berlini nagykövete volt. A családnak István után még három tagja nyert el miniszteri posztot: mindannyian itt nyugszanak (Széchenyi Pál 1901-ben, Gyula 1921-ben, Manó 1926-ban halt meg). A kriptá előterében, Széchenyi István sírjával szemben temették el 1943-ban Széchenyi Bertalan felsőházi elnököt. Az ő felesége, Andrássy Natália volt az utolsó, akit halálakor (1951) a mauzóleumba temettek. A legutolsó temetésre 1977-ben került sor, ez azonban újratemetés volt: a szintén 1951-ben elhunyt Széchenyi Ilona koporsója érkezett ide Budapestről. Ezt követően már nem maradt üres sírhely az épületen belül, ahol ma összesen 48 családtag nyugszik.²²

Az épületen kívüli temetések az ősök szarkofágjának létesítését követően váltak jellemzővé. A szarkofág körül, a temető főútja mellett négy sírboltot alakítottak ki, ezekben temették el 1914-ben Széchenyi Kálmánt, 1928-ban Széchenyi Rezsőt és 1930-ban Széchenyi Gézát. Bár felmenőik a mauzóleumban nyugszanak és ezekben az években még őket is oda lehetett volna temetni, mégis a kültéri sírboltokban kaptak sírhelyet. Ez jelentős változás volt: a mauzóleum jelentősége valamelyest csökkent, és a családtagok körében megjelent a temető mauzóleumon kívüli részeinek preferálása. Az 1929-es

7. kép. A temető hátsó falánál álló sírboltok

²² A 46 koporsófülkébe 47 családtagot temettek, mivel Géza és Kelemen, a két említett kisgyermek közös fülkében nyugszik. A 48. családtag Széchenyi Pál érsek.

nemzeti ülése eldöntötték, hogy a mauzóleumot nem bővítik ki, és az újabb családi sírboltok a temető fenntartott sírhelyein épülhetnek fel.²³ A kültéri temetkezőhelyek korábban alárendelt szerepet töltek be, szimbolikus jelentőségüket az ősök szarkofágja növelte meg. Bár maga a mauzóleum még így is nagyobb jelentőséggel bírt, a mögötte lévő területen felállított síremlékek számára előnyt jelentett, hogy kifelé reprezentáltak, a temető bárki által látható és látogatható részén létesültek.

1918-ban épült fel a nagycenki temető második mauzóleuma, a három évvel korábban Bukovinában elesett Széchényi Alajos számára, akinek a koporsója 1923-ban került ide a budapesti Kerepesi úti temetőből. Jánszky Béla építész és Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész alkotása a temető főútjának lezárásaként épült fel; az Erdődy-síremlék mellett ez a másik nagycenki főúri síremlék, ami figurális ábrázolást is tartalmaz. Építtetője Alajos apja, Széchényi Emil volt, akit később szintén ott temettek el. A hátsó temetőfalnál még két mauzóleum épült az 1920-as években, Storno Miksa tervei alapján. Az elsőben nyugszik a két diplomata, az 1934-ben elhunyt Széchényi Dénes és az 1938-ban meghalt László. A másodikat csak néhány évvel ezelőtt kezdték rendszeresen használni. Az utóbbi évtizedekben Széchényi Alajos mauzóleumába is temettek családtagokat, és a bal oldali temetőfal mellett is létesültek kisebb, önálló Széchényi-sírok. Számos családtag hamvai áthelyezéssel kerültek Nagycenkre, elsősorban a budapesti Farkasréti temetőből.

A Széchényi család nagycenki temetkezése tehát a mauzóleum kialakítása óta folyamatosan tart; ez a kontinuitás a 20. század második felében meglazult, de nem szakadt meg. Magyarországon, illetve nyugati emigrációban élt családtagok egyaránt kerültek a tradicionális temetkezőhelyre. Az utóbbi időben a dinasztia tagjai ismét egyre nagyobb számban temetkeznek ide. Magyarország és az egykori magyar területek más településein is találhatók Széchényi-sírok, ám ezek egyike sem nevezhető nemzeti temetkezőhelynek.

A Széchényi és a rokon családok Nagycenken eltemetett tagjai

Bár a család állásfoglalását tiszteletben tartva a „Széchényi” írásmód tekintendő helyesnek, az alábbi, 123 nevet tartalmazó felsorolásban a családnév második ékezetének megléte vagy hiánya a síremlékeken olvasható verziót követi. Ha a síremléken nem szerepel a név, akkor a hagyományos formánál maradtunk. A nevekhez kapcsolódó [római] számolás célja az azonosíthatóság, ezért csak a Nagycenken nyugvó családtagokat veszi figyelembe. Egyetlen kivételt tettünk: I. Györgynek hagyományosan az érseket nevezzük. A hozzátartozók említésekor *kurzívval* írtuk azoknak a nevét, akik Nagycenken vannak eltemetve. Helykímélés érdekében a Széchényi család nemesi előnevét (sárvár-felsővidéki) nem tüntettük fel.

²³ Széchényi Viktor: i. m. 89.

Széchenyi család²⁴

Széchenyi Adalbert, gróf (Sz. [I.] Lajos és Clam-Gallas Alojzia fia) 1814–1815. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 16. sírfeliratot.)

Széchenyi Alajos, gróf (Sz. *Emil* fia; az első világháború hősi halottja) 1892–1915. (Sírja a temető hátsó falánál. Áthelyezve a budapesti Kerepesi úti temetőből.)

Széchenyi Alice, gróf (Sz. [I.] Sándor leánya) 1873–1930. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 25. sírfeliratot.)

Széchenyi Andor, gróf (Sz. *István* unokája, Sz. Ödön pasa és *Almay Irma* fia) 1865–1907. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 40. sírfeliratot.)

Széchenyi Andor Pál, gróf (Sz. [I.] Gyula és *Zichy-Ferraris Karolina* fia; császári és királyi kamarás, titkos tanácsos) 1864–1943. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 15. sírfeliratot.)

Széchenyi Anna Borbála, gróf (Sz. [II.] *Zsigmond* leánya, Sz. [I.] *Ferenc* nővére; első férje Forgách János csongrádi főispán, második férje *Desfours Ferenc Vencel*) 1753–1817. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 36. sírfeliratot.)

Széchenyi [I.] Antal, gróf (Sz. [I.] *Zsigmond* és *Batthyány Mária Terézia* fia; altábornagy, ezredtulajdonos; Egervár, Pölöske és Szentgyörgy örökös várkapitánya, császári és királyi kamarás, titkos tanácsos; a kiscenki kastély és a kópházai kegytemplom építetője, a kiscenki ménés és a hársfásor megalapítója) 1714–1767. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból, eredeti síremléke ma is ott található.)

Széchenyi [II.] Antal, gróf (Sz. [II.] *Pál* dédunokája, Sz. Frigyes fia; író) 1924–2009. (Sírja a temető hátsó falánál.)

Széchenyi Béla, gróf (Sz. *István* fia; politikus, országgyűlési képviselő, koronaőr, a Főrendiház alelnöke; Ázsia-utazó, geográfus, ősrégész, író, az MTA tagja; valóságos belső titkos tanácsos; a Julián Egyesület és a Turáni Társaság elnöke, a Magyar Földrajzi Társaság tiszteletbeli elnöke, a Budapesti Hajósegylet megalapítója; műgyűjtő, mecénás, adományozó, a nagycenki hitbizomány megalapítója) 1837–1918. (Sírja a településen kívül, a hársfásor végén. Áthelyezve a budapesti Kerepesi úti temetőből.)

Széchenyi [I.] Bertalan, gróf (Sz. [I.] Sándor fia; politikus, a Főrendiház alelnöke, majd a Felsőház elnöke, az MTA tagja; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; az Országos Erdészeti Egyesület és a Széchenyi Tudományos Társaság elnöke) 1866–1943. (Sírja a mauzóleum előterében. Lásd a 45. sírfeliratot.)

Széchenyi [II.] Bertalan, gróf (Sz. *Márton* fia; az amerikai légierő veteránja) 1937–2015. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)

²⁴ A genealógiai adatok két összegzése: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 10. kötet. Pest, 1863. 517–525.; Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. 4. kötet. Budapest, 1998. 26–53.

- Széchenyi [I.] Dénes**, gróf (Sz. Imre fia; diplomata, koppenhágai rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos) 1866–1934. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi [II.] Dénes**, gróf (Sz. [II.] Géza fia; az Operaház zenekarának tagja; Budapest ostromának áldozata) 1917–1945. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Széchenyi Elemér**, gróf (Sz. [IV.] Pál fia) 1940–2003. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Emil**, gróf (Sz. [III.] Pál fia; politikus, Sopron vármegye főispánja, országgyűlési képviselő, koronaőr, az MTA tagja; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; a Magyar Vöröskereszt Egyesület elnöke, a Magyar Általános Bizalmi Bank és a Hansági Tőzseipar Rt. igazgatóságának elnöke, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság alelnöke) 1865–1932. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Ernő**, gróf (Sz. [II.] Pál dédunokája, Sz. Frigyes fia) 1913–2005. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Eugénia**, gróf (Sz. Gábor leánya) 1873–1893. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 38. sírfeliratot.)
- Széchenyi Ferdinánd**, gróf (Sz. [I.] Dénes fia; író) 1909–1986. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Széchenyi [I.] Ferenc**, gróf (Sz. [II.] Zsigmond fia; politikus, helyettes horvát bán, a Báni Tábla elnöke, többször királyi biztos és főispáni helytartó, Somogy vármegye főispánja, a Hétszemélyes Tábla elnöke, főkamarásmester, helyettes országbíró, valóságos belső titkos tanácsos; könyv- és műgyűjtő, numizmatikus, mecénás, adományozó, az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítója, több külföldi tudományos akadémia tagja; a nagycenki mauzóleum és az iváni templom építtetője, a kiscenki és a horpácsi kastély átépíttetője, a segesdi, az iváni és a pölöskei hitbizomány megalapítója) 1754–1820. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd az 1. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] Ferenc**, gróf (Sz. [III.] Pál dédunokája, Sz. György zempléni főispán fia) 1919–1994. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Széchenyi Franciska**, gróf (Sz. [II.] Pál dédunokája, Sz. Frigyes leánya) 1915–2006. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Frigyes**, gróf (Sz. [II.] Pál dédunokája, Sz. Frigyes fia) 1912–1983. (Sírja a temető hátsó falánál. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Széchenyi Gábor**, gróf (Sz. [II.] Pál és Zichy-Ferraris Emília fia) 1828–1921. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 34. sírfeliratot.)
- Széchenyi [I.] Géza**, gróf (Sz. [II.] Pál és Zichy-Ferraris Emília fia) 1830–1832. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 12. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] Géza**, gróf (Sz. [I.] Lajos unokája, Sz. Dénes 1848-as főhadnagy fia, Sz. Imre agrárpolitikus öccse, Sz. Viktor fejeri főispán bátyja; császári és királyi kamarás) 1860–1930. (Sírja a temető főútja mellett.)

- Széchenyi Géza László**, gróf (Sz. [II.] Géza unokája, Sz. Lajos országgyűlési képviselő fia) 1926–1996. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve Argentínából.)
- Széchenyi [II.] György**, gróf (Sz. Lőrinc fia, Sz. [I.] György érsek unokaöccse, Sz. [I.] Pál öccse; Egervár, Pölöske és Szentgyörgy örökös várkapitánya, 1697-ben a grófi rang elnyerője) 1656–1732. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)
- Széchenyi [III.] György**, gróf (Sz. [I.] János fia) 1828–1897. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 33. sírfeliratot.)
- Széchenyi [IV.] György**, gróf (Sz. [III.] Pál dédunokája, Sz. György zempléni főispán fia) 1923–1986. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Széchenyi [I.] Gyula**, gróf (Sz. [II.] Pál és Zichy-Ferraris Emília fia; politikus, közös külügyminiszteri tanácsos, Sopron vármegye főispánja, a király személye körüli miniszter; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, József Károly Lajos királyi herceg udvarmestere, főajtónálló- majd főlovászmester; a Nemzeti Kaszinó igazgatója) 1829–1921. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 10. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] Gyula**, gróf /Julio Esteban Gabriel Széchenyi/ (Sz. Géza László fia; építész) 1958–2022. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Széchenyi [I.] Ignác**, gróf (Sz. [I.] Zsigmond és Batthyány Mária Terézia fia; alezredes, császári és királyi kamarás) 1712–1777. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve az egervári templomból.)
- Széchenyi [II.] Ignác**, gróf (Sz. [I.] Antal fia) 1739–1741. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a fertőszéplaki templomból.)
- Széchenyi Ilona**, gróf (Sz. István unokája, Sz. Ödön pasa és Christopulos Eulália leánya) 1888–1951. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Áthelyezve Budapestről. Lásd a 35. sírfeliratot.)
- Széchenyi Imre**, gróf (Sz. [I.] Lajos és Wurmbbrand-Stuppach Franciska fia; diplomata, nápolyi követ, berlini nagykövet, országgyűlési képviselő; főasztalnokmester, császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; zeneszerző) 1825–1898. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 30. sírfeliratot.)
- Széchenyi Irma**, gróf /Dehény Tiborné/ (Sz. [II.] Pál dédunokája, Sz. Frigyes leánya) 1917–2006. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi István**, gróf (Sz. [I.] Ferenc fia; a 19. századi magyarországi reformpolitika kezdeményezője; királyi biztos, a Helytartótanács közlekedésügyi osztályának vezetője, az első magyar kormány közlekedés- és közmunkaügyi minisztere, országgyűlési követ, majd képviselő; író, az MTA egyik létrehozója és másodelnöke; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; a Lánchíd, a dunai és balatoni gőzhajózás, az óbudai hajógyár és téli kikötő, valamint a pesti hengermalom létesítésének vezetője, az Al-Duna és a Tisza szabályozásának elindítója, a lóversenyzés és a selyemtermelés hazai megalapozója; a Nemzeti Kaszinó, az Első Lótenyésztő Egyesület, a Dunagőzhajózási Társulat és a Kereskedelmi Bank megalapítója, Pest és Buda

- egyesítésének egyik kezdeményezője; a Pályafuttatási Társulat, a Magyarországi Állattenyésztő Társaság, a Sopron-Vasi Szederegylet, a Pesti Lovaregylet, a Gyáralapító Társaság, a Buda-Pesti Tunnél Társaság és a Balatoni Gőzhajózási Társaság elnöke, a Lánchíd Társaság alelnöke, a Pesti Testgyakorló Intézet igazgatója; a kiscenki kastély átépíttetője) 1791–1860. (Sírja a mauzóleum előterében. Lásd a 43. sírfeliratot.)
- Széchenyi [I.] János**, gróf (Sz. [I.] Lajos és Clam-Gallas Alojzia fia; császári és királyi kamarás) 1802–1874. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 22. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] János**, gróf (Sz. [I.] Dénes fia) 1897–1969. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi János Péter**, gróf (Sz. [II.] János fia) 1934–2013. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi József**, gróf (Sz. [II.] Zsigmond fia, Sz. [I.] Ferenc bátyja; Festetics Julianna első férje; császári és királyi kamarás) 1751–1774. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)
- Széchenyi [I.] Júlia**, gróf /lady Parry-Waltham/ (Sz. [I.] Lajos és Clam-Gallas Alojzia leánya) 1809–1885. (Sírja a temető jobb oldalfalánál.)
- Széchenyi [II.] Júlia**, gróf (Sz. [II.] János felesége; Sz. Andor Pál és Csekonics Andrea leánya) 1900–1990. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Julianna**, gróf (Sz. István leánya) 1844–1844. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 20. sírfeliratot.)
- Széchenyi Kálmán**, gróf (Sz. [II.] Pál és Zichy-Ferraris Emília fia; agrárpolitikus, császári és királyi kamarás; a Sopron Vármegyei Gazdasági Egyesület elnöke) 1824–1914. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Széchenyi Karolina**, gróf /gróf Wimpffen Simonné/ (Sz. [I.] Gyula és Zichy-Ferraris Karolina leánya) 1869–1932. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi [I.] Károly**, gróf (Sz. [I.] Lajos és Clam-Gallas Alojzia fia; őrnagy) 1812–1842. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 6. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] Károly**, gróf (Sz. Kálmán fia) 1853–1937. (Sírja a temető főútja mellett; a neve nincs kiírva.)
- Széchenyi Kelemen**, gróf (Sz. [II.] Pál és Zichy-Ferraris Emília fia) 1833–1833. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 12. sírfeliratot.)
- Széchenyi [I.] Lajos**, gróf (Sz. [I.] Ferenc fia, Sz. István bátyja; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Zsófia hercegnő udvarmestere; mecénás, alapítványtevő) 1781–1855. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd az 3. sírfeliratot.)
- Széchenyi [II.] Lajos**, gróf (Sz. [I.] Sándor fia; diplomata, kairói, szófiai, majd hágai rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, közös külügyminisztériumi osztályfőnök; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos) 1868–1919. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Áthelyezve Kaltenleutgebenből. Lásd a 28. sírfeliratot.)
- Széchenyi [I.] László**, gróf (Sz. [I.] Zsigmond és Batthyány Mária Terézia fia; császári és királyi kamarás; a horpácsi kastély építtetője) 1713–1760. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)

- Széchenyi** [II.] **László**, gróf (Sz. [I.] **János** fia) 1826–1887. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 24. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [III.] **László**, gróf (Sz. **Imre** fia; diplomata, washingtoni, majd londoni rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, kormánybiztos; császári és királyi kamarás; az Országos Gyermekvédő Liga elnöke) 1879–1938. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Manó**, gróf (Sz. **Kálmán** fia; diplomata, államtitkár, a király személye körüli miniszter; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos) 1858–1926. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 17. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [I.] **Mária**, gróf (Sz. [I.] **Antal** leánya) 1740–1741. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a fertőszéplaki templomból.)
- Széchenyi** [II.] **Mária**, gróf (Sz. [II.] **Pál** és **Zichy-Ferraris Emília** leánya) 1825–1849. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 14. sírfeliratot.)
- Széchenyi Mária Ágnes**, gróf /kis'sennyei gróf 'Sennyey Jánosné/ (Sz. [II.] **Pál** dédunokája, Sz. **Jenő** leánya, Sz. **Miklós** püspök unokahúga) 1910–1996. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Széchenyi Márton**, gróf (Sz. [I.] **Bertalan** és **Andrássy Natália** fia) 1909–1987. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Széchenyi Melánia**, gróf (Sz. **Kálmán** leánya) 1857–1927. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Széchenyi** [I.] **Mihály**, gróf (Sz. [I.] **Zsigmond** és **Barkóczy Mária** fia) 1735–1735. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a fertőszéplaki templomból.)
- Széchenyi** [II.] **Mihály**, gróf (Sz. [III.] **Pál** unokája, Sz. **Aladár** somogyi főispán és **Andrássy Natália** fia; első felesége **Cséry Sarolta** teniszező) 1895–1959. (Sírja a temető bal oldalfalánál. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Széchenyi** [III.] **Mihály**, gróf (Sz. [II.] **Mihály** és **Cséry Sarolta** fia; a második világháború hősi halottja) 1924–1944. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Móric**, gróf (Sz. **Péter** fia) 1908–1987. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi** [I.] **Pál** (Sz. **Lőrinc** fia, Sz. [I.] **György** érsek unokaöccse, Sz. [II.] **György** bátyja; pálos szerzetes, bánfalvi perjel; teológiai tanár, címzetes pécsi püspök, szentgotthárdi apát, győri kanonok és nagyprépost, veszprémi püspök, kalocsai érsek; diplomata, királyi tanácsos, Veszprém és Bács vármegye főispánja; a Budai Kamarai Albizottság elnöke) 1645–1710. (Szabadon álló koporsója a mauzóleum belső terében. Áthelyezve a sopronbánfalvi pálos templomból. Lásd a 49. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [II.] **Pál**, gróf (Sz. [I.] **Ferenc** fia, Sz. **István** bátyja; alezredes, császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; az iváni kastély építtetője) 1789–1871. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 8. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [III.] **Pál**, gróf (Sz. [II.] **Pál** és **Zichy-Ferraris Emília** fia; gazdaságpolitikus, országgyűlési képviselő, földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter; császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos; a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. elnöke, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke) 1838–1901. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 21. sírfeliratot.)

- Széchenyi** [IV.] **Pál**, gróf (Sz. *Emil* fia) 1903–1978. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Péter**, gróf (Sz. *Imre* fia; császári és királyi kamarás) 1870–1924. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 32. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [I.] **Rezső**, gróf (Sz. [II.] *Pál* unokája, Sz. *Ferenc* fia; császári és királyi kamarás) 1862–1928. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Széchenyi** [II.] **Rezső**, gróf (Sz. [I.] *Rezső* fia) 1891–1931. (Sírja a temető főútja mellett; a neve nincs kiírva.)
- Széchenyi** [I.] **Sándor**, gróf (Sz. [I.] *János* fia; politikus, Tolna vármegye főispánja, a Főrendiház alelnöke; valóságos belső titkos tanácsos; az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatóságának elnöke) 1837–1913. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 26. sírfeliratot.)
- Széchenyi** [II.] **Sándor**, gróf (Sz. [II.] *Pál* dédunokája, Sz. *Frigyes* fia) 1919–1955. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Széchenyi Tibor**, gróf (Sz. [II.] *Dénes* fia; könyvtáros) 1942–2003. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Széchenyi** [I.] **Zsigmond**, gróf (Sz. [II.] *György* fia; Somogy vármegye főispánja, Egervár, Pölöske és Szentgyörgy örökös várkapitánya, császári és királyi kamarás; a széplaki templom építtetője) 1681–1738. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a fertőszéplaki templomból.)
- Széchenyi** [II.] **Zsigmond**, gróf (Sz. [I.] *Zsigmond és Batthyány Mária Terézia* fia; császári és királyi kamarás) 1720–1769. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból. Emlékére elhelyezett díszurna a kastélykápolnában, majd a mauzóleum előterében. Lásd a 48. feliratot.)
- Széchenyi Zsófia**, gróf (Sz. [I.] *Lajos és Clam-Gallas Alojzia* leánya) 1820–1840. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 19. sírfeliratot.)

Hozzá tartozók

- Almásy Huberta**, zsadányi és törökszentmiklósi gróf (Sz. *Jenő* felesége) 1880–1946. (Sírja a temető bal oldalfalánál. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Almay Irma**, almási (Sz. *Ödön* pasa első felesége) 1844–1891. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 41. sírfeliratot.)
- Andrássy Erzsébet**, csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf (Sz. [III.] *Pál* felesége; Andrássy György országbíró leánya) 1840–1926. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 18. sírfeliratot.)
- Andrássy Natália**, csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf (Sz. [I.] *Bertalan* felesége; első férje Sz. *Aladár* somogyi főispán; Andrássy Manó gömör-kishonti, zempléni és tornai főispán leánya, Andrássy Gyula miniszterelnök unokahúga) 1864–1951. (Sírja a mauzóleum előterében. Lásd a 46. sírfeliratot.)
- Auersperg Krisztina**, gottscchei és welsi herceg (Sz. [II.] *Antal* felesége) 1920–2008. (Sírja a temető hátsó falánál.)

- Barkóczy Mária**, szalai és tavarnai gróf (Sz. [I.] *Zsigmond* második felesége; ifj. Barkóczy Ferenc kuruc ezredes leánya, Barkóczy Ferenc esztergomi érsek és *Barkóczy Zsuzsanna* nővére; a széplaki kálváriák építtetője) 1695–1761. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a fertőszéplaki templomból.)
- Barkóczy Zsuzsanna**, szalai és tavarnai gróf (Sz. [I.] *Antal* felesége, egyben apja második feleségének húga; ifj. Barkóczy Ferenc kuruc ezredes leánya, Barkóczy Ferenc esztergomi érsek húga; a nagycenki temetőkápolna építtetője) 1715–1782. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)
- Batthyány Mária Terézia**, németújvári gróf (Sz. [I.] *Zsigmond* első felesége; Batthyány Ferenc főpohárnokmester leánya) †1721. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)
- Clam-Gallas Alojzia**, gróf (Sz. [I.] *Lajos* első felesége) 1781–1822. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 4. sírfeliratot.)
- Csekonics Andrea**, zombolyai és janovai gróf (Sz. *Andor Pál* első felesége; Csekonics Endre főasztalnokmester leánya) 1870–1913. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 13. sírfeliratot.)
- Cséry Sarolta**, cséri és szentlőrinczi (Sz. [II.] *Mihály* első felesége; teniszező, tizenkétyszer magyar és egyszer osztrák bajnok) 1894–1977. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Cziráky Mária Anna**, cziráki és dénesfalvi gróf (Sz. [II.] *Zsigmond* felesége; a horpácsi kastély átépíttetője) 1724–1787. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból. Szívurnája a kastélykápolnában, majd a mauzóleum előterében. Lásd a 47. feliratot.)
- Desfours Ferenc Vencel**, monti és athienvillei gróf (Sz. *Anna Borbála* második férje; tábornok, császári és királyi kamarás) 1739–1809. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 39. sírfeliratot.)
- Desfours Franciska**, monti és athienvillei gróf /báró Madrovszky Jánosné/ (*Desfours Ferenc Vencel* és Walderode Antónia leánya) 1764–1814. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 42. sírfeliratot.)
- Dőry Natália**, jobaházi (Sz. [I.] *Sándor* felesége) 1846–1928. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 27. sírfeliratot.)
- Elischer Evelyn** /Sallay Istvánné/ (Sz. [II.] *Dénes* anyósa) 1886–1955. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Erdődy Ágota**, monyorókeréki és monoszlói gróf (Sz. [I.] *János* felesége; Erdődy György varasdi főispán leánya, *Erdődy Hanna* nagynénje) 1808–1882. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 23. sírfeliratot.)
- Erdődy Hanna**, monyorókeréki és monoszlói gróf (Sz. *Béla* felesége) 1845–1872. (Sírja a településen kívül, a hársfasor végén.)
- Esterházy Mária**, galánthai gróf (Sz. *Péter* felesége) 1882–1927. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 31. sírfeliratot.)

- Festetics Julianna**, tolnai gróf (Sz. József, majd Sz. [I.] *Ferenc* felesége; Festetics Pál banyai főispán leánya, a Georgikont alapító Festetics György nővére; ásványgyűjtő, adományozó) 1753–1824. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 2. sírfeliratot.)
- Grünne Karolina**, gróf (Sz. *Kálmán* felesége; Grünne Károly tábornok leánya) 1832–1911. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Gyűrű Mária** (Sz. *Móric* felesége) 1919–2018. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Herberstein Mária**, gróf (Sz. [I.] *Rezső* felesége; Herberstein Zsigmond főkamrás leánya) 1867–1945. (Sírja a temető főútja mellett; a neve nincs kiírva. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Horváth Felícia**, szentgyörgyi (Sz. *Gábor* felesége; Horváth Antal bács-bodrogi és soproni főispán leánya) 1838–1920. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 37. sírfeliratot.)
- Hoyos Terézia**, stichsensteini gróf (Sz. [II.] *Géza* felesége) 1882–1953. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Hunyady Mária**, kéthelyi gróf (Sz. *Emil* felesége) 1870–1945. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Kulicskó Ilona** (Sz. *Ferdinánd* felesége) 1911–1969. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Lattmann Erzsébet** (Sz. [II.] *Ferenc* felesége) 1938–2004. (Sírja a temető bal oldalfalánál.)
- Meade-Guilford Karolina**, lady (Sz. [II.] *Pál* első felesége) 1794–1820. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 9. sírfeliratot.)
- Mórocz Ilona**, beketfalvi (Sz. [II.] *György* felesége; Mórocz István helyettes országbíró leánya) +1703. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve a soproni bencés templomból.)
- Pallavicini Alfonz**, örgróf (*Seilern Crescentia* dédunokája; követségi tanácsos) 1885–1937. (Sírja a temető jobb oldalfalánál.)
- Rabl Gertrúd** (Sz. *János Péter* második felesége) 1932–1996. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Revertera Mária**, salandrai gróf (Sz. *Manó* felesége; Revertera Frigyes orosz miniszter leánya) 1864–1933. (Sírja a temető főútja mellett.)
- Riquet de Caraman-Chimay Emília**, gróf (Sz. [I.] *Dénes* felesége) 1871–1944. (Sírja a temető hátsó falánál.)
- Sallay Edit** (Sz. [II.] *Dénes* sógornője) 1908–1979. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Sallay István** (Sz. [II.] *Dénes* apósa; vezérőrnagy) 1880–1942. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)
- Sallay Stefánia** (Sz. [II.] *Dénes* felesége; az Operaház zenekarának tagja) 1913–2002. (Sírja a temető főútja mellett. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)

Seilern Crescentia, aspangi gróf (Sz. István felesége; a nagycenki templom építtetője; első férje Zichy Károly udvari kamarai elnök) 1799–1875. (Sírja a mauzóleum előterében. Lásd a 44. sírfeliratot.)

Sztáray-Szirmay Alexandra, sztárai és nagymihályi, cserneki és tarkeői, szirmai és szirmabessenyői gróf (Sz. Imre felesége) 1843–1914. (Sírja a mauzóleum belső terébe vezető átjáróban. Lásd a 29. sírfeliratot.)

Tasnády Mária (Sz. Frigyes felesége) 1912–1991. (Sírja a temető hátsó falánál. Áthelyezve a budapesti Farkasréti temetőből.)

Viczay Mária, loósi és hédervári gróf (Sz. Ignác felesége; id. Viczay Mihály műgyűjtő nővére) 1724–1796. (Sírja az ősök szarkofágja alatt. Áthelyezve az egervári templomból.)

Wurmbrand-Stuppach Franciska, gróf (Sz. [I.] Lajos második felesége; Wurmbrand-Stuppach Henrik főudvarmester leánya) 1797–1873. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd az 5. sírfeliratot.)

Zichy Geyza, zichi és vásonkeői gróf (Zichy Károly udvari kamarai elnök és Seilern Crescentia fia, Zichy Ilona bátyja) 1828–1911. (Sírja a temető régi részén.)

Zichy Ilona, zichi és vásonkeői gróf /örgróf Pallavicini Oswaldné, majd gróf Degenfeld-Schonburg Kristófné/ (Zichy Károly udvari kamarai elnök és Seilern Crescentia leánya) 1834–1883. (Sírja a temető jobb oldalfalánál.)

Zichy-Ferraris Emília, zichi és vásonkeői gróf (Sz. [II.] Pál második felesége; Zichy Károly győri főispán unokája, Zichy-Ferraris Ferenc győri főispán leánya, Zichy-Ferraris Karolina nagynénje) 1803–1866. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 7. sírfeliratot.)

Zichy-Ferraris Karolina, zichi és vásonkeői gróf (Sz. [I.] Gyula első felesége; II. Vilmos hessen-kasseli választófejedelem unokája, Zichy-Ferraris Félix győri főispán leánya) 1845–1871. (Sírja a mauzóleum belső terében. Lásd a 11. sírfeliratot.)

A nagycenki mauzóleum sírfeliratai

Az alábbiakban a nagycenki mauzóleum negyvenhat koporsófülkéjének, a kriptá előterében álló két díszurna talapzatának, valamint Széchényi Pál érsek koporsójának feliratai olvashatóak. Közreadásukat elsősorban forrásértékük indokolja. Az összes feliratot elsődleges lejegyzés nyomán közöljük, a korábbi szövegközlést²⁵ csak kontrollként hasznosítottuk.

²⁵ Vö. Széchényi Viktor: i. m. 172–191.

A kriptá belső terében, szemben (balról jobbra és fentről lefelé)

(1.)

EXCELLENT. AC ILLUSTR. D. COMES / FRANCISCUS SZÉCHÉNYI, / DE SÁRVÁRI FEL-
SŐ VIDÉK AUREI VELLER. / AC I. ORD. REG. NEAPOL. S. JANUARI EQUES. / S. C. ET R.
A. M. CAMERAR. ET INT. STAT. CONSILIAR. / PER I. REGN. HUNG. CUBICULARIOR.
REG. MAGISTER / SACELLI ET CRYPRAE HUIUS FUNDATOR. / NATUS IN SZÉPLAK
DIE 28^a APR. 1754 / MORTUUS VIENNAE DIE 13^a DEC. 1820. / AETATIS ANNO 66°.

(2.)

EXCELLENTISSIMA AC ILLUSTRISSIMA / DOMINA / JULIANNA COMITISSA
FESTETITS / DE TOLNA; / EXCELLENTISSIMI AC ILLUSTRISSIMI DOMINI /
COMITIS FRANCISCI SZÉCHÉNYI / DE SÁRVÁRI FELSŐ VIDÉK CONJUX. / NATA
KESZTHELYINI 30^a OCTOBRIS 1753, / MORTUA VIENNAE 20^a JANUARI 1824, /
AETATIS ANNO 71°.

(3.)

SÁRVÁRI FELSŐ VIDÉKI / GRÓF SZÉCHÉNYI LAJOS, / A BAJOR: KIR: KORONA POLG:
ÉRDEM REND / NAGY KERESZTÉSE, / ES A POROSZ KIR: VÖRÖS SAS REND ELSŐ
/ OSZTÁLYÚ VITÉZE, / CS: KIR: KAMARÁS, ÉS VAL: BELSŐ TITKOS / TANÁCSOS. /
SZÜLETETT 1781^{dk} ÉVI NOVEMBER 6^{dk} NAPJÁN, / MEGHALT 1855^{dk} ÉVI FEBRUAR 7^{dk}
NAPJÁN. / BÉKE HAMVAINAK.

(4.)

ILLUSTRISSIMA DOMINA COMITISSA / ALOYSIA CLAM GALLAS, / ILLUSTRISSIMI
DOMINI COMITIS / LUDOVICI SZÉCHÉNYI, / DE SÁRVÁRI FELSŐ VIDÉK CONJUX. /
NATA PRAGAE 9^a JULII 1781, / MORTUA IN HORPÁTS 19^a JULII 1822, / AETATIS ANNO
41°.

(5.)

† / NAGYMÉLTÓSÁGU / SÁRVÁRI FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHÉNYI LAJOSNÉ /
SZÜL: WURMBRAND-STUPPACH FRANCISKA / DE PAULA GRÓFNŐ, / CSILLAG-KE-
RESZTES ÉS PALOTA-HÓLGY / SZÜL: JÁNUAR 2. 1797. _ MEGHALT MÁJUS 3. 1873.

(6.)

GRÓF SZÉCHÉNYI KÁROL, CS. KIR. / ARANY KULTSOS 'S ÖRNAGY A' 7^{dk} SZÁMU
/ REUSS_KÖSTRITZ HUSZÁR EZREDBEN, / N. M. GRÓF SZÉCHÉNYI LAJOSNAK /
CLAM_GALLAS ALOISIA / GRÓFNŐTÖL FIA. / SZÜLETETT MÁJUS 17^{én} 1812, / MEG-
HALT NOVEMBER 25^{én} 1842.

A kriptá belső terében, baloldalt (balról jobbra és fentről lefelé)

(7.)

α. †. ω. / NAGYMÉLTÓSÁGU SÁRVÁRI FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCSÉNYI PÁLNÉ,
/ SZÜL: ZICHY-FERRARIS EMILIA GRÓFNŐ, / CSILLAG-KERESZTES ÉS PALOTA-

HÖLGY. / SZÜL: 1803. NOVEMB. 13. MEGHALT 1866. SEPT. 13. / + / NYUGODJÁL BÉKÉBEN! _A VISZONLÁTÁSIG / A FELTÁMADÁS NAGY NAPJÁN.

(8.)

+ / NAGYMÉLTÓSÁGU SÁRVÁRI FELSOVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENYI PÁL / CS. KIR: KAMARÁS ÉS VALÓSÁGOS BELSŐTITKOS / TANÁCSOS. / SZÜL: 1789. NOVEM: 10. MEGHALT 1871. MART. 30.

(9.)

ILLUSTRISSIMA DOMINA COMITISSA / CAROLINA MEADE_GUILFORD, / ILLUSTRISSIMI DOMINI COMITIS / PAULI SZÉCHÉNYI / DE SÁRVÁRI FELSO VIDÉK CONJUX; / NATA VIENNAE DIE 26^a AUGUSTI 1794, / MORTUA IN ÜRMÉNY DIE 29^a AUGUSTI 1820, / AETATIS ANNO 26°.

(10.)

+ / ITT NYUGSZIK / GRÓF SZÉCHÉNYI GYULA / CS. ÉS KIR. KAMARÁS, V. B. T. T. / M. KIR. FŐLOVÁSZMESTER. / ARANYGYAPJAS REND VITÉZ STB. STB. / M. KIR. MINISZTER, / SZÜL. 1829. NOV. 11. MEGH. 1921. JAN. 14. / ÁLDOTT LEGYEN EMLÉKE!

(11.)

NAGYMÉLTÓSÁGU / SÁRVÁRIFELSOVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENYI GYULÁNÉ / SZÜL: ZICHI ÉS VÁSONYKEŐI / ZICHY_FERRARIS CAROLINA GRÓFNŐ / CSILLAG_KERESZTES ÉS PALOTAHÖLGY. / SZÜL: OCT: 13. 1845. MEGHALT DECEM: 25. 1871.

(12.)

GEIZA ÉS KELEMEN, / GRÓF SZÉCHENYI PÁL 'S NŐJÉNEK / ZICHY_FERRÁRY EMILIA / GRÓFNŐNEK FIAL. / GEIZA, / SZÜLETETT DECEMBER 5^{ÉN} 1830, MEGHALT / DECEMBER 15^{ÉN} 1832; / KELEMEN, / SZÜLETETT APRIL 3^{ÁN} 1833, MEGHALT / APRIL 24^{ÉN} 1833.

(13.)

+ / MÉLTÓSÁGOS / SÁRVÁR-FELSOVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENYI ANDOR PÁLNÉ / SZÜLETETT ZSOMBOLYAI ÉS JANOVAI / CSEKONICS ANDREA GRÓFNŐ / PALOTAHÖLGY, / MEGHALT ÉLETÉNEK 42. ÉVÉBEN 1913. JUNIUS 29. / ÁLDOTT LEGYEN EMLÉKE.

(14.)

MARIA, / GRÓF SZÉCHENYI PÁL 'S NŐJÉNEK / ZICHY_FERRARY EMILIA / GRÓFNŐNEK LEÁNYA; / SZÜLETETT OCTOBER 2^{ÁN} 1825, / MEGHALT MÁRCZIUS 11^{ÉN} 1849. / ÖRÖK NYUGALMAT HAMVAINAK!

(15.)

+ / ITT-NYUGSZIK / SÁRVÁR-FELSOVIDÉKI / GRÓF-SZÉCHÉNYI-ANDOR-PÁL / CS-ÉS-KIR-KAMARÁS / M-KIR-TITKOS-TANÁCSOS / SZÜL-OROSZVÁRON-1864-JUNIUS-13-ÁN / MEGH-MARCALIBAN-1943-ÁPRIL-13-ÁN / NYUGODJÉK-BÉKÉBEN-

A kriptá belső terében, jobboldalt (balról jobbra és fentről lefelé)

(16.)

ADALBERTUS COMES SZÉCHÉNYI. / DIE VII. MARTII MDCCCXIV / HOMO MUNDO.
DATUS DIE XIX. / APRILIS MDCCCXV. ANGELUS COELO / REDDITUS.

(17.)

† / GRÓF SZÉCHÉNYI MANÓ / Ő FELSÉGE SZEMÉLYE KÖRÜLI / NY. MINISZTER /
1858–1926 / R. I. P.

(18.)

† / Itt nyugszik / sárvárfelsővidéki / GRÓF SZÉCHÉNYI PÁLNÉ / csikszentkirályi és
krasznahorkai / ANDRÁSSY ERZSÉBET GRÓFNÉ. / Született 1840 január 26-án / meghalt
1926 október 2-án. / R. I. P.

(19.)

SZÉCHENYI ZSOFIA, / GRÓFNŐ, / N. M. GRÓF SZÉCHENYI LAJOSNAK / CLAM_
GALLAS ALOISIA / GRÓFNŐTÖL LEÁNYA. / SZÜLETETT MAJUS 7^{ÉN} 1820, / MEG-
HALT MÁRCZIUS 6^{ÁN} 1840.

(20.)

JULIÁNNA, / GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS NŐJÉNEK / SEILERN CRESCENTIA, /
GRÓFNŐNEK LEÁNYA. / SZÜLETETT JANUAR 16^{ÁN} 1844, / MEGHALT JANUAR 31^{ÉN}
AZON / ÉVBEN.

(21.)

† / ITT NYUGSZIK / GRÓF SZÉCHENYI PÁL / CS. ÉS K. KAMARÁS, V. B. T. T. / VOLT
FÖLDMŰVELÉSI, IPAR ÉS KERESKEDELMI / M. K. MINISTER. / SZÜL. 1838. NOVEM-
BER 6-ÁN. / MEGH. 1901. OKTOBER 28-ÁN. / ÁLDOTT LEGYEN EMLÉKE!

(22.)

† / MÉLTÓSÁGOS / SÁRVÁRIFELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENYI JÁNOS UR, / CS. KIR.
KAMARÁS. / SZÜL: JUN. 3. 1802. MEGH. FEBR. 24. 1874.

(23.)

† / GRÓF SZÉCHÉNYI JÁNOSNÉ / SZ. ERDŐDY AGATHA GRÓFNÉ / SZÜLETETT 1808
APRIL HÓ 7. / † 1882 MARCZIUS HÓ 22.

(24.)

† / MÉLTÓSÁGOS / SÁRVÁRI FELŐVIDÉKI / GF. SZÉCHENYI LÁSZLÓ / SZÜL. 1826.
SEPT. 14. MEGH. 1887 FEB. 28.

A kriptá belső terébe vezető átjáróban, baloldalt (balról jobbra és fentről lefelé)

(25.)

† / Sárvár-Felsővidéki / SZÉCHENYI ALICE GRÓFNŐ / Brünni Alapítványi Hölg / szül. 1873. június 1. / megh. 1930. december 31. / R. I. P.

(26.)

† / ITT NYUGSZIK / SÁRVÁR-FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENYI SÁNDOR / Ő FELSÉGE VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOSA, / VASKORONA ÉS FERENCZ JÓZSEF RENDEK NAGY- / KERESZTESE, TOLNA VÁRMEGYÉNEK 22 ÉVEN ÁT / VOLT FŐISPÁNJA, A M. ORSZÁGGYÜLÉS FŐRENDI / HÁZÁNAK ALELNÖKE S. T. B. / SZÜL. 1837. OKTÓB. 27-ÉN, MEGH. 1913. FEBR. 17-ÉN, / BOLDOG BÜNÉLKÜLI HÁZASSÁGÁNAK / 48. ÉVÉBEN.

(27.)

† / Sárvár-felsővidéki / GRÓF SZÉCHENYI SÁNDORNÉ / jobaházi DÖRY NATHÁLIA / discsült néhai Erzsébet királynénk / palotahölgye / született: 1846 április 14-én / meghalt: 1928 január 6-án. / Utódai szeretetével nyugodjék / békében.

(28.)

† / ITT NYUGSZIK / GRÓF SZÉCHÉNYI LAJOS / CS. ÉS KIR. KAMARÁS, V. B. T. T. / CS. ÉS KIR. KÖVET ÉS MEGHATALMAZOTT / MINISZTER. / SZÜL. GYÖNKÖN 1868. MÁRCIUS 28. / MEGH. KALTENLEUTGEBENBEN 1919. APRILIS 14. / EMLÉKE ÖRÖKÉ ÉLNI FOG KÖZÖTTÜNK.

(29.)

Sárvár felsővidéki / GRÓF SZÉCHÉNYI IMRÉNÉ / Sztáray Szirmay Alexandra grófnő, / cs és kir. csillagkeresztes / és palotahölgy, / született 1843. évi Január 12^{én}, / meghalt 1914. évi December 30.^{án}. / Szerette Istenét, hazáját, felebarátját.

(30.)

Sárvár felsővidéki / GRÓF SZÉCHÉNYI IMRE / m. k. főasztalnokmester, v. b. titkos tanácsos, / cs. és k. kamarás, az aranygyapjas rend vitéze, / a Szent István és a Lipórend nagykeresztese, / számos külföldi legmagasabb rendjel / tulajdonosa, érdemesült berlini osztrák / és magyar nagykövet satb. satb. / Született 1825 évi Február 15^{én} / Meghalt 1898 évi Márczius 11^{én}

(31.)

† / Sárvárfelsővidéki / GRÓF SZÉCHÉNYI PÉTERNÉ / sz. galánthai és fraknoi / ESTERHÁZY MÁRIA GRÓFNŐ / cs. és kir. csillagkeresztes- és palotahölgy / szül. Pápán 1882 május 14. / megh. Rumon 1927 július 19. / R. I. P.

(32.)

+ / Sárvárfelsővidéki / GRÓF SZÉCHÉNYI PÉTER / cs. és kir. kamarás, / a magyar főrendiház örökös tagja, / a cs. és kir. 13. huszárezred tartalékos kapitánya, / a signum laudis és a német vas-kereszt tulajdonosa, / született 1870. március 4. / meghalt 1924. június 19. / R. I. P.

(33.)

SÁRVÁRI és FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENyi György / SZÜL. 1828 MEGH. 1897.

A kriptá belső terébe vezető átjáróban, jobboldalt (balról jobbra és fentről lefelé)

(34.)

+ / MÉLTÓSÁGOS / SÁRVÁR-FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHÉNYI GÁBOR / SZÜL. 1828. MÁJUS 1. + 1921. ÁPRILIS 2.

(35.)

GRÓF SZÉCHENyi ILONA / SZÉCHENyi ÖDÖN BASA LEÁNYA / 1888–1951

(36.)

BARBARA COMITISSA SZÉCHÉNYI / JOANNIS COMITIS FORGACH, / DEIN HOC PIE DEFUNCTO. / FRANCISCI COMITIS DESFOURS CONJUX; / OPTIMA, PISSIMA MATER, / OCTO PROLIUM DESIDERATISSIMA. / NATA IN SZÉPLAK DIE II MARTII MDCCCLIII / MORTUA IN UJLAK DIE VI NOVEMBRIS / MDCCCXVII.

(37.)

+ / ITT NYUGSZIK / GRÓF SZÉCHÉNYI GÁBORNÉ / SZÜLETETT / HORVÁTH FELICIE / MEGHALT 1920. AUGUSZTUS 5. / ÉLETÉNEK 82. ÉVÉBEN. / ÁLDOTT LEGYEN EM-LÉKE!

(38.)

+ / SZÉCHENyi EUGENIA GRÓFNŐ, / SÁRVÁRI-FELSŐVIDÉKI / GRÓF SZÉCHENyi GÁBOR / ÉS SZENTGYÖRGYI / HORVÁTH FELICIE / EGYETLEN LEÁNYA, / SZÜLETETT 1873. DECEMBER HÓ 12^{ÉN} / MEGHALT 1893. APRIL HÓ 30^{ÁN}.

(39.)

FRANC. WENCESL. COMES A DESFOURS / S. C. ET R. A. M. CAMER. / ET GENER. VIGIL. PRAEFECT. / REGNI HUNGAR. MAGNAS. / NATUS IN IZBÉGH. COMIT. NITR. PAGO. / DIE X. SEPT. MDCCXXXIX. / MORTUUS SOPRONII DIE XIV. NOV. MDCCCIX. / CONJUGI BARBARAE COMIT. SZÉCHÉNYI / ET PROLIBUS NOVEM / AETERNUM DESIDERATUS.

(40.)

+ / GRÓF SZÉCHENyi ANDOR / SZÜLETETT 1865. AUGUSZTUS HÓ 1 ÉN, / MEGHALT 1907. MÁRCZIUS HÓ 1 ÉN. / SOKAT SZENVEDET – SZIVE VÉRZETT, / EGY SZIV SZERETTE – EGY LÉLEK ÉRTETTE, / EGY ANGYALT IMÁDOTT.

(41.)

SZÉCHENYI ÖDÖN grófné / szül. ALMAY IRMA / *1844 Sept. 19. + 1891 Feb. 19.

(42.)

FRANCISCA COMITISSA DESFOURS. / L. B. MADROVSZKY, / SUPREMI VIGILIARUM
PRAEFECTI CONJUX. / MORTUA SOPRONII DIE X MAII MDCCCXIV.

A kriptá előterében (fentről lefelé és balról jobbra)

(43.)

Gróf Széchenyi István, / 1791 Sept. 21. / + 1860 Apr. 8. / és

(44.)

ferrón szeretett neje / szül. Aspangi / Seilern Crescentia Grófnő / Máj 13- 1799- / + Jul. 30- 1875.

(45.)

GRÓF SZÉCHENYI BERTALAN / 1866–1943

(46.)

GRÓF SZÉCHENYI BERTALANNÉ / ANDRÁSSY NATÁLIA GRÓFNŐ / 1864–1951

A kriptá előterében, a díszurnák talapzatain (balról jobbra)

(47.)

Von ihren / hinterlassenen Kindern / zum Zeugniß ewiger / Dankbarkeit gesetzt, / im / Jahre
des Hintrittes.

Keine Thräne des Mitleides, / Denn Du liebtest Gott und / den Nächsten; / Aber Thränen des
Dankes / Weinen Deine Kinder, / Weinen die Armen Dir nach.

Der Mutter, / Freundin und Wohlthäterin, / MARIEN Gräfin SZÉCHENYI, / geborne Graefin /
CZIRÁKY; / gestorben den 7ten November / 1787.

(48.)

Maradékinak / örök emlékezetére tétetett / Háladó fia, / Gróf / SZÉCHENYI FERENCZ / által
/ 1807 esztendőben. /

Gróf / SZÉCHENYI ZSIGMOND, / Császári Királyi Kamarás. / Mindszenthavának 19^{dik} napján
/ 1760 / esztendőben nyugodott el az / Urban.

Sopronban / változott teste porra. / Itt / kedves Élete párjának / szive mellett áll emlék / oszlopa.

A kriptá belső terében, Széchényi Pál érsek koporsóján

(49.)

E ac R D D P S E C & B C U A E W A / Lq & C E S ac P C A ad S G / S C Rg M I & A C
Aetatis / Suae 68 Obiit 22 Maii 1710

Ez utóbbi, nagyrészt rövidítésekből álló felirat megfejtését Pálffy Gézának köszönhetően tudjuk közölni: Excellentissimus ac Reverendissimus Dominus, Dominus Paulus Széchényi, Ecclesiarum Colochensis et Bachensis Canonice Unitarum Archiepiscopus, Episcopatus Wesprimiensis Administrator, / Locique et Comitatus Eiusdem Supremus ac Perpetuus Comes, Abbas ad Sanctum Gotthardum, / Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Intimus et Aulicus Consiliarius, Aetatis / Suae 68 Obiit 22 Maii 1710.²⁶

8. kép. A mauzóleum kriptalejázatának felirata

²⁶ A feliratban megadott életkor téves, apja feljegyzése szerint Széchényi Pál 1645. június 28-án született. Vö. MNL OL P 623 Széchényi család levéltára. 1. k. 1. sz. no. 4.72.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

DOMINKOVITS PÉTER

Viskolcz Noémi: Az öntörvényű
palatinusné. Thököly Éva
(1659–1716). Kossuth Kiadó – MTA
KIK. Budapest, 2024. 319 pp.

Amennyiben a kora újkori főnemes asszonyok, avagy fejedelemsasszonyok történetével szeretnénk jobban megismerkedni, az érdeklődőknek cseppet sem kell visszakanyarodnia a jó tollú piarista-történész, Takáts Sándor (1860–1932) klasszikus munkájához,¹ de még az egy nemzedéknyi idővel korábban megjelent, a korszak legkiválóbb történészei (többek között Benda Kálmán 1913–1994; Péter Katalin 1937–2020; R. Várkonyi Ágnes 1928–2014) által írott, népszerű Labirintus-sorozat köteteihez sem.² Az alaptéma érdekesítő voltát kitűnően illusztrálja Lengyel Tünde és Várkonyi Gábor közös szerzőségű kötete,³ amely újrarajzolja a csejtei várúrnő, Báthory Erzsébet élettörténetét, e kutatások és ezen munka alapján egy történelmi játékfilm készült. Tehát joggal és bizton állítható, a társadalmi hierarchia legfelső grádicsán álló, nagy vagyonok, jelentős birtokok és alattvalók sokasága fölött rendelkező főnemesi asszonyok cselekedetei és személyisége iránt századunk során szinte folyamatos a történelmi és olvasói érdeklődés.

A fent jelzett monográfia elkészülte egy 2015-ben létrejött interdiszciplináris kutatócsoport tevékenységének egy újabb eredménye. A team vezetője Monok István professzor úr, résztvevői pedig Király Péter zenetörténész, Kiss Erika művészettörténész, Zvara Edina könyvtörténész és jelen kötet szerzője, Viskolcz Noémi művelődéstörténész. A kutatócsoport a NKFI-OTKA támogatásával már 2015 és 2019 között megjelentette Esterházy Pál és első hitvese, Orsolya levelezését.⁴ Ennek megjelenését követően kezdődtek el a második hitves, Thököly Éva leveleinek feldolgozása. E levelekkel egy gyökeresen új világ bontakozott ki a kutatók előtt. Először 323 db levél átírásával a házaspár levelezése látott

¹ Többek között: Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Budapest, Genius, 1926.

² Pl. R. Várkonyi Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénus. Budapest, Helikon, 1987; Benda Kálmán: Erdély végzetes asszonya: Báthory Zsigmondné Habsburg Mária Krisztiána. Budapest, Helikon, 1986.; Péter Katalin: A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet. Bratislava-Budapest, Madách Helikon, 1985.

³ Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor: Báthory Erzsébet: egy asszony élete. Budapest, General Press, 2010.

⁴ Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése. Sajtó alá rend. Viskolcz Noémi és Zvara Edina, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével. Budapest, MTA KIK Kossuth, 2019.

napvilágot,⁵ majd ezt követően a Budapesten őrzött hercegi levéltár⁶ (Repositorium 41.) feltárással a Thökölyekre vonatkozó iratanyag vált ismertté. Ez nem csak a Thökölyekre szállt birtokok iratait, de Esterházy Pál és Thököly Éva pereskedésének dokumentumait is magában foglalta, egészen a 18. század elejéig. Mindezekon kívül a többi repositoriumból is számos fontos irat került elő a családról, a birtokokról, egyházi és vagyoni ügyekről. A döntően Budapestre fókuszáló hazai forrásgyűjtések 2016-tól egészültek ki az Esterházy Privatstiftung tulajdonában lévő fraknoi (ma: Forchtenstein, Ausztria) levéltár feltárással, amelyek elsősorban az éves számadásokon keresztül az udvar működésére szolgáltatnak meghatározó adatsorokat. A fenti forrásbázisok mellett kiterjedt kutatás és adatgyűjtés magában foglalta a fejedelemszony által pártfogolt ferences rend hazai és ausztriai levéltárait is (Maria Lanzendorf, Bécs).

Engedtessek meg, hogy a projektet követően, nagyon röviden bemutassam a T. Olvasóknak a Szerzőt. Viskolcz Noémi az MTA doktora (2024), a Miskolci Egyetem oktatója, a kora újkori művelődéstörténet tanára. Több kötete jelent meg nemcsak a konfesszionalizáció korának esztétörténetével, hanem konkrétan ennek a térségnek a történetjével kapcsolatban is. 2003-ban a harmincéves háború profétáiról és chiliasztáiról jelentetett meg egy társszerzős kötetet. Pár esztendővel később, 2006-ban az evangélikus egyház megújításával kapcsolatos elképzelésekről adott közre egy monográfiát.⁷ E munkájában J. Permier, J. H. Abet és J. Arendt munkásságát elemezte. 2013-ban Nádasdy III. Ferenc könyvtárát mutatta be. Ezt követően az Erdély tanügyi és teológiai vitáiban nagy szerepet játszott Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) bibliográfiáját állította össze és publikálta.⁸ 2015-ben Nádasdy III. Ferenc (1623–1671) könyvtárát mutatta be.⁹ A Szerző publikációival a periodikus kiadványokban elsősorban a Magyar Könyvszemle és a Lymbus Magyarságtudományi Évkönyv hasábjain találkozhatunk: az Esterházy családdal kapcsolatban keletkezett forrásközlése ez utóbbi 2006-os kötetében látott napvilágot.¹⁰

A kötet főhőse, Thököly Éva nem először kerül a soproni történetírás fókuszába. A művészettörténész Veress Ferenc e folyóirat hasábjain pár esztendővel korábban már felhívta figyelmet a főnemes asszony nevéhez köthető, Sopron Fő terén álló

⁵ Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. Sajtó alá rend. Viskolcz Noémi és Zvara Edina, Király Péter és Kiss Erika közreműködésével. Budapest, Kossuth MTA KIK, 2022–2024.

⁶ Esterházy család hercegi ágának levéltára (1527–1944), Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 108-184, 1612, 1816, 1047.

⁷ Viskolcz Noémi: Reformációs könyvek. Tervek az evangélikus egyház megújítására. (Res Libraria I.) Hn. 2006.

⁸ Viskolcz Noémi: Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) bibliográfiája. A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai VI. Budapest–Szeged, OSZK Scriptum, 2003.

⁹ Viskolcz Noémi: A mecenatúra színterei a főúri udvarokban. Nádasdy Ferenc könyvtára. Szeged–Budapest, 2013.

¹⁰ Viskolcz Noémi: Az szegény Urnak és Nagyságos familianak örök emlékezetére. Esterházy Miklós nádor castrum dolirisának története. In: Lymbus, 2006, 30–39.

Szentháromsá emléké (1690–1701) művészeti kvalitásaira és történeti vonatkozásainak fontosságára.¹¹

A Szerző legújabb kötetében először a Thököly család generációit mutatja be. Az apát, ifjabb Thököly Istvánt, az anyát, Gyulaffy Máriát, majd a Thökölyek erdélyi világát, udvartartását. Ezt követően a nádor asszony, Thököly Éva életciklus szerint tagolt életútját írja le: a gyámság (1671–1682) és a házasságban eltöltött esztendő (1682–1700) szerinti tematikai tagolásban. Az utóbbi tematikai egységben külön szól a mostoha- és az édesgyermek neveléséről. A fejedelemszónyi vagyoni helyzetét is annak változásában mutatja be, miképpen a leszármazottak öröklési rendjének taglalását követően az udvartartás és a mecénázás (frankói vár, kismartoni kastély) helyszíneit is ismerteti.

Az életút feldolgozása – során tágabb társadalomtörténeti narratívába ágyazva – kitér házassága megromlására, az abban keletkezett konfliktusokra, bíróság elé kerülésére (1700), megözvegyülésére (1700–1716), kolostori magányára (Tulln, Sankt Pölten), hagyatékára, végakarataira és halálára, örökségére. Az összefoglaló követően egy háromtételű függelék kapott helyet: 1. Esterházy Pál végrendeletei, 2. kronológia, 3. a helynevek megfeleltetése. A jól szerkesztett kötetet forrás-, irodalom-, és 45 tételű képlegyűjték zárja.

A 17. század során az összetett Habsburg Monarchiába integrálódott Magyar Királyság elitjének élére felemelkedő herceg Esterházy család tagjai történetének feltárását különös érdeklődés övezte és övezi a soproni történetírásban, hisz e főúri család tagjai fel-emelkedésüktől egyben Sopron vármegye örökös főispánjai és legnagyobb birtokosai is. Így az igényes kötet egyaránt ajánlható mindazok számára, akik az adott család, a korszak, az arisztokrácia és az arisztokrácia fejedelemszónyok története iránt érdeklődnek.¹² További ajánlóként csak óvatosan merem megjegyezni, hogy a fent említett kiváló szerzők sorából Péter Katalin történész volt, aki az arisztokrácia mellett a kora újkor mezővárosi, társadalmak asszonyairól (pl. Sárospatak) készített napjainkig fontos feldolgozásokat.

¹¹ Veress Ferenc: A soproni Szentháromság emléké és mecénásai. In: Soproni Szemle, 72 (2018) 3. sz., 252–278.

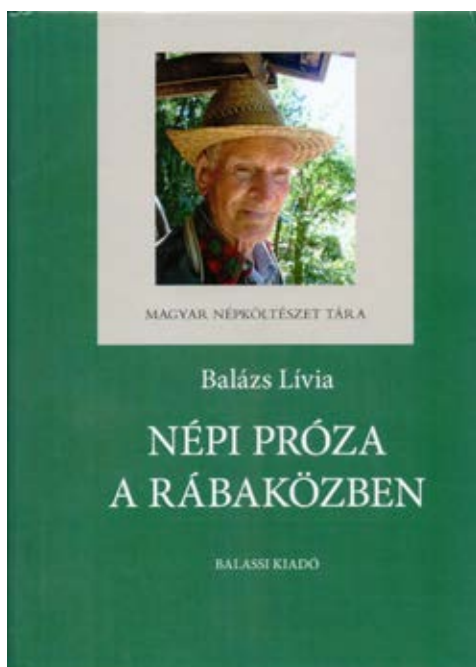
¹² Ez utóbbit azért is érdemes felemlíteni, mert napjainkig kevés feldolgozás készül a társadalom másik feléről, az egyébként sok alkalommal viszonylag jól dokumentált arisztokrácia asszonyokról.

Balázs Livia etnográfus neve ismerősen hangzik a népköltészet, közelebbről a Rábaköz szellemi kultúrája iránt érdeklődő olvasók előtt. A szerző legújabb kötete a 2025. évi Ünnepi Könyvhétre látott napvilágot. A Rába, a Hanság és a Sopron megyei Nagyerdő által határolt néprajzi tájunk gazdag prózai népköltészetéről mindeddig csak szórványos közlemények adtak hírt, összefoglaló igénnyel megírt munka nem állt a szakkutatók és a szélesebb érdeklődő közönség rendelkezésére.

A szerző bő öt évtizedes gyűjtőmunkájának eredményét tartalmazó kötet bevezető tanulmányában földrajzi-történeti összefoglalót kapunk a tájegységről, megismerkedhetünk az itt ma is beszélt nyelvjárás sajátosságaival. Olvashatunk a népköltészet helyi kutatástörténetéről, kutatóiról és eredményeiről. Részletesen ír a szellemi örökség jellemzőiről, úgy, hogy a történetek szereplőiről, a parasztokról, a cselédekről, a „nadrágos emberek”-ről, a „gyüttmentek”-ről vagy a faluközösség peremére szorított megesett leányokról, öreglegényekről és hasonlókról szólva megvilágítja a szövegek társadalomtörténeti hátterét.

A korpusz 2015 szöveget tartalmaz. Nagyobb részük Balázs Livia gyűjtése, kiegészítve a falumonográfiákban nyomtatásban megjelent, illetve a közgyűjteményekben fellelhető kéziratos anyaggal. A mű első, terjedelmesebb részének fejezetei a nép történelmi-földrajzi ismereteit, természeti tudását, világképét és hiedelmeit tükröző, a mondaképződés különböző fázisait képviselő, néha az írásbeliség hatását is magukon viselő narratívákat tartalmaznak. Ezek túlnyomó többségét a hiedelemtörténetek teszik ki. Az arány pontosan mutatja, hogy az elmúlt évtizedekben – mondhatni, a közelmúltban is – ezek voltak a népi próza leginkább élő és legkönnyebben gyűjthető elemei. A szerző kutatómunkája során azonban nem szorítkozott a klasszikusnak nevezhető prózai műfajok gyűjtésére. Az anyagi kultúra mellett a szellemi is állandóan változik, egyes elemei kiesnek az idő rostáján, miközben újak keletkezésének vagyunk szem- és fültanúi. A hiedelemtörténetek gyűjtése mellett nem kerülték el figyelmét modern korunk hasonló funkciójú történetei, a legtöbb ember számára első látásra talán nehezen értelmezhető csillagászati, meteorológiai stb. jelenségek magyarázatára megalkotott úgynevezett „ufó-történetek”.

A kegyhelyek legendáit a zarándoklatok (Oslí, Szany, Csátka, Celldömölk, Mariázell stb.) napjainkig fenntartották, ellenben a mese már a 20. század első felében eltűnően volt a Rábaköz szóbeliségéből. A folyamat végső állomását jelzi, hogy az egykor felnőtt

közönségnek előadott meséket még őrző utolsó mesemondók hallgatósága akkor már kizárólag gyerekekből állt. Balázs Livia gyűjtése idejére a műfaj szinte teljesen kikopott a szájhagyományból, nem csoda, hogy a kötetben már csak néhány szöveg képviseli. Ezzel szemben ma is elevenen élnek a rábaköziek ajkán az úgynevezett igaz történetek, amelyek közül – a népi erotika témaköréből – már olvashattunk egy csokorra valót Balázs Livia 1991-ben megjelent *Rábaközi paraszt dekameron* című könyvében. Jelen kötet záró fejezete a falucsúfolókat tartalmazza, amelyek az igaz történetekhez hasonlóan a népi humor gazdag tárházai. Megtudhatjuk belőlük például, hogy a Rábaköz melyik jeles településén búcsúztatta el az *iskolamester* a káposztásfazekat, hol fogadták harangszóval a *tikász* szeke-rét, vagy például hol „tolták el” egyesült erővel a ködöt a falu határából.

A kötetet, amelyet gazdag jegyzetapparátus, az adatközlők névsora, helységnévmutató és fényképmelléklet egészít ki, haszonnal forgathatják a néprajztudomány művelői éppúgy, mint a folklór alkotások iránt érdeklődő közönség.

Mit nyerhetünk egy könyv újraolvasásával?

Azt szokták mondani, hogy egy könyv – legyen az akár próza, vagy dráma, vagy akár nem irodalmi műfajú kötet is –, másodszori elolvasása más élményt nyújthat, mint első alkalommal: új rétegei nyílhatnak meg az olvasó számára, vagy épp fókuszunk változásai tesznek fontossá, érdekessé számunkra más részleteket. Magam is így jártam Turbuly Éva *Soproni emberek, soproni történetek. Arcok a 20. századból* című könyvével, amelyet elsőre, szinte a megjelenését követően, 2025 januárjában olvastam el.

Akkor egy kötetrecenzió, vagy kötetbemutató alkalmával, rögtön a kötet témájára koncentrálni, annak tartalmi bemutatásával kezdem volna, megelőzően szinte csak az életinterjúk születésére tértem volna ki, legfeljebb azt felemlítve, hogy azok keletkezésének 2000-es évekre tehető kezdete a honi történettudományban az *oral history* módszertanának térnyerésével esett egybe. Mindez nyilván Évára is hatással lehetett. Hogy ezzel kapcsolatban miképp alakította ki munkamódszereit, arra a későbbiekben térek ki. Amint arra a megelőlegezett értékelésre is, miszerint mennyivel többet ad városunkról, annak társadalmáról, értékeiről, akár a régmúlt hétköznapiokról az ebbe a kötetbe összeválogatott tucatnyi életinterjú, szinte egymást is erősítve, kiegészítve, mintha csak külön-külön olvasnánk őket. Ezek előtt azonban hadd szóljak az első olvasás óta bennem felmerült újabb két megközelítésről. Egyrészt a könyv szerzője, Turbuly Éva kapcsán, másrészt az interjúalanyok, illetve leszármazottjaik szempontjából.

Mit adhat ez a kötet az interjúalanyok családja számára?

Kezdve az utóbbival, emlékszem, hogy amikor először olvastam a könyvet, szinte „csak” mint történeti munkát vettem kezembe. Forrását sok ismert, köztük részben személyesen ismert ember, neves soproni személyiség életének, a kötetben megelevenedő életutak révén pedig sokágú lenyomatát adva a város elmúlt évtizedekre eső történetének. De persze az átlagos olvasókon túl van a kötetnek további vetülete is. Történeti, de személyi értéke az interjúalanyok családja, gyermekei, unokái, leszármazottjai számára.

Természetesen egyrészt a családtörténeti vonatkozású adatok végtelen tárháza által, de a kötetben szereplő családtag – az interjúkban szerencsére számos alkalommal megnyíló – személyessége, életteli vonásai révén az interjú olvasása a korban távolabb álló unokák, dédunokák számára lehetővé teheti az érzelmi közelkerülést.

Magam legalábbis ilyesmit éltem meg idén augusztusban édesapám elhunytának tíz éves évfordulója kapcsán, amikor újra elővettem Turbuly Éva vállalkozásához képest egy némileg hasonló, de jóval korábbi, 2000-ben megjelent kötetet, amelyben édesapámmal készített interjú is szerepelt. Korábban sokszor olvastam, szinte kívülről tudom a tartalmát, de most újra olvasva újfent jóleső érzéssel töltött el. Egyébként ebben azon interjúalanyok közé tartozott, akik életútjuk részeként a családi közegekről, gyerekkoráról, a szülőföldről, s az általuk adott útravalóról is beszéltek. Egyfajta kisebb terjedelmű, kezdetlegesebb életinterjúként, mint amilyeneket Turbuly Évától olvasunk.

A szerzőről mint interjúkészítőről és az életút-interjúzásról

Turbuly Éva pár sorban ír legfontosabb életrajzi adatairól, miszerint 1956-ban a Zala megyei Nován született, az ELTE történelem–levéltár szakját elvégezve 1980 és 1992 között a Zala Megyei Levéltárban dolgozott levéltársként, majd igazgató-helyettesként. Onnan pályázta meg 1992-ben a Soproni Levéltár igazgatói posztját dr. Horváth Zoltán 1991. évi nyugdíjba vonulását követően Tudományos fokozatát *Zala megye közigazgatása a 18. század első felében* című PhD-disszertáció megvédésével nyerte el (ELTE, 1998). 1992-től a *Soproni Szemle* szerkesztője, Mollay Károly betegsége idején rövid ideig a folyóirat főszerkesztője is volt.

Éva, mint a 2024. decemberi, soproni TIT-beli kötetbemutatón is kiemelte, Sopronba költözve, egy társadalmilag részben eltérő jellegű közegekből, a kisvárosiasabb Zalaegerszegről érkezve, az „idegen” külső rálátásával ismerte meg történeti gazdagságú várost és annak lakóit. A „kívülről jöttség” egy fontos megközelítési szempontot is jelenthetett, és egyfajta eredendő kíváncsiságot, az életinterjúkat létre hívó érdeklődést.

A recenzeált kötetben 13 interjú olvasható, átlagos terjedelmük 15-20 oldalra tehető. A terjedelemből is kitetszik, hogy nagyobb lélegzetvételű beszélgetésekről van szó. Turbuly Évát ugyanis már az elsőként készített interjú esetén is az egész életutat átölelő érdeklődés mellett a családi háttérrel, a felmenőket is befogó látószög vezette. Így a 2006-ban a *Soproni Szemlé*ben megjelent, Dávidházy István helytörténezzsel, textilipari üzemtechnikussal készített terjedelmes interjú közel negyede foglalkozott a családi háttérrel – mindkét ágra gondosan kitérve –, illetve a 20. század sorsfordulóit által érintett honvéd ezredparancsnok édesapával. Az interjú egésze igen informatív és érdekes, izgalmas részletekkel szolgált, ami kedvező fogadtatásához is hozzájárult.

Bár a történettudomány elsődleges forrásai az egzakt, mindenekelőtt levéltári források, ezek révén a múlt számos részlete nem ismerhető meg. Mélyebb rétegeihez sokszor az élszó, az interjú, az életinterjú visz közelebb. A történettudományban az ez irányú kutatásokat *oral history* néven nem csupán külön módszertanként, hanem már-már tudományterületként tartják számon.¹ Amikor a Szerző a 2000-es években elkezdett életinterjúkat készíteni, bizonyára ennek az új kutatási módszernek a kipróbálása is vezette. Em-

¹ Hol van a helye az oral history-nak? In: mult-kor.hu. 2013-05-27. link: https://mult-kor.hu/20130527_hol_van_a_helye_az_oral_historynak?fbrkMR=desktop

lékeim szerint a 2010-es évek elején Éva munkakapcsolatot is kezdett kiépíteni a Magyar Nemzeti Levéltárban ekkor létrejött *oral history* gyűjteménnyel (Országos Levéltár Mark Pittaway Gyűjtemény²), illetve annak életre hívójával, Tóth Eszter Zsófiával.³

A kötetben szereplő interjúkat ismerve azonban kijelenthető, hogy Turbuly Éva nem élt az *oral history* minden eszközével, amelyek bizonyos tekintetben az interjúalanyokat már egyfajta tudományos kutatás tárgyává távolítják. Hiszen a Szerzőt ezen interjúk elkészítésében a város tudományos, művészeti és kulturális életében jelentős szerepet játszó személyek iránti megbecsülés is motiválta. Könyvének elején így ír erről: „Megtisztelő számomra, hogy megosztották velem személyes sorsukat, gondolataikat, és ami nagyon fontos, betekintést engedtek családjuk történetébe. Hiszen a gyökerek, a gyermekkor mindannyiunk számára meghatározó jelentőségűek. Közülük sokan az 1920-as években születtek, emlékeztek a két háború közötti hétköznapiakra, a háború borzalmaira, még többen az ’50-es évek szorongásokkal, megaláztatásokkal teli napjaira, 1956-ra. Köszönöm nekik.”

Interjúk tudósokkal

Az első interjúk a *Soproni Szemle* felkérésére készültek, így a Sopron és környéke történetének kutatása során elvitathatatlan érdemeket szerző, jelentős életművel rendelkező személyek kerültek interjúvégre. Itt szólok ezúttal a Domonkos Ottó néprajztudóssal, múzeumigazgatóval, Galavics Géza akadémikussal, művészettörténésszel és Dávid Ferenc művészettörténésszel, műemlékvédelmi szakemberrel készített beszélgetésekről, interjúkról.

A Szerző Dávid Ferencsel két interjút is készített, mindkettőt magába foglalja a kötet, hiszen lényegileg összetartoznak, így a leghosszabb részét teszik ki a könyvnek (104–137. o.) A Dáviddal készült interjú annyiban is egyedi, hogy ebben nem kapunk bepillantást a beszélgetőtárs személyes életébe. Így a máshol hangsúlyos és nagyon érdekes családtörténetről, gyerekkorról sem olvashatunk. Az interjú érdemben a művészettörténésszé válással, az egyetemi évekkal kezdődik és ezen a vonalon is marad, azaz a művészettörténész életmű és műemlékes tevékenység gyakorlati részének bejárásánál.

Bevallom, amikor elsőként olvastam a kötetet, ezt a két interjút csak átfutottam, lényegében átlapoztam. Egyrészt, azért, mert Dávid Ferenc munkássága, műemlékes tevékenysége – nagy vonalakban – ismert volt előttem, 23 évre visszatekintő soproni levéltáros munkám révén is. Másrészt társadalomtörténész irányultságú kutatóként a családi indíttatásra, a gyerekkorra, az egykori Sopronra vonatkozó részeket kerestem, amelyeket más életinterjúkban találtam meg.

² A gyűjtemény névadójának életrajzát lásd: Csekő Ernő: Mark Pittaway (1971–2010). *Soproni Szemle* 65 (2011/4), 102–105.

³ Tóth Eszter Zsófia az 1990-es évek végétől az *oral history* kitüntetett művelőjének számított, a Kádár-korszak munkásnőire vonatkozó társadalomtörténeti vizsgálatához használva fel talán elsőként itthon ezt a kutatói módszert. Ennek kapcsán ld. Tóth Eszter Zsófia: Munkásság és *oral history*. *Múltunk*: 2005/4. 78–99.

Újraolvassa a könyvet, azonban a Dávid Ferencsel készített interjút is nagy érdeklődéssel olvastam, mivel jól dokumentálja a II. világháború után új alapokon szerveződő magyar műemlékvédelem egyik súlypontjaként Sopronban lezajlott nagyszabású műemléki rekonstrukció részleteit. Emléket állít az 1950-es éveket követő évtizedekben virágkorát élő soproni műemlékvédelemnek, nevesítve számos szakembert (pl. Sedlmayr János, Nagypál Judit, Dercsényi Dezső), és említi természetesen a soproniak közül Csatkai Endrét, Füredi Oszkárt, Winkler Oszkárt, Szakál Ernőt, a fiatalabb generációból többek közt Gömöri Jánost, Nemes Andrást. Megemlíti továbbá a mából visszatekintve meglepő tény, hogy az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség (OMF) soproni építésvezetőségének létszáma a csúcson a 150 főt is elérte!

Az OMF döntése értelmében ugyanis Hollókő és a Balaton-felvidék mellett Sopron városát választották ki azon három kiemelt település, illetve kistáj egyikeként, ahol kiterjedt műemléki megőrzést és rekonstrukciót kívántak megvalósítani. Ez a városi tanácstól nagy szervezési feladatot és anyagi vonzatot kívánt (történelmi belváros házainak kezelése, a lakók máshol való elhelyezése), a Múzeumtól szakembereinek részvételét, illetve számos rekonstruált épület múzeumi hasznosítását (Fabricius-ház, Storno-ház, Pékház, Patikaház, Új utcai Ó-zsinagóga, Lábasház). E feladatokban is találkozott Dávid Ferenc és Domonkos Ottó múzeumigazgató tevékenysége, amelyről mindketten meleg hangon emlékeztek meg. Dávid Ferenc szavaival: *„Úgy éreztük, amit csinálunk, gyökeresen új és el-lentmond az 50-es évek szellemének, amely pont történelmi és polgári mivolta miatt nyomta el Sopron városát. Úgy gondoltuk, a munkánk újra becsületet ad a városi háznak mint műfajnak, és ez idegenforgalmi szempontból is fontos.”* (106–107. o.)

Amint Dávid Ferenc fontos megállapításként megfogalmazta a város épületállománya kapcsán: a mai országhatárokon belül Sopron az egyetlen hely (talán még Kőszeg), ahol az épületek történetét, fejlődését a középkortól napjainkig kutatni, tanulmányozni lehet. És ez kisebb korlátokkal kivethető a város társadalmára is: annak természetes változása, fejlődése a második világháborús évekig, az 1930/40-es évek fordulójáig fennállt.

A Dávid-interjúban említett korabeli paradoxonról, hogy amíg a város az új rendszerben 1950-től politikailag kifejezetten hátrányos helyzetbe került, addig a műemlékvédelem terén, illetve a város történeti múltjának bemutatásában a gyorsan gyarapodó, bővülő múzeum révén jelentős előrelépés történt az 1960-1970-es években, a *Domonkos Ottóval* készült interjú ad részletes képet (168–184. o.). Mivel ennek már az 1950-es években voltak jelei, például Csatkai Endre munkásságában, Ottó bácsi közel másfél oldalon keresztül beszélt elődjéről, munkájának jelentőségéről.

A Domonkos Ottóval készített interjú a múzeumvezetői tevékenysége mellett kitér a néprajzi tudományos tevékenységére is. Megtudjuk belőle, hogy egy szomorú véletlen, fiatalkori súlyos betegsége (TBC) is szerepet játszott abban, hogy a kismesterségek, kézművesség kutatása lett a muzeológia területén belüli szűkebb kutatási területe, amelyben végül a nagydoktori címig is eljutott. A néprajz előbb említett ágán belül a hazai képfestés terén volt országosan kiemelkedő tudományos munkássága. Megírta a mesterség hazai történetét, és ezzel párhuzamosan életre hívta a pápai képfestőmúzeumot. Domokos

Ottó aktív résztvevője volt az MTA VEAB Kézművesipar-történeti bizottságának, és jelentős szerepet vállalt az 1970–1980-as években az egész Dunántúl kutatóit mobilizáló konferenciasorozat intézményesítésében. Emellett szerkesztője volt a *Magyar Néprajz monográfia-sorozat* 800 oldalas *III. Kézművesség* kötetének (Budapest, 1991.). Nyugdíjazását követően is aktív volt, például 2000-es években a Sopron városmonográfia előmozdításán dolgozott. Ennek eredményeként jelent meg a Levéltár és részben a Múzeum gondozásában például a *Magyar Várostörténeti Atlasz* sorozat első kiadványaként *Sopron*, illetve a *Sopron házai és háztulajdonosai* bővített, időben kiterjesztett kötete is.⁴

A Domonkos-interjúnak már hangsúlyos és izgalmas része a családi indíttatás és háttér, a több generációs pedagógus, tanítói múltra visszatekintő család bemutatása. Az 1945 előtti időkre és a dualizmus korára is jellemző áthelyezések, gyakori költözések révén Ottó bácsi életében a Balaton-felvidéki Nagyvázsöny és a Bács-Kiskun megyei Orgovány után a fővároshoz közelebb Hatvan városa is fontos szerepet játszott budapesti egyetemre kerüléséig. A hatvani életszakasról elmondottak is érdekesek, de külön jelentőséggel bírtak a Nagyalföld világában gyerekként átélt kilenc év élményei, amelyekről magam is hallottam őt beszélni. Az ott megélt nem csupán – akkoriban nyilván nem példa nélkül – a népi írók mozgalmához, hanem az etnográfia tudományához orientáltak.

Itt kell szót ejtenünk a *Galavics Gézával* készített életinterjúról (138–167. o.). Galavics a Soprontól 25 km-re fekvő Lövön született 1940-ben, ott is nőtt fel, elmondása szerint több évszázadnyi helyi múltra visszatekintő paraszti családban, amelyben azonban a szüleinél már a továbbtanulás szándéka is jelentkezett. Őt a soproni Berzsényi Gimnáziumban eltöltött években kapott útravaló és Sopron építészeti értékei fordították a művészettörténet felé, amelyhez ugyanezen évek során Csatkai Endre múzeumigazgatótól kapott további bátorítást. Amint a kötetben több interjú említi, Galavics is tagja volt Csatkai Endre „csiszoltak”-ként említett tanítványi körének. Dávid Ferenchez hasonlóan művészettörténész szakra járt, sőt évfolyamtársak voltak az egyetemen! Nem volt nagy évfolyam, összesen hárman voltak. Évtizedekkel később is egymás melletti irodákban dolgoztak az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetében. Bár Galavics munkásságát csak egy-egy eleme kapcsolta szorosan Sopronhoz, az Új u. 18. barokk falfestményei, Dorffmaister István tevékenysége, herceg Esterházy Pál nádor (1635–1713) működésének hosszan tartó kutatása mégis városunkhoz és vonzáskörzetéhez kötötte. A város tudományos életének (pl. VEAB Soproni Tudós Társaság, *Soproni Szemle*) is részese volt.

Építész–művész interjúk

A kötetben külön csoportosíthatók a művészekkel készített életinterjúk, tanúságát adva, hogy a Szerző eredeti szakmája (levéltáros, történész) területét túllépve a művészet különböző ágainak képviselőivel is releváns, értő kérdésekkel képes közel kerülni. A Rakovszky

⁴ Magyar Várostörténeti Atlasz 1. Sopron. Szerk.: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin, Sopron, 2010.; Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron város házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008.

Zsuzsa író-költővel és Kerék Imre költővel, valamint Sulyok Gabriella grafikussal és Gicz János festőművésszel készített interjúk mellett a Winkler Gábor és Winkler Barnabás építészekkel készült életinterjúkat is ide soroltam.

Sulyok Gabriella (238–255. o.) és *Kerék Imre* (185–195. o.) éppen ellentétes életutat mondhat magának, legalábbis ami Sopront illeti. Hiszen amíg Kerék Imre Somogy megye szülöttjeként a munkája révén harmincon túl, 1974-ben került Sopron városába, addig Sulyok Gabriella soproni születésűként került előbb Irakba (1965–1970), majd onnét vissza Magyarországra, a hazai képzőművészeti élet fősodrába. A vele készített interjúban a mezopotámiai ókori kultúra vagy épp az arab világ hatásainak felfejtésében, az alkotófolyamat kulisszatitkainak megosztásában a Szerző értő kérdezője, beszélgetőtársa a művésznek. Ez a képzőművészeti iskolázottság a *Gicz Jánossal* készített interjún (218–237. o.) is érződik.

Mindamellet Gicz Jánostól részletes ismeretet kapunk az alszopori családi háttérrel, gyerekkorról, a művésszé válás útján az iskolaévek változó világáról. Mivel Gicz János életműve, művészete ismert Sopron értő közönsége előtt, az életútinterjúból egy-két mondat erejéig erre térnek ki. A festőművész családi felmenői a kis létszámú, de jelentős történelmi múltta visszatekintő Alsó-, majd Alszoporhoz (ma: Újkér része) kötődtek, felmenőik evangélikus hitű kisnemesek voltak, bár Gicz János elmondása szerint a gyermekkorára, az 1940-es évekre a helyiek nemesi tudatát már jelentős részben elmosa az idő. A nemesi múlt őrzésére bizonyosság ugyanakkor a „családi levéltár”, amelynek részét képezi például az egyik felmenő, Gicz György idős korában kiadott, 1798. évi osztályoslevele. Az ifjú Gicz ebből a lutheránus kisnemesi tradícióval is bíró közegeből került a soproni líceumba (Berzsenyi Gimnázium), illetve tanítóképző iskolájába, a második világháború romjai közül újraéledő városba. Olvashatunk itt a nagy hatású mesterekről (Ágoston Ernő, Tolcsvai Nagy Géza, illetve Csatai Endre), a líceum szellemi kisugárzásáról is. Érdekes adalékként a háború utáni viszonyokba is betekintést kapunk: *„Sokat tanultam, különösen a latin volt nehéz, de megbirkóztam vele. Amikor elkövetkezett a vizsgák ideje, székéren indultunk el Sopronba korán reggel. Vittük a tandíjat, fejenként 300 tojást. (!!)”* (223. o.)

Szintén igen érdekes családtörténeti részletekkel szolgál a *Rakovszky Zsuzsával* készített életinterjú (196–217. o.). A magyar szépirodalmi élet élvonalába tartozó, a 2000-es évek óta újfent szülővárosában, Sopronban élő írónővel és költőnővel készült interjú során nem csupán soproni tanulmányaira (Zrínyi Ilona Általános Iskola, majd Martos Flóra Középiskola), a főállású szépíróvá válás lépcsőire – idegen nyelvű könyvtárosság, majd szakfordítás – a szépírói pályakezdés időszakába, a támogató pályatársak említéséig kapunk bepillantást, hanem személyes élettörténetébe is. Ebből kiderül, hogy a világháború családját ért eseményei, és az 1940–1950-es évek sorsfordító esztendői az ő életét sem hagyták érintetlenül. Ezek az események, az időszakból megmaradt emlékek egyik nagy sikerű regényébe, a *Hullócsillag éve*be (2005) is beépültek.

Az író nő édesapja, Rakovszky Tibor az elvesztett első világháborút követően Pozsonyból került át Sopronba, ahol a vármegyehezán helyezkedett el, főispáni titkárként

1927-ig dolgozott ott, 1931 és 1939 között – így a Gömbös-kormány időszaka alatt is – országgyűlési képviselő. A rokonsághoz tartozott a dualizmus korának politikatörténetéből ismert Rakovszky István, aki az 1890-es évek derekán alakult katolikus Néppártnak volt vezető politikusa, amiképp Rakovszky Iván, aki gr. Bethlen István kormányában töltött be 1922 és 1926 között belügyminiszteri tisztséget.

A gyermekkori emlékek terén szintén a háború végére, a romokban álló Sopronig nyúlunk vissza a kötetben szereplő *Winkler Gáborral* (72–87. o.) és *Winkler Barnabással* (88–103. o.) készített interjúk is. Amiképp Sopron építész- és várostörténetében kiemelkedő szerepet játszó édesapjuk, Winkler Oszkár, ők is követték édesapjuk mesterségét. Építészként minden bizonnyal Barnabás ismert kevésbé Sopronban, hiszen fiatalon a fővárosba kerülve, pályája városunktól távol bontakozott ki. A vele készített interjúból, egy sokoldalú életpályát ismerhetünk meg: 1970-től közel húsz évig az Iparterv-nél dolgozott, nagy volumenű tervezési feladatokkal. A rendszerváltozással egy magyar–német vegyes tulajdonú kft. vezetőjeként olyan munkák fűződtek tervezőirodájukhoz, mint a Campona Rendezvényközpont vagy az RTL székházépülete. Szabadidejében kultúraszervezőként számos kiállítást hozott tető alá a budapesti HAP galériában. Emellett műtárgygyűjtő és a *Soproni Szemle* szerkesztőbizottságának aktív tagja.

Winkler Gábor életútja sem csak Sopronhoz kötődött, de esetében Győrbe költözve, részben szülővárosa hatósugarában fejtette ki építési tevékenységét. Egyetem után került a megyeszékhelyre, ahol előbb a nagynevű Győri Tervező Vállalatnál, majd a Megyei Tanácsi Tervező Vállalatnál dolgozott 1989-ig. Itt találta meg Pápa városának belváros-rekonstrukciós feladata, amely kapcsán – ahogy az interjúból kiderül – nagy előnyt jelentettek számára a korábban a szülővárosában folyt műemlék-rekonstrukciók, tapasztalatok, személyes kapcsolatok. Az e munkáért elnyert Ybl-díj (1981), majd Pápa város főépítési címe mellett 1990 után a tudományos élet, a győri, illetve soproni egyetemen folytatott tanítás töltötte ki ideje nagy részét. (1995 és 2005 között volt Sopronban az építéstani tanszék vezetője.) A számos műemléki rekonstrukció, az azokat megalapozó épülettörténeti feltárások, levéltári kutatás tekintélyes számú tudományos publikációt is eredményezett, amelyek közül városunk vonatkozásában máig kiemelkedik a *Sopron építészete a 19. században* c. építészettörténeti monográfia (Budapest, 1988).

A háború előtti Sopron, mindennapok, soproni társadalmi miliő az interjúkban

Természetesen, ahogy az előbb említett életinterjúk közül a Giczey Jánossal, vagy Rakovszky Zsuzsával készített interjúk is kitérnek a háborús pusztításból ébredező Sopronra, úgy az 1941-ben született Winkler Gábor is megoszt ezekről az évekről emlékeket, amiként az édesapa háború előtti pályájáról, építészeti irodájáról, szüleinek megismerkedéséről, az édesanya családot összetartó szerepéről és gyógyszerészi (!) foglalkozásáról is.

Mindemellett az interjúkötetben számomra egyfajta külön blokkot képez, és egyúttal a kötetet sajátos ízzel gazdagítja további három interjú. A már korábban említett, *Dávidházy Istvánnal* (7–33. o.), illetve a *Perlaky Ferencné Karner Évával* (53–71. o.),

valamint a neves levéltáros-történész Házi Jenő leányával, *Házi Máriával*, és unokájával, *Novotny-Török Katalinnal* készült (34–52. o.) interjúk. Ezekben nagyobb hangsúlyt kapnak a hétköznapi történetek, a mindennapok rutinja, mint például az étkezés rendje, a háztartás, a lakáskörülmények, az élelmiszer beszerzése. Ennek okát adhatja egyfajta súlyozás, az előzőektől eltérő interjúkészítési érdeklődés, de elképzelhető az is, hogy emögött az a tény húzódik meg, hogy itt „civilőbb” interjúalanyokról van szó,

Persze indoka lehet ennek az, hogy úgy az 1923-ban született Dávidházy Istvánnak, mind az 1924-ben született Karner Évának koruknál fogva felnőttként is megélt élményeik voltak a második világháború előtti Sopronról, annak világáról. Ezért a szülők, vagy épp nagyszülők felemlítése révén akár még a századelő életviszonyainak, vagy a nagy háború, a proletárdiktatúra soproni történeteinek is életszerű képét tudják adni. Életük további részét is izgalmasan, érzékletesen mesélik el, Dávidházy Pista bácsi esetében úgy a második világháborús katona- és frontélményeit, mint a félig kényszerből a soproni szőnyeggyárban (később: SOTEX) kezdett, de végül révbe ért és befutott szakmai karrierjének csomópontjait. Az igazán élvezetes és lendületes stílusú Karner Éva saját maga és családja életén, körülményein túl remekül tárja fel nekünk a korabeli Sopron – legalábbis életkörülményzetének – jellegét, hangulatát is.

A Karner család épületüvegezással foglalkozott, üzletükben pedig háztartási cikkeket árultak. Dávidházy István apai felmenői vármegyei hivatalt viseltek, míg édesapja hivatalos katonatiszt, édesanyja családja pedig több generációra visszatekintve posztós volt. Házi Jenő családja társadalmilag részben eltért, főként az iparos-vállalkozó Karner Éva családjától: Házi Jenő hivatalt is viselő (városi főlevéltárnok) értelmiségi emberként a városi középosztályhoz tartozott, időrendjét, életritmusát illetően is ahhoz igazodó életet élve. Izgalmas ezzel kapcsolatosan a Házi Máriával és leányával készült interjúban a család belső életének, menetének-ritmusának ábrázolása, az elváló szülői szerepek megrajzolása. Amiképp a bükki birtokról mondtak is, úgy a család gazdasági életében, mind a háztartás élelmiszer-ellátásában játszott szerepével kapcsolatban. Mindamellett a Házi család nőtagjaitól képet kapunk a család második világháborút követő történetéről is.

Mindenképpen ajánlom a kötetnek ezen három interjút is. Magam, talán a dualizmus korára és társadalomtörténetre vonatkozó történeti érdeklődésem miatt is, e három interjút olvastam el elsőként a könyvből, amelyekből – legalábbis az olvasatomban – bőven kapunk Sopron 1945 előtti világáról érzékletes, a mindennapokat is felvillantó, a társadalmi viszonyokról, és a társadalmi rétegek közti érintkezés finomságait is bemutató, környezetábrázolásnak sem utolsó információkat.

Az interjúkötet 2. része további 13 interjúval 2025. szeptemberében jelent meg.

KÖZLEMÉNYEK

TASCHNER TAMÁS

Beszámoló a Soproni Városszépítő
Egyesület tevékenységéről és 2025. évi
közgyűléséről

Az Egyesület közgyűlését a Vármegyeháza dísztermében tartottuk, 2025. május 22-én. Elsőként néma főhajtással emlékeztünk a 2024. évi rendes közgyűlés óta elhunyt tagjainkra, akik a következők voltak: dr. Józán Tibor, dr. Grubits János, Anninger Sándor, dr. Komornoki László, Hegedűs Elemér, dr. Ádám Antal, Szalay Ákos, Törökné Házi Mária, dr. Faragó Sándorné.

Ezt követően dr. Farkas Ciprián polgármester és dr. Barcza Attila országgyűlési képviselők adtak tájékoztatást a város és a térség aktuális ügyeiről, majd Taschner Tamás elnök számolt be az egyesület 2024-ben végzett munkájáról.

Az elnökségi üléseken megbeszéltük a folyó ügyeket és meghoztuk a szükséges határozatokat. Dr. Józán Tibor elnökünk halála miatt 2024 novemberében rendkívüli közgyűlést kellett tartani, amelynek fő programpontja az új elnök megválasztása volt. A két jelölt, Perkovátz Tamás és Taschner Tamás röviden ismertették elképzeléseiket. A tagság Taschner Tamást választotta meg az egyesület elnökének.

Köszölgélati feladatok ellátása

Az elnök a Sopron MJV Önkormányzatával kötött megállapodás alapján részt vesz szavazati joggal a Városfejlesztési Bizottság munkájában. Véleményezi a bizottság elé kerülő javaslatokat és képviseli a tagság részéről felmerülő kérdéseket, észrevételeket. Tagja az önkormányzati alapítású Városfejlesztési Kft. Felügyelő Bizottságának, ami javaslattelevi lehetőséget biztosít a város fejlesztését segítő kérdésekben. Építési Szakbizottságunk szakmai észrevételekkel, a rendezési elképzelések véleményezésével segíti ebben. Változtatlanul támogattuk a Soproni Szemle szerkesztőségének és szerkesztőbizottságának munkáját és megszerveztük a lap terjesztését a tagok önkéntes munkájával.

Önállóan szervezett és részvételünkkel megtartott rendezvények, események

Anyagilag és a szervezésben is támogatjuk a Virágos Sopronért mozgalmat. Tagjaink nagy számban vesznek részt a rendezvényeken. Májusban átadásra került a felújított Gloriette kilátó a Vas-hegyen. A ma látogatható kilátón elhelyezett táblán a következő felirat olvasható: „Építette a régi Gloriette helyén a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság a Soproni Városszépítő Egyesület közreműködésével 1989-ben.”

A hagyományoknak megfelelően 2024 októberében került átadásra a Winkler Oszkár-díj, amit ebben az évben a Villa sor 18. alatti épület érdemelt ki. A tulajdonosok a mintaszerű felújítással a város épített történeti és kulturális örökségének egyik jellegzetes épületét állították helyre, úgy, hogy közben korszerű, modern otthont teremtettek. A díjat dr. Krisch Róbert és Perkovátz Tamás alelnökök adták át.

Az 1944. december 6-i bombatámadás 80. évfordulóján néma főhajtással emlékezett a város közönsége az áldozatokra, ahol képviseltük egyesületünket.

A 2024. évi pénzügyi és közhasznossági jelentés fő számadatai

Bevételek:

Tagdíj	Szemle	Posta	Adomány	Összesen
540 600 Ft	972 600 Ft	49 269 Ft	803 146 Ft	2 371 615 Ft

Külön köszönet Iváncsics Zoltánnak, aki a városi kitüntetésével járó pénzösszeget az egyesületnek ajánlotta fel, és a Szalai családnak, amiért Szalai Ákos elhunytá kapcsán a koszorúpénzt egyesületünk kapta meg.

Kiadások (irodaszer, rezsi, telefon, posta, emléktábla): 1 698 000 Ft

A 2025. évi programterv és költségvetés

Alapelvek:

- éves költségvetés meghatározása, pénzügyi terv készítése
- bevételek megerősítése
- évente egy kiadvány támogatása
- évente egy emléktábla támogatása

2025-ben a következő tevékenységeket tervezzük, ezek egy része már folyamatban van:

- 100 éves házak, táblakészítés
- Soproni József-emléktábla
- Széchenyi projekt / kommunikáció
- Webfejlesztés
- Jövő műhely bérleti díjak
- Winkler emléktábla
- Szántó-szobor nemzeti sírkert
- Titkársági munkatárs díjazása
- Városismereti vetélkedő

Folyamatban lévő, vagy már lezárt ügyek:

- 100 éves házak projekt dr. Veöreös András, Kuslits Tibor és Gerencsér Tamás tagtársakkal.
- A sopronbánfalvi kálvária ügye – személyes egyeztetés történt az Eszterháza Központtal és a Miniszterelnökséggel, melynek eredménye, hogy Eszterháza költségvetési támogatási kérelmet nyújt be és megvalósítja a projektet
- Lővér-szobor elvi támogatása
- Soproni József zeneszerző emléktáblájának megvalósítása a családdal együttműködve, 2025. szeptemberi avatással tervezve

- Jövő műhely a most csatlakozott tagokkal, stratégiakészítés, fórumok szervezése a Soproni Egyetemmel, dr. Fábián Attila rektor támogatásával
- Széchenyis projekt – más középiskolákkal együttműködés
- Csatlakozás a Ráday Mihály Szövetséghez
- 750 éves bizottság létrehozása
- Csapody Istvánról utcát neveztek el Bartha Dénes javaslata és az egyesület támogatása alapján
- Erdélyi Tibor író-költő utcanév elnevezése
- Sopron város mobilitási tervének véleményezése Freiler Lászlóval
- Városismereti vetélkedő szervezése a Sopron Anno csapatával
- Szakbizottságok újjraalakítása: Veöreös András, Sarkady Sándor, Kádár Tibor, Taschner Tamás
- Előadások: Sipka Bence és Németh Gergely: A város és lélek; Mészáros Károly: A soproni királyi rezidencia

A 2026. évi tagdíj meghatározása:

Aktív dolgozó: 4000 Ft (2000 Ft volt), Soproni Szemlével 9000 Ft

Nyugdíjas: 2000 Ft (1000 Ft volt), Soproni Szemlével 7000 Ft

A Soproni Szemle számonkénti árát 1250 Ft-ban állapítottuk meg.

Az előterjesztett 2025. évi tervet a Közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Kérjük azon tagjainkat, akik Sopronon kívülről rendelik meg a Soproni Szemlét, hogy a postaköltséget is szíveskedjenek befizetni, mert az Egyesület ezt nem tudja átvállalni. A bel-földi postaköltség 2025-ben 1980 Ft, a jövő évi költségről januárban küldünk értesítést.

Változások az Elnökségben és az Alapszabályban

Dr. Molnár László és Perkovátz Tamás lemondott elnökségi megbízatásáról, valamint dr. Molnár Lászlóné a felügyelőbizottsági tagságról. Eddigi munkájukat ezúton is köszönjük. A közgyűlés az elnökségbe választotta dr. Fiziker Róbert levéltár-igazgatót és Langer Ágnes tanárt, ellenőrzőbizottsági tag lett Vitáris Imre, a TAEG Zrt. pénzügyi munkatársa. A megújult elnökség névsora: Taschner Tamás elnök, dr. Krisch Róbert alelnök, dr. Fiziker Róbert alelnök, Langer Ágnes gazdasági vezető, Bánáti László jegyző, Varga Jenő titkár, dr. Murányi Odett jogtanácsos

Módosítottuk az alapszabályt, melynek célja a közgyűlés összehívásának egyszerűsítése volt. Így elektronikusan és nyilvános közzététellel is elegendő az érvényes összehívás, meghagyva a levélben való értesítési lehetőséget korosabb tagjaink számára.

Egyebekben Szabó Attila ismertette az általa kezdeményezett Horváth Bertalan-díjat, valamint dr. Faragó Sándor ismertette a Szántó-szobor történetét. A szobrot 1948-ban szétverték és most kezdeményezés indult, hogy a Tanácsköztársaság áldozatainak, Szántó Róbertnek és Fennesz Rezsőnek az emlékműve újra felállításra kerüljön.

Csekő Ernő, főlevéltáros, történész; Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson Sopron Vármegye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Fő tér 1., csekoo.ernoo@gmail.com

Csiszár Attila néprajzkutató, muzeológus, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8, csizar.attila@sopronimuzeum.hu

Dominkovits Péter főlevéltáros, címzetes igazgató, MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Fő tér 1., peterdominkovits@gmail.com

Kelemen Dávid levéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Fő tér 1., kelemen.david@mnl.gov.hu

Rigó Róbert tudományos főmunkatárs, Károli Gáspár Református Egyetem Történet-tudományi Intézet, Új- és Jelenkori Tanszék, rigo.robert@kre.hu

Soós Viktor Attila történész, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, attila.viktor.soos@neb.hu

Suslik Ádám főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár, 1945 előtti Kormányservek Osztálya, suslik.adam@mnl.gov.hu

Taschner Tamás elnök, Soproni Városszépítő Egyesület, 9400 Sopron, Új u. 4., Taschner@Sopron.hu

Tóth Vilmos történész, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 11. toth.vilmos@romer.hu

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2025/3

GESELLSCHAFTLICHE UND POLITISCHE ELITEN IM 19–20. JAHRHUNDERT IN DER STADT UND IM KOMITAT SOPRON

ÁDÁM SUSLIK: Vom Militärdienst befreite Beamten in der Stadt und im Komitat Sopron während der Besetzung von Bosnien-Herzegowina im Jahre 1878	215
DÁVID KELEMEN: Die öffentliche Tätigkeit des Soproner Stadtpfarrers Kálmán Papp im Spiegel der Presse	230
VIKTOR ATTILA SOÓS: Zwei Kameraden. Lebenslauf und öffentliche Tätigkeit von Bálint Czupy und Lajos Hajdu-Németh, Vertreter im Nationalrat	239
RÓBERT RIGÓ: Volksgericht und politische Polizei in Kecskemét und in Sopron im Jahre 1945	261

KLEINERE MITTEILUNGEN

VILMOS TÓTH: Die Grabstätten der Familie Széchényi in Nagycenk	282
--	-----

BÜCHERSCHAU

PÉTER DOMINKOVITS: Noémi Viskolcz: Die eigenwillige Gattin des Palatins. Éva Thököly (1659–1716). Kossuth Kiadó – MTA KIK. Budapest, 2024.	309
ATTILA CSISZÁR: Livia Balázs: Volksprosa in der Region Rábaköz. Sammlung ungarischer Volksdichtung XXIII. Balassi Kiadó, Budapest, 2025.	312
ERNŐ CSEKŐ: Éva Turbuly: Soproner Leute, Soproner Geschichten I. Porträts aus dem 20. Jahrhundert. Artemisz Kiadó, Sopron, 2024.	314

MITTEILUNGEN DER REDAKTION

TAMÁS TASCHNER: Jahresbericht des Soproner Stadtverschönerungsvereines 2025..	322
---	-----